

HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN BALKAN SAVAŞLARINDA MUHACİRLERE YARDIMLARI

Cemal Sezer - Ömer Metin

1. BASKI

**HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN
BALKAN SAVAŞLARINDA
MUHACİRLERE YARDIMLARI**

Cemal SEZER-Ömer METİN

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin,
gerek görsel malzeme, Türk Kızılayı'ndan izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN BALKAN SAVAŞLARINDA MUHACİRLERE YARDIMLARI

Cemal SEZER-Ömer METİN

ISBN

978-605-5599-17-1

Dizgi-Tasarım-Baskı

Üç S Ltd. Şti.

0 312 395 94 45

Ankara 2016

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
ÖNSÖZ	7
KISALTMALAR	9
GİRİŞ	11
HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN MUHACİRLERE	
YARDIMLARI	21
1. Nakdî, Yiyecek, Barınma ve Giyecek Yardımları.....	28
2. Sağlık Yardımları.....	61
2.1. Bulaşıcı Hastalıklar ile Mücadele	61
2.1.1. Kolera	61
2.1.2. Çiçek	70
2.2. Hastanelerin Açılması	72
2.2.1. Muhâcirîn Hastanesi	73
2.2.2. Selanik Hastanesi	80
2.2.3. Edirne Hastanesi	83
2.2.4. Bandırma Hastanesi	84
2.2.5. Diğer Hastaneler	85
3. Nakil Yardımları	90
4. İşe Yerleştirmeler.....	93
5. Eğitim Yardımları	95
6. Kayıp Yakınlarını Arama	98
7. Gayrimüslimlere Yardım.....	99
8. Diğer Cemiyet Yardımları	101
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	115
EKLER	121
DİZİN	175

SUNUŞ

Çok Kıymetli İyilik Sevdalıları,

Elinizde bu kitap olduğuna göre sizler de Türkiye'nin insani yardım geçmişini merak edenler arasındasınız. Bu büyük ve köklü tarihin en önemli aktörlerinden biri ise Kızılay'dır. 1868 yılında Osmanlı Hasta ve Yaralı Askerlere Yardım Cemiyeti adıyla kurulan bugünün Kızılay'ının (Hilâl-i Ahmer) tarihi Türkiye'nin insani yardım tarihiyle özdeştir neredeyse.

Kızılay'ın tarihi eşsiz bir destandır aslında. Elinizde tuttuğunuz kitap ise bu destanın bir parçası, bir cüzü niteliğindedir. Hasta ve yaralı askerlere hiçbir ayırım gözetmeksizin yardım etmek amacıyla kurulduğunu söylediğimiz Kızılay'ın tarihinin ilk dönemleri bu çalışmaların doruğa çıktığı dönemlerdir. Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine denk gelen tarihi süreçte, hemen hemen her cephede Mehmetçik ile Kızılay görevlileri omuz omuza mücadele vermişlerdir.

Bu kitapta anlatılan Balkan Savaşları dönemindeki Kızılay faaliyetleri de, savaşlarla geçen on yılların içindeki bir bölümü anlatır. Kızılay'ın, Balkan Savaşlarının ortaya çıkardığı insani trajedilere ilk başlarda tam da anlamıyla cevap veremediği iddia edilebilir. Ardından ise Kızılay tüm unsurlarıyla, özellikle de doktor ve hastabakıcılarıyla hızla organize olmuş ve yaşanan acıları dindirmiştir. Cemiyet, 1912 yılının Ekim ayının ilk iki haftası içinde 8 askeri hastaneyi hayata geçirdi. Elbette bu hastanelerin kurulmasıyla üstüne düşeni tamamlamış olmuyordu. Bunların işletilmesi için de bin bir uğraşı gerekiyor, özellikle malzemelerin nakli büyük sorunlar oluşturuyordu. Kurulan hastanelerde çalışan Kızılay'ın sağlık ekipleri, on binlerce hasta ve yaralıya yorulmaksızın hizmet verdiler.

Balkan Savaşlarında yaralılara yapılan yardımların dışında Kızılay ekipleri yerinden yurdundan olan insanların da yarasına merhem olmaya gayret gös-

terdi. Yiyecek ve içecek dağıtmak üzere kurulan servis istasyonları Anadolu'ya göç eden insanların imdadına yetişti.

Büyük bir heyecanla okuyacağınız bu kitapta yer verdiğimiz yardım destanının Kızılay'ın her biri birbirinden değerli hizmetlerinden sadece biri olduğunu hatırlatarak; yardım etmemize vesile olan, desteklerini bizlerden eksik etmeyen hayırseverlerimize, iyilik sevdalılarına, yol arkadaşlığı yaptığımız diğer kurumlara ve Kızılaycılara şükranlarımı sunarım.

Bir teşekkürü de böylesine değerli bir konuya araştırmayı seçen değerli hocalarımız Cemal SEZER ve Ömer METİN'e borçluyuz. Milletlerin millet yapan en önemli unsurlardan biri ortak tarihtir. Bu tarihin oluşmasına destek verdikleri için ayrıca müteşekkirimiz.

En derin saygı ve sevgilerimle.

Dr. Kerem Kınık
Türk Kızılayı Genel Başkanı

ÖNSÖZ

1912-1913 Balkan Savaşlarının, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca hâkim oldukları Balkan coğrafyasından nihaî olarak kopmasına neden olacak siyasi sonuçlarının yanı sıra sosyal sonuçları da olmuştur. Muhacirler, yaşamış olduğu toprakları Sırp, Karadağ, Yunan ve Bulgar katliamlarına uğramamak için terk ederek, İstanbul ve Anadolu'nun bazı yerlerine göç etmek zorunda kalmışlar, göç sırasında sadece yurtlarını geride bırakmamışlar, yaşadıkları acı-ları da beraberinde getirmişlerdir. Göç sırasında annesini, babasını, çocukları-nı, yakınlarını ya da tanıdıklarını katliamlara kurban veren kim bilir ne kadar aile vardır. Bunların hepsini belirlemek ya da ortaya koymak imkânsızdır. Fa-kat arşiv belgelerinde, hatıratlarda ya da yayınlanan yerli ve yabancı kaynaklar-dan bazı bilgiler elde edebiliyoruz. Bu çalışmada; Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay) Balkan Savaşları sırasında Türkiye'ye göç eden muhacirlere yönelik yardımları, Kızılay Arşiv belgeleri temel alınarak ortaya konulmuştur.

Yukarıda belirtildiği üzere eserde yer alan bilgilerin önemli bir kısmının kaynağını Kızılay arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Bu noktada Kızılay Genel Başkanı Sayın Dr. Kerem KINIK'a, Yönetim Kurulu'nun değerli üyelerine, Türk Kızılayı Genel Müdürü Dr. Mehmet GÜLLÜOĞLU ve Basın Müşaviri Selahattin BOSTAN'a, ayrıca çalışmanın yapıldığı dönemde Kızılay Arşiv Yönetimi Bölümü Müdiresi olan Güler YILMAZ'a, Birim Yöneticisi Hande Uzun KÜLCÜ'ye, yetkili Ülkü DOĞAN ve Recep CAN ile Kızılay arşiv çalış-anlarına ne kadar teşekkür etsek azdır.

Ayrıca proje kapsamında sunduğumuz çalışmamızı destekleyen Abant İz-zet Baysal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Koordinatörlüğü'ne (BAP) teşekkürlerimizi bir borç biliriz. Bunların dışında eserin tashih sürecindeki

---

yardımlarından ötürü Yrd. Doç. Dr. Levent DÜZCÜ ve Araştırma Görevlisi Şaban DEMİR'e teşekkür ederiz.

Yrd. Doç. Dr. Cemal SEZER-Doç. Dr. Ömer METİN

BOLU-2016

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

KA. : Kızılay Arşivi

No, nr, Nu. : Numara

s. : Sayfa

S. : Sayı

TTK : Türk Tarih Kurumu

vb. : vebenzeri

Vol. : Volume

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

1789 Fransız İhtilali'nin bir sonucu olarak ortaya çıkan milliyetçilik akımının etkisiyle kurulmaya başlayan milli devletler, siyasi göçlere neden olmuştur. Çünkü bu göç türü; *"Belirli bir toprak parçasını ülke olarak seçen ve siyasi gücü elinde tutan bir etnik grubun, orada yaşayan farklı etnik kökenden insanlara ve din gruplarına aralarında yaşama hakkı tanımamasından..."* ileri gelir. Özellikle 1878'den itibaren başlayıp, 20. yy. sonlarına kadar süren Sırp, Yunan ve Bulgarların Müslümanlara yönelik uygulamaları belirtilen göç türüne örnek olarak verilebilir¹.

Türk-İslam medeniyetinin Balkanlardaki izleri XIII. yüzyıl ortalarında görünmeye başlamıştır. Balkanlara geçen Yesevi dervişlerinden Sarı Saltuk'un gösterdiği faaliyetlerin, Balkanların Türkleşmesi ve İslamlaşmasında çok önemli etkileri olmuştur². Özellikle Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye doğru fütuh hareketine girişmesi ve burada uyguladıkları iskân siyaseti Balkan coğrafyasındaki Türk varlığı açısından atılan ikinci önemli adım olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda uyguladığı siyasi, sosyal ve ekonomik politikalar bu coğrafyaya bir istikrar kazandırmıştır. Böylece Balkan coğrafyası yüzyıllarca Türk egemenliğinde kalmıştır. Fakat zamanla ortaya çıkan, genel olarak iç ve dış nedenlere bağladığımız gelişmelerden dolayı Osmanlı Devleti zayıflamıştır. Bu kez tarihin seyri tersine işlemiş, Balkanlarda tesis edilen Türk

---

1 Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Çev. Bahar Tırnakçı, Ed. Cüneyt Dalgakıran, İstanbul 2010, s. 78. Göç türleri; siyasi nedenler dışında ekonomik nedenler, ticari nedenler, ekonomik ve siyasi-kültürel nedenlerden kaynaklanan ikinci-üçüncü dereceden göçler olarak ayrılabilir. Bu göç türleriyle ilgili bilgi için bkz. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze...*, s. 77-80.

2 Halil İnalıcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul 2009, s. 4-7.

hâkimiyeti yavaş yavaş sarsılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Türkler yüzyıllardır yaşadıkları Balkan coğrafyasını terk etmek zorunda kalmıştır. Balkan Savaşları ve akabinde yaşananlar ise bu gelişmelerin son ve en önemli halkasını oluşturmuştur³.

Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasında varlığını tamamen ortadan kaldıran Balkan Savaşları sırasında Yunan, Bulgar Sırp ve Karadağlıların katliamlarına maruz kalmak istemeyen Türk ahali yollara düşüp, daha güvenli gördükleri İstanbul ve Batı Anadolu'ya aç ve perişan bir halde ulaşmaya çalışmıştır. Bu göçler şüphesiz birçok acı ve trajediyi de beraberinde getirmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yani bugünkü adıyla Kızılay muhacirlerin acılarını azaltmak, ihtiyaçlarını gidermek için yoğun bir mesai harcamıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin en kapsamlı ve etkili bir şekilde yardımlarını ilk kez Balkan Savaşlarında gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Bunun nedeni vaktiyle gerekli ilgi ve desteği göremeyen cemiyetin, Balkan Savaşları sırasında gerçek manada her kesimin desteğini alarak teşkilatlanmasını tamamlamış olmasıdır.

Fransa-İtalya ile Avusturya arasında 24 Haziran 1859'da gerçekleşen Solferino Muharebesi'nde⁴ yaklaşık 40.000 yaralı askerinin acı tablosu, İsviçreli yazar Jean Henry Dunant tarafından bizzat gözlemlenmişti. Bu durumdan oldukça etkilenen Dunant, savaş alanına inerek, yaralı askerlerin tedavisi ile

3 Karpat'a göre; Balkan Müslümanlarının statülerinin değişmesi iki aşamada gerçekleşmiştir. Birincisi; 1683 II. Viyana Kuşatması'nın başarısızlığa uğramasıyla 1877 yılına kadar olan zaman diliminde yaşanan inişli-çıkışlı durum, ikincisi ise; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan ve Balkan Savaşlarıyla tamamlanan süreçtir. Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı hâkimiyeti Balkanlarda sona ermiş, Müslümanlar, Hristiyanlar tarafından yönetilen azınlık statüsüne dönmüştür. Bkz. Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Çev. Recep Boztemur, Ed. Zeynep Berktaş, İstanbul 2012, s. 243.

4 100.000 Avusturya askeri gücü ile 118.600 Fransız-Sardunyalı asker karşı karşıya gelmiş ve savaş Fransız-Sardunya İttifakının zaferiyle sonuçlanmıştır. Tüm güçlerin kumandası bir imparatora ait olarak yapılan Dünya Tarihi'ndeki son savaş olarak kabul edilir. Bu savaştan sonra Avusturya İmparatoru savaşları bizzat komuta etmeyi bırakmıştır. Solferino Muharebesi, jeopolitik anlamda Fransa, Avusturya ve İspanya arasında çok sayıda küçük İtalyan beylikleri halinde bölünmüş İtalya'nın birleştirilmesi için milliyetçilik mücadelesi olması açısından önemlidir.

de ilgilenmiştir. Bundan başka savaş meydanında gördüklerini, Dünya kamuoyunda bir farkındalık yaratması için 1862'de kaleme aldığı “*Bir Solferino Hatırası*” adlı kitabında kaleme alınmıştır. İler ki dönemde Kızılhaç'ın kurucusu olarak tarihe geçecek olan Dunant, kitabında savaşın acı manzaralarından ve savaşta tarafsız bir elle yapmış olduğu yardımlardan bahsetmiştir. Eserinin sonunda ise uluslararası kuralları olan, hasta ve yaralı askerlere yardım eden bir teşkilatın kurulabileceğine vurgu yapmıştır⁵. Jean Henry Dunant'ın bu fikirlerine kısa sürede cevap “*Cenevre Cemiyet-i Hayriyye*” Başkanı Gustave Moynier tarafından gelecektir. Moynier, savaş sırasında gönüllü bir sağlık teşkilatının yer alabileceğini Dunant'a ifade etmiştir. Bu husus “*Beşler Komitesi*” olarak bilinen, içerisinde İsviçre Genel Kurmay Başkanı General Dufour, Moynier, Dunant, Doktor Maunoir ve Doktor Appia'nın bulunduğu Ekim 1863 tarihli toplantıda görüşülmüştür. Resmi bir özelliği olmayan bu toplantı daha sonra uluslararası bir boyuta ulaşacaktır. Bu doğrultuda aynı yılın 26-29 Ekim tarihleri arasında Cenevre'de yapılan toplantıya 16 devlet 36 temsilci göndererek katılmıştır. Temsilci gönderen ülkeler arasında ev sahibinin dışında Fransa, Felemenk, İtalya, İspanya, Norveç gibi ülkeler bulunmaktadır⁶. Toplantı sonucunda üç esas belirlenmiştir: Bunlar;

1- Kurulacak olan sağlık kurumları ve görev yapacak personel savaşan devletler tarafından tarafsız sayılacak,

2- Bu kurumların ayrı bir bayrağı olacak,

3- Bayrak bulunan yerler tarafsız kabul edilecekti. Bayrak olarak İsviçre'nin milli bayrağına uygun bir şekilde beyaz üzerine kırmızı haç kabul edilmiştir⁷. Alınan bu kararlar, yine aynı ülkeler tarafından 8 Ağustos 1864 tarihinde Cenevre'deki toplantı sonucunda, 22 Ağustos 1864 tarihinde “*Cenevre*

5 Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. I, Ankara 2000, s. 7-8; Mesut Çapa, *Kızılay [Hilâl-i Ahmer] Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 2010, s. 9.

6 Çapa, *Kızılay...*, s. 10; *Türkiye Kızılay Derneği 73 yıllık hayatı 1877-1949*, Ankara 1950, s. 6.

7 *Türkiye Kızılay Derneği 73 yıllık hayatı...*, s. 7.

Sözleşmesi” olarak kabul edilmiştir. Ayrıca kongreye katılmayan ülkelere de bu sözleşmeye dâhil olmaları için bir yıllık süre tanınmıştır⁸. Osmanlı Devleti ise 5 Temmuz 1865 yılında bu sözleşmeyi imzalamıştır⁹. Cenevre Sözleşmesi’nde alınan kararlar sadece kara savaşları için geçerliydi, deniz savaşlarını kapsaması ancak 18 Ekim 1907 tarihinde mümkün olacaktır¹⁰.

1865 yılında Cenevre Sözleşmesi imzalandıktan sonra 1867’de ilk uluslararası¹¹ “Kızılhaç Kongresi” düzenlenmiş, kongrede Osmanlı Devleti’ni Doktor Abdullah Bey temsil etmiştir. Kongreden sonra Doktor Abdullah Bey’in girişimleriyle Doktor Kırımli Aziz Bey’in katılımıyla ve Tıbbiye Nazırı Marko Paşa’nın başkanlığında “*Mecrûhi ve Marda-yı Askeriyeye İmdât ve Muâvenet*” adıyla bir cemiyet kurulmuştur¹². Bu cemiyeti destekleyenler arasında Sultan Abdülaziz ve annesi Pertevniyal Valide Sultan da bulunuyordu¹³. 1869 yılında cemiyetin nizamnamesi yazılmış, onaylanması için Bâb-ı Âlî’ye gönderilmişse de sivillerin askeri işlere karışması olarak algılandığı için gereken destek verilmemiştir. Bu nedenle de cemiyet aktif bir çalışma sergileyememiştir¹⁴.

8 *Padişah’in Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Haz. Ahmet Zeki İzgöer-Ramazan Tuğ, Ankara 2013, s. 14; Çapa, *Kızılay...*, s. 10, *Türkiye Kızılay Derneği 73 yıllık hayatı...*, s. 7. 1870 yılında Almanya ve Fransa arasında yapılan savaşta yeni kurulmuş olan Kızılhaç Teşkilatı’nın faydaları görülmüştür. Bkz. *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 24-25.

9 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 24; Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer’e Dair Konferans*, Haz. İsmail Hacifettahoğlu, Ankara 2009, s. 74.

10 Çapa, *Kızılay...*, s. 11; Zuhâl Özeydın, “Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Çalışmaları”, *Türkler*, C. 13, Ankara 2002, s. 688.

11 Kongreler sırasıyla şu yıllarda gerçekleşmiştir: 1867’de Paris, 1869’da Berlin, 1884’te Cenevre, 1887’de Karlsruhe, 1892’de Roma, 1897’de Viyana, 1902’de Petersburg, 1907’de Londra ve dokuzuncusu 1912’de Washington’dadır. Bkz. *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 20.

12 Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 13-14.

13 Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 16.

14 Çapa, *Kızılay...*, s. 11-12.

Kızılhaç Teşkilatı 1876 yılında Sırp-Karadağ ve Osmanlı Devleti arasında yapılan savaş sırasında Sırp ve Karadağlı askerlere yardımlar yapmasına rağmen Osmanlı askerleri bu yardımlardan faydalanamamıştır. Bunun üzerine Fransa Mecrûhîn Askeriye İânesi Merkez Komitesi Başkan Yardımcısı Henry Dunant, Cemiyet-i Tıbbiye'de üye olan Doktor Dikran Pastırmacıyan'a bir mektup göndererek, Osmanlı Devleti'nin Cenevre Sözleşmesi'ni imzaladığından Osmanlı askerlerine yardımların gerçekleştirilebileceğini ve Marko Paşa'yla girişimlerde bulunulmasını tavsiye etmiştir¹⁵. Ayrıca bu sıralarda Cenevre Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin 33. genelgesinde şu cümlelere yer verilmiştir:

“Bu genelge ile Osmanlı Yaralılarına İmdât ve Muâvenet Cemiyeti'nin arzu ve talebini beyan etmek isterdik. Zira düşmanları kadar Türk askeri de bizi düşündürüyor. Fakat maalesef bu cemiyetin kurucusu olan Abdullah Bey'in ölümünden beri dağılmış olduğunu her durum ispat ediyor. Mevcudiyetine dair bilgi vermesi hakkında defalarca yazı yazmamıza ve ısrarımıza rağmen hayli zamandan beri suskunluğu bizde bu kanaati doğuruyor. İstanbul'dan aldığımız malumat da böyle düşünmekte haklı olduğumuzu gösteriyor¹⁶.”

Bundan sonra Marko Paşa'nın başkanlığında 12 Ağustos 1876 tarihinde bir toplantı düzenlenmiş¹⁷ ve toplantıda aşağıda belirtilen beş ilke benimsenmiştir¹⁸:

- 1- Cenevre Sözleşmesi'nin Osmanlı ülkesinde nasıl uygulanacağı,
- 2- Haç yerine ordularımızda nasıl bir sembol kullanılacağı düşünülecek,
- 3- Cemiyet için bir tüzük hazırlanacak,
- 4- Derhal yardım toplanmaya çalışılacak,

15 Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 23.

16 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 27.

17 Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 26.

18 Özyayın, “Hilâl-i Ahmer...”, s. 689.

5- Cemiyeti devamlı olarak idare edecek bir kurul seçilecek.”

Cemiyet amblem olarak “beyaz üzerine kırmızı hilâli” kabul etmiş¹⁹ ve II. Abdülhamid’in himayesinde “Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti” adıyla 14 Nisan 1877 tarihinde kurulmuştur²⁰. Cemiyetin Genel Merkez üyeleri şu kişilerden meydana gelmiştir²¹:

“*Reîs: Meclisi Umûru Sıhhiye İkinci Reîsi Hacı Arif Bey,*

Reîs Vekili: P. Sarell,

Reîs Vekili: Devlet Şûrası âzasından Nuryan Efendi,

Veznedar: Osmanlı Bankası Umûm Müdürü M. Foster,

Umûmî Kâtip: Hâriciye Nezâreti Umûru Sıhhiye Müdürü Feridun Bey,

Âza: M. Barrington Kennetti,

Âza: Sıhhiye Müfettişi Umûmîsi Dr. Bartoletti,

Âza: Dr. Dickson,

Âza: M. Von Has,

Âza: M. Leral,

Âza: Amerikalı General Mott,

Âza: Dr. Baron Munday,

Âza: Mabeyn Kâtiplerinden Nuri Bey,

Âza: Doktor Peştemalcı Efendi,

Âza: Ayandan Serviçen Efendi,

Âza: Doktor Sevastopoli.”

19 Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 27. 1912 yılında Washington’da yapılan dokuzuncu Uluslararası Kızılhaç konferansında cemiyetin bayrağı resmen bütün devletlerce tanınmıştır. Bkz. Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 32.

20 Çapa, *Kızılay...*, s. 12; Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 27; Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 76.

21 *Türkiye Kızılay Derneği 73 yıllık hayatı...*, s. 12.

Cemiyet kuruluşunu tamamladıktan sonra Ruslarla yapılan savaşta kendisini göstermiştir. Hindistan ve Afrikalı Müslümanlar ile çeşitli yerlerdeki Kızıllaç teşkilatlarının yardımlarıyla elde edilen 72.000 liranın 11.000 lirasını harcamıştır. Dokuz seyyar ve İstanbul'da dört sabit hastahane askerlerin bakımı için cemiyet adına faaliyet göstermiştir. Savaş sırasında 25.000 hasta ve yaralı asker tedavi edilmiştir²². Cemiyet askerlerin yanı sıra muhacirlerle de ilgilenmiştir. İstanbul'a gelen muhacirler Sirkeci İskelesi'nde karşılanmış, daha sonra Sultan Ahmed, Ayasofya, Yeni Camii gibi yerlere yerleştirilmiş ve bunların ihtiyaçlarının giderilmesinde cemiyetten yardım istenmiştir²³. Cemiyet, muhacirler için "*Darphâne Muhacir Nisâ Hastahanesi*"ni açmıştır²⁴. Yine cemiyet, Gülhane, Çinili Köşk, Paşabahçe, Şemsi Paşa, Tunuslu, Humbarahane, Sirkeci ve Takyüddin Paşa hastahanelerini kurup, idaresini başkalarına devretmiştir²⁵.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1879 yılında Beyoğlu'nda Altıncı Daire Hastahanesi'nin tamiriyle ilgili çalışma sayesinde adını duyurmuşsa da Doktor Besim Ömer'in söylemiyle cemiyet "*uyuya kalmış*"tır. 1897'de Yunanistan ile yapılan savaşta cemiyet yeniden ortaya çıkmıştır. Yaralı ve hasta askerleri İstanbul'a nakletmek için Golos ve Selanik'e iki gemi göndermiş ve askeriye için 350 kiyye²⁶ kinin²⁷ tedarik etmiştir²⁸. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan sonra ye-

22 *Türkiye Kızılay Derneği 73 yıllık hayatı...*, s. 13; Besim Ömer, *Hanımfendiler...*, s. 76-77. Cemiyet, sadece muhacirlerin nakdi ve malzeme ihtiyaçlarını gidermek için 10.500 lira harcamıştır. Bkz. Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara 1999, s. 73. Buna göre cemiyetin bu savaş sırasında 11.000 liradan fazla bir harcama gerçekleştirdiği belirtilebilir.

23 İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri ...*, s. 55.

24 İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri ...*, s. 78.

25 İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri ...*, s. 96.

26 Kiyye: Diğer bir isimle okkadır. Şehir ve kasabalara göre farklılık olsa da genel olarak 400 dirheme yani 1,282 grama karşılık gelmektedir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, "Okka", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1993, s. 723.

27 Kinin: Amazon'da yetişen "*Cinchona*" ağacının kabuğundan elde edilir, sıtmayla mücadelede ve sıtma ile ilgili ilaçların yapılmasında kullanılır.

28 Besim Ömer, *Hanımfendiler...*, s. 78.

niden uykuya dalan cemiyet, 1907 yılında Londra'da gerçekleşen Uluslararası Kızılhaç Konferansına geç de olsa katılmayı başarmış, fakat ülkeye dönüşünde yine ilgi görmemiştir²⁹.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra cemiyetin yeniden canlandırılma faaliyetlerine girilmiştir. Hâriciye Nâzırı Rıfat Paşa'nın eşi "Şefkat Pazarı" adlı sergisiyle cemiyete gelir sağlamış, bu sırada nizamname hazırlanmış³⁰ ve Şurâ-yı Devlet'te kabul edilmiştir. Bundan sonra cemiyet, 20 Nisan 1911 tarihinde Sadrazam Hakkı Paşa'nın riyasetinde Tokatlıyan Oteli'ne ait salonda yüz kişiden³¹ oluşan üyeler arasından otuz kişi³² Umûmî Merkeze seçilmiştir. Cemiyet, Padişahın himayesinde kurulmuş, fahri başkanı ise saltanat veliahtı Yusuf İzzeddin Efendi olmuş ve Tophane'de faaliyetlerini sürdürmüştür. Daha sonra Sultan Mahmud Türbesi civarında kiraladığı hanede faaliyetlerine devam etmiştir³³. Ayrıca Hilâl-i Ahmere ait şubeler İstanbul dışında açılmıştır. 1911'de Gemlik, İzmir ve Trabzon'da; 1912 yılında Adalar, Bakırköy, Kadıköy, Erenköy, Göztepe, Bursa, Kütahya, İznik, Bodrum, Adana ve Hanya'da şubeleri faaliyete başlamıştır³⁴. Bu sıralarda Doktor Besim Ömer Bey'in de girişimleriyle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi kurulmuştur³⁵. Hanımlar Merkezinin başkanı Mahmut Muhtar Paşa'nın eşi Nimet Hanım, fahri başkanı ise Sultan Reşad'ın Başkadınefendisidir³⁶.

29 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 78-79.

30 Heyetkiler şunlardır: Doktor Esat Bey, Doktor Besim Ömer Bey, Hâriciye Nezâreti Umûr-i Siyâsiye Müdürü Salih Bey, Emekli Bahriye Tabip Albay Mehmet Ali Bey, Askerî Tıbbiye Müdürü Tabip Binbaşı Ali Galip Bey, Dâire-i Umûr-i Sıhhiye Genel Müfettişi Kasım İzzeddin Bey'dir. Bkz. *Osmanlı Kızılây Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 33-34.

31 Üyelerin listesi için bkz. *Türkiye Kızılây Derneği 73 yıllık hayatı...*, s. 14-16.

32 Üyelerin listesi için bkz. Çapa, *Kızılây...*, s. 14 dipnot 27.

33 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 79- 80; Çapa, *Kızılây...*, s. 13-14.

34 Özaydın, "Hilâl-i Ahmer...", s. 692.

35 *Türkiye Kızılây Derneği 73 yıllık hayatı...*, s. 16.

36 Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 151.

Temmuz 1911 tarihinde Aksaray'da meydana gelen yangında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, imdat heyetleri kurarak yangınzedelerin ihtiyaçlarını gidermiş, Cenevre'de bulunan Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı'na yardımda bulunulması için başvurulmuş, Fransa, Japonya, ABD, Romanya, Danimarka gibi bazı ülkelerden gelen 5.000 lira tutarındaki nakdî yardım cemiyet vasıtasıyla yangınzedelere dağıtılmıştır³⁷. Yine aynı yıl İstanbul'da koleranın yayılmasını engellemek için Janset Hechter Fabrikası'ndan 600 lirayı geçen bir maliyetle üç adet seyyar etüv makinesi alınmıştır³⁸. 1912 Şarköy-Mürefte Depreminde depremzedeleri tedavi etmek üzere Doktor Mahir Bey'in riyasetinde on üç kişilik bir sıhhiye heyeti İstanbul'dan bölgeye gönderilmiştir³⁹. Cemiyet, Trablusgarp Savaşı'nda da yardım faaliyetlerini sürdürmüştür. Fakat bu sıralarda cemiyetin toplam parası 10.000 lirayı geçmiyordu ve ambarları ise boş durumdaydı. Nakdî ihtiyaç Mısır, Hindistan, Bosna ve Güney Afrika Müslümanlarının yardımlarıyla, malzeme eksikliği ise Fransa'dan temin edilerek Trablusgarp'a gönderilmiştir. Trablusgarp'ta üç heyet görev almıştır. Bunlardan ilki Doktor Kerim Sebati'nin başkanlığında Aziziye'de yüz altmış kişilik bir hastahane açmıştır. İkinci heyet; Doktor Emin Bey'in riyasetinde Giryan'da bir hastahane kurarak faaliyet sürdürmüştür. Ayrıca Humus'ta da hastahane açılıp, yaralı ve hasta askerlere bakılmıştır. Üçüncü heyet ise; Doktor Arif Bey'in gözetiminde Bingazi'de tesis edilmiştir. Buralarda toplam 3.000'den fazla yaralı ve hastaya bakılmıştır⁴⁰. Cemiyetin burada yaptığı toplam masraf 20.000 liraya yaklaşmıştır⁴¹.

37 *Türkiye Kızılay Derneği 73 yıllık hayatı...*, s. 19.

38 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 36.

39 Recep Karacakaya, "Şarköy-Mürefte Depremi (1912)", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri Bildiriler (22-23 Mayıs 2000)*, İstanbul 2002, s. 215.

40 *Türkiye Kızılay Derneği 73 yıllık hayatı...*, s. 20-21; Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 47-92; *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 37-38.

41 Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 92; *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 38.

HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN MUHACİRLERE YARDIMLARI

Balkan Savaşlarının başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin cephelerde yenilgiye uğraması, bölgede yaşayan Müslüman-Türk topluluğunda tedirginlik yaratmıştır. Mezâlîme uğramak istemeyen Müslüman halk, daha güvende olacağı yerlere doğru göç etmeye başlamış ve bu göç sırasında birçok zorluklar yaşamıştır. Özellikle Osmanlı ordularının 25 Ekim 1912 tarihinde Kırklareli'de mağlup olmasından sonra Müslüman ahali katliamlardan kurtulmak için kasabalarını, köylerini terk etmiştir. Birkaç gün içerisinde İstanbul'a ve Batı Anadolu'ya gelen muhacirlerin görünüşleri, çok elim bir vaziyette olduklarını açıkça gösteriyordu. Muhacirler İstanbul'a geldiklerinde cami, mescit, medreselerde kalarak, yanlarında getirdikleri eşyalar ile İstanbul sokaklarında aç ve perişan bir haldeydiler. Askeriyenin ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan hükümet, yine de muhacirlere elinden geleni yapmaya çalışmıştır⁴². 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan otuz beş yıl sonra yeniden Balkanlarda bir göç hareketinin başlaması Gazeteci Ahmed Rasim'in dikkatini çekmiştir. Felah Gazetesi'nin 12 Kasım 1912 tarihli nüshasında Rasim; "*Hâl ve Mevki*" başlıklı makalesinde " *yoksa yine öyle de ben mi (uykudan) uyanıyorum* " diyerek Türkiye'yi bekleyen yeni göç dalgasına vurgu yapmıştır⁴³.

Birinci Dünya Savaşı sırasında IV. Ordu Komutanı ve Bahriye Nâzırı olan Cemal Paşa hatıralarında Balkan muhacirlerden şöyle bahsetmektedir⁴⁴:

42 Mesut Çapa, "Balkan Savaşında Kızılay (Osmanlı Hilâl Ahmer) Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 1, Ankara 1990, s. 103.

43 Mehmet Yılmaz, *Konya Vilâyetinde Muhacir Yerleşmeleri 1854-1914*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996, s. 259 dipnot 218.

44 Cemal Paşa, *Hatıralar*, Hazırlayan ve Tertipleyen: Behçet Cemal, (Basım Yeri Yok) 1959, s. 84-85.

“... o sıralarda Türk unsuru arasında şiddetle hüküm sürmeğe başlayan miliyet cereyanı, en ziyade Aydın Vilayeti dahilinde tesir etmeğe başlamış ve Yunanlılarla Sırp'lardan ve Bulgarlardan gördükleri her nevi zulme tahammül edemeyerek en caniyane işkencelere maruz kaldıktan sonra Osmanlı memleketlerine ilticaya mecbur olan yüzbinlerce İslam muhaciri tarafından yerli Rumlara karşı bazı tecavüzlere başlanmıştı. Hükümet bu tecavüzlere kat'iyen tarafdar olmuyor ve bu yüzden memleketin başına bir bela geleceğini pek âlâ takdir ediyordu. Fakat ekseriyeti ihtiyarlarla kadınlardan ve çocuklardan ibaret olan beş yüz bin kadar Müslümanın yürek parçalayarak, behimî bir tarzda öldürülmeleri ile neticelenen Yunan, Sırp ve Bulgar mezâlimi, Türklerin aleyhine olunca insanlıklarını her vesileden istifade ile ileri sürmek mutadları olan Avrupa büyük devletleri tarafından hiçbir itiraza hedef olmadı.”

Yunanlılar, Balkanlarda kazandığı başarılarından sonra sıra Osmanlı Rumlarının oturduğu Aydın Vilayetinin kıyılarını işgal etmeye gelmişti. Bu bölgede yaşayan Rumlar, Yunan mezâliminden kaçıp gelen muhacirlere kötü davranışlarda bulunmuş, bu nedenle de intikam hırsıyla karşılık verilmiştir. Bundan istifade etmek isteyen Yunan Hükümeti, Aydın Vilayetindeki Rumlara katliamların yapıldığı, Rumların yerlerini terk ederek dağlara sığındıkları yönünde propaganda da bulunmuşlardır. Hâlbuki Rumlar, buralara sığınan muhacirleri öldürdükleri gibi birkaç Müslüman köyünü de yakmışlardır. Yunan Başbakanı Venizelos'un yapacağı propagandaya karşılık, Dâhiliye Nazırı Talat Bey daha erken davranarak Fransız, Alman, İngiliz ve Avusturya temsilcilerini bölgeye gitmeleri yönündeki teklifi kabul edilmiş ve yapılan incelemeler sonucunda Rumlara zulüm yapılmadığı, tam tersine muhacirlerin kötü davranışlara tabi tutulduğu ortaya çıkmıştır⁴⁵. Bu da göstermiştir ki Müslüman muhacirlerin Yunanlılardan zulüm görmesi Balkanlarla sınırlı kalmamış, Anadolu'da da devam etmiştir.

45 Cemal Paşa, *Hatıralar...*, s. 84-86.

Rumeli'den göçlerin başlaması Osmanlı Hükümeti'nin istemediği bir durumdu. Çünkü Rumeli'deki İslam varlığı sona erebilirdi. Yalnız orada kalmaları durumunda da katliama uğrama ihtimalleri çok yüksekti. Bu nedenle 19 Nisan 1913 tarihinde alınan karar ile göçlere engel olunmamıştır. Dâhiliye Nezâreti'nin konuyla ilgili yazısı şöyledir:

“Hükümet-i Seniyyece muvâffakat olunduğu halde Selanik'ten üç bin muhâcirin Kuşadası'na nakli için Yunanlılar tarafından meccânen üç vapur tahsis edildiği... Rumeli'deki ahâli-yi İslâmiye'nin Anadolu'ya hicretleri için Hükümet-i Seniyyece teshilât ve teşvikât icrâsı oralarda Anâsır-ı İslâmın tedennisi mûcib olacağı gibi ahâli-yi merkûmenin oralarda bırakılmaları da kendilerinin mezâlime maruz bırakılarak inkirâzlarını müeddî olacağından bahs ile bu bâbda bir karar ittihâzı...⁴⁶”

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ikinci başkanı olan Doktor Besim Ömer ise muhacir göçlerini şu şekilde ifade etmiştir⁴⁷:

“Düşmanın zulm ve istilâsına ma'ruz kalmak tehlikesinde bulunan mahâllerde ahâli-yi İslâmiye hûnâr çetelerden, düşman askeri ve düşman idâre ve mahkemesi korkusundan, hemen bir anda yurdlarını, emvâl ve eşyâsını bırakarak firâr ve herşeye muhtaç bir halde Dâr'ül- hilâfet'e ve memleketin diğer büyük şehirlerine hicret ve iltica ediyorlardı.”

Özellikle Kırklareli mağlubiyetinden sonra İstanbul'a yoğun bir muhacir akını başlamıştı. Binlerce muhacir yanlarında getirebildikleri eşyalarıyla aç ve perişan bir halde sokaklardaydı. 10 Nisan 1913 tarihli İkdâm Gazetesi'ne göre

46 H.Yıldırım Ağanoglu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talibi Göç*, İstanbul 2001, s. 168. 16 Nisan 1913 tarihinde Şûra-yı Devlet'ten çıkan karar; Rumeli'den gelen muhacirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi için gerekenin yapılması ama barış gerçekleşikten sonra Balkan Devletleriyle olan siyasi durum belirlenmeden Müslüman halkın göç etmesini sağlayacak kanun ve nizamnamelerin çıkarılmamasını içeriyordu. Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*, C. II, İstanbul 2013, s. 241.

47 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 32, 122.

200.000 Müslüman muhacir göç etmiştir⁴⁸. Yine İkdâm Gazetesi'nin 29 Nisan 1914 tarihli sayısında Kasım 1912'den Mart 1914 tarihine kadar sadece Makedonya'dan göç eden muhacirlerin sayısı 242.807'dir. Hatta Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde bu rakam 300.000'i bulmaktadır⁴⁹. McCarthy'e göre; Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya (Sırbistan), Osmanlı topraklarını işgal etmeden önce 1911 yılında toplam 2.315.293 Müslüman nüfus yaşıyordu. İşgal sürecinin başlamasıyla nüfusun 1.445.179 yani % 62'si yerlerini terk etmek zorunda kalmış, bu sayı içerisinde 812.771 kişi sağlam bir şekilde göç etmeyi başarmış, 632.408 kişi ise ölmüştür ve bu sayı oransal olarak %27'ye karşılık gelmektedir⁵⁰. Cemal Paşa, ölü rakamını 500.000 olarak vermektedir⁵¹.

Muhacirlerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için dört bölümden oluşan kırk beş maddelik "*İskân-ı Muhâcirîn Nizâmnamesi*" çıkarılmıştır. Buna göre Dâhiliye Nezâretince Muhâcirîn Müdüriyeti görevlendirilmiştir. Bu müdüriyetin altında vilayetlerde muhacir sayısına göre bir müdür, memur ve kâtip ya da sadece memurdan oluşan bir idare şubesi bulunuyordu. Ayrıca vilayet ya da müstakil sancaklarda bir İskân-ı Muhâcirîn Komisyonu vardı. Komisyon üyeleri; başkan sıfatıyla vali ya da mutasarrıf, defterdar, muhasebeci, idare meclisi ve belediye üyelerinden bir ya da iki kişi, Defter-i Hâkanî, Zirâat, Sıhhiye Müdür ve Nâfia başmühendisleri ile hükümet veya belediye doktorundan oluşuyordu. Muhacirlere belli sürelerde askerlik ve vergi muafiyeti getirildiği gibi kendilerine verilen arazi, zirai araç-gereçlerinin satımı hususunda bir takım hükümler getirilmiştir. Ayrıca esnaf muhacirlere ev ve

48 Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara 1995, s. 63; Yılmaz, *Muhacir Yerleşmeleri...*, s. 260.

49 Mehmet Yılmaz, "Balkan Savaşı'ndan Sonra Türkiye'den Yunanistan'a Rum Göçleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Konya 2001, s. 16 ve dipnot 19.

50 Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1998, s. 190-192; Ağanoğlu, *Göç...*, s. 93-94.

51 Cemal Paşa, *Hatıralar...*, s. 85; Ağanoğlu, *Göç...*, s. 94.

sermaye temini sağlanıyordu⁵². İstanbul'da yer alan Muhâcirîn Müdüriyeti'nin taşradaki görevini Muhâcirîn komisyonları yerine getirecekti. Müdüriyet ve komisyonların altında ise bir sıhhiye müdürü ile belediye doktoru bulunacaktı⁵³. Bunların yanı sıra muhacirlerin iâşe ve iskân işleriyle ilgilenmesi için İstanbul Şehremânetinde bir komisyon kurulmuş, fakat Şehremânetinin tek başına yetersiz kalacağı düşünüldüğünden belediyeler içerisinde de komisyonlar oluşturulmuştur⁵⁴. Yalnız dağınık bir halde bulunan muhacirlere yardım etmek zordu. Organizeli bir şekilde yardım yapılması için daha çok memurlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Şehremânetinin memura vardı ama onlar da yetersiz tahsisattan şikâyet ediyordu⁵⁵. Bunun için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti muhacirlerin masrafları için Şehremâneti veznesine 8 Aralık 1912 tarihinde 461.700, 7 Kasım 1912 tarihinde 307.800 kuruş yardımda bulunmuştur⁵⁶.

Muhâcirîn Müdüriyeti, yaşanan bu muhacir akını karşısında tek başına çözüm yolu bulamadığı için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım istemiştir. Bu duruma örnek olarak 11 Ocak 1914 tarihli Aşâir ve Muhâcirîn Müdürü Ali ismiyle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen yazı verilebilir. Burada Selanik'ten Edirne'ye gelen muhacirlerin durumlarının çok kötü olduğunu ve onlara yardım yapılması gerektiği belirtiliyordu⁵⁷. Hatta yeri geldiği zaman cemiyet, Dâhiliye Nezâreti'nin muhacirlerin ihtiyaçlarına yönelik maddi taleplerini kar-

52 Aġanoġlu, *Göç...*, s. 177-179.

53 Oya Daġlar Macar, *Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*, İstanbul (Basım Yılı Yok), s. 108.

54 Halaçoġlu, *Göç...*, s. 108.

55 Hükümet yetkilileri elindeki imkânları sonuna kadar muhacirler için seferber etmiştir. 20 Mart 1913 tarihinde Meclis-i Vükelâ'da çıkan karar ile muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması için Muhâcirîn Tahsisatı'nın 100.000 lira olan bütçesine 200.000 lira ilave edilmiştir. Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*, C. II, s. 228-229.

56 KA, nr. 147/19, nr. 147/19.1.

57 KA, nr. 72/139. Edirne'den de göç eden muhacirler ilk olarak İstanbul'a geliyordu. Burada yoğun bir şekilde bulunan muhacirler Ankara ve Konya'ya sevk edilerek İskân-ı Muhâcirîn komisyonlarına yerleştiriliyordu. Bkz. Macar, *Saġlık...*, s. 203.

şlamıştır⁵⁸. Dâhiliye Nezâreti, Muhâcirin İdaresinin parasızlık nedeniyle muhacirlerin iâşelerini sağlamada zorluk çekmesi üzerine, Nezâret veznesine 2.000 lira yatırılmasını 26 Haziran 1913 tarihinde cemiyetten istemiştir⁵⁹.

RESİM I: Hasta ve yaralı arabaları ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sıhhiye-i Askeriyeye yardımı (Kızılay Arşivi).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Merkez Teşkilatı, muhacirlere ne gibi yardımların yapılabileceğini 9 Aralık 1912 ve 28 Şubat 1913 tarihlerinde yapılan görüşmelerde tartışmıştır⁶⁰. Fakat cemiyet, savaş zamanlarında yaralı askerlere yardım etmek için kurulmuş olan bir teşkilattı. Bu nedenle muhacirlerin sıkıntılarının giderilmesinde büyük yardımlarda bulunamayacağı teşkilat ni-

58 KA, nr. 72/117.

59 KA, nr. 72/113.

60 Özaydın, "Hilâl-i Ahmer...", s. 694.

zamnamesinin 5. maddesinde belirtiliyordu⁶¹. İfade edilen madde; “*Osmanlı ülkesinde savaş dışında bir felaket meydana geldiğinde cemiyet bir yıllık gelirini aşmamak üzere uygun miktarda bir meblağı harçayabilir*”⁶². şeklindeydi. Bu sıralarda cemiyetin geliri 3-4.000 liradan ibaretti ve belirtilen miktarla muhacirlere yardım edilemezdi. Dolayısıyla cemiyet yapılan yardımları gelir kalemine sokarak, bir çözüme gitmiş ve muhacirlerin ihtiyaçlarını gidermek için süratle işe girişmişti⁶³. Cemiyet bizzat İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara’ya gelen ve düşman işgali altında bulunan Selanik, Yanya, Drama, Dedeoğaç, Tekirdağ ve Edirne’de yer alan muhacirlere yardım etmiştir⁶⁴.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti daha müsait ve daha uygun yerlere sevk edilecek muhacirlerin, her türlü bakımlarının yapılması için Dâhiliye Nezâreti’nden sevk tarihleri ve gidecekleri yerleri hususunda kendilerine bilgi verilmesini istiyordu. Cemiyet, bu bilgilendirmeye göre hazırlıklarını yapacaktı⁶⁵. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti muhacirlerin ihtiyaçlarının sağlanması için sırasıyla ikişer kez 5.000, 10.000 ve 50.000 liralık kaynak ayırdı, memurlar atadı. Muhâcirin Komisyonu ile anlaşarak imdat heyetleri oluşturdu⁶⁶. Muhacirlere yapılacak yardımların düzenli olarak gerçekleşmesi için cemiyetin bir idare teşkilatına ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaç göz önünde bulundurularak cemiyet merkez üyesi Doktor Celaleddin Muhtar Bey’in başkanlığında bir heyet kuruldu. Heyette çoğunlukla muhacirler yer alıyordu⁶⁷. Bu heyet üyelerinden Kavalalı Mehmet Efendi’ye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Komisyonunda 4 ay başarı ile görev

61 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 212; *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Harb-i Hazırda Faaliyeti*, İstanbul 1328, s. 9.

62 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 53.

63 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 152.

64 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 122-123.

65 KA, nr. 72/68.

66 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 154. Ayrıca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin muhacirler için ayırmış olduğu 50.000 liralık tahsisat için bkz. KA, nr. 72/68, KA, nr. 989/2.

67 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 154.

yaptığından Dr. Celaleddin Bey'in, 18 Haziran 1913 tarihli yazısıyla cemiyet merkezinden iyi hizmet belgesi verilmesi istenmiştir⁶⁸.

1. Nakdî, Yiyecek, Barınma ve Giyecek Yardımları

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, muhacirlere nakdî, yiyecek, barınma ve giyecek yardımlarında da bulunmuştur. Cemiyetin yardımları çoğunlukla İstanbul'da akrabaları olmayan kimseleri içeriyordu⁶⁹. İstanbul'a akın akın gelen muhacirlerle ilk başta belediye yetkilileri ilgilenmeye çalışmış, fakat bu sorun ile belediyenin tek başına başa çıkamayacağı anlaşılınca Hilâl-i Ahmer devreye girmiştir. Muhacirlerin iâşelerinin sağlanması hususunda İstanbul Belediyesi Fatih Şubesi'nin yardım içeren 9 Ocak 1913 tarihli yazısı, aynı gün olumlu yönde karşılık bulmuştur⁷⁰.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin gazetelere vermiş olduğu 1 Mart 1913 tarihli yazısında muhacirlere yapılan yardımlarla ilgili olarak şu bilgiler yer alıyordu⁷¹:

“Muhacirlere yardım etmek amacıyla 50.000 lira tahsisat ayrılmıştır. Şehremâneti bünyesinde bulunan Muhâcirin Komisyonu ile birlikte çalışılmaktadır. Bu komisyonla irtibatlı bir şekilde camilerde, mescitlerde, okullarda, barakalarda yerleşmiş olan sayıları 10.000'i geçen muhacirlerin iâşesi sağlanmaktadır. Fakat çeşitli yerlerde ayrı olarak yerleşmiş olan muhacirlere yardım yapılamamaktadır. Bunun nedeni mahallenin imamı devreye girerek ve ellerine bir püsula verilerek, yardım almaları için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne sevk edilmektedirler. Böylece muhacirlerin taleplerinin yerine getirilmesi zorlaşmakta ve bu zavallılar çok vakit kaybetmektedirler. Dolayısıyla muhacirlerin resmi olarak başvuru yeri Şehremânetindeki Muhâcirin Komisyonu'dur.”

68 KA, nr. 137/24.

69 Halaçoğlu, *Rumeli...*, s. 83.

70 KA, nr. 72/23, KA, nr. 72.23.1.

71 KA, nr. 191/41.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, belirlenen bütçeyle muhacirlere yapacağı yardımların organize bir şekilde gerçekleşmesi için muhacirlerin gelişi güzel cemiyete gelmemelerini istemiş, müracaat yeri olarak Muhâcirîn Komisyonunu işaret etmiştir. Böylece yardımların yerinde, muhtaç sahiplerine ve düzenli olarak yapılması düşünülmüştür. Fakat bazı zamanlarda Muhâcirîn Komisyonu da muhacirleri Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yönlendirmiştir. Bu durumlar da cemiyet, plansız olarak yardım merkezleri önünde toplanan muhacirlere yardım edilemediğini Muhacirin Komisyonuna bildirerek daha dikkatli olunmasını istemiştir.

Cemiyet, yardım ettikleri muhacirlerin isimlerini ve yaptıkları yardımları defterlere kaydediyordu. Böylece rastgele gelmiş olan muhacirlere gereken ilgi gösterilememiş, ancak bunlara merkezin onayı ile kayıtları tutulduktan sonra yardımlar sağlanabilmiştir⁷². Şunu da belirtmek gerekir ki cemiyet yardım talep edenleri mümkün olduğunca geri çevirmemeye çalışmıştır.

Muhacirler için Balkanlardan Anadolu'ya geçişte önemli güzergâhlardan biri de İzmir'di. Gelen muhacirlerin nakliye ücreti ve yiyeceklerini sağlama-ya çalışan belediye'deki Muhâcirîn Komisyonu, sıkıntılı durumlarda Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım talep etmekteydi. 15 Ocak 1913 tarihli yazıya göre; şimdiye kadar gelen 10.000 muhacirden 8.000'i iç kısımlardaki vilayetlere gönderilmiş, geriye kalanlar ise geçici olarak cami ve hanlara yerleştirilmişti. Muhâcirîn Komisyonu, bu işlemler için 3.000 lira harcamasına rağmen daha fazla paraya ihtiyaç duymuştu. Bunun için hükümet yetkililerinden 1.500 lira daha talep etmişti. Gerek dâhili vilayetlere sevk edilen gerekse İzmir'de bekleyen muhacirler mevsimin kış olması nedeniyle çok kötü bir durumda idiler. Ayrıca İzmir'e 5.000 muhâcirînin daha geleceği haberi de alınmıştı. Dolayısıyla Muhâcirîn Komisyonu, acil olarak ihtiyaç gördüğü paranın bir türlü havale edilmemesi üzerine, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden gerekli paranın gönderilmesini istemiştir⁷³.

72 KA, nr. 72/78.

73 KA, nr. 14/263, KA, nr. 14/263.1.

İzmir'den sevk edilen muhacirlerin geçiş ve iskân güzergâhlarından birisi de Aydın Vilayeti olmuştur. Muhacirlerin ihtiyaçlarının giderilmesinde zorluk yaşayan Aydın Valisi, 3 Mart 1913 tarihli yazıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım istemiştir. Yazıda, muhacir sayısı ve içinde buldukları koşullar aktarılıyordu. Buna göre; şimdiki kadar buraya gelen muhacir sayısı 15.000'e yaklaşmıştı. Tahsisat yetersizliğinden dolayı bunların iskân ve iâşelerinin sağlanmasında zorluklar çekiliyor ve belirtilen sayı kadar da muhâcirinin geleceği düşünülüyordu⁷⁴. Aydın Valiliği muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurban derilerinden elde edilen gelirlerin bir kısmının kendilerine verilmesini istemişse de Dâhiliye Nezâreti tarafından uygun görülmemiştir. Çünkü buradan sağlanan para ile yaralı gazilerin tedavileri ve bakımları sağlanacaktı. Bu nedenle muhacirlerin her türlü ihtiyaçlarının sağlanması için gerekli miktarın bir an önce Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından gönderilmesi isteniyordu⁷⁵.

Cemiyet, Anadolu vilayetlerine sevk edilen muhacirlerin çoğunun sefalet içerisinde olduğunu haber alması üzerine Aydın, Ankara, Bursa, Konya Hilâl-i Ahmer şubelerine yazı göndererek muhacirler için gerekli olan miktarın bildirilmesini istemiştir. Belirtilen ihtiyaç üzerine Bursa'ya 600, Konya'ya 200, liman kenti olması ve göç yollarında önemli bir yere sahip olması nedeniyle İzmir'e 3.000 lira göndermiştir⁷⁶. Daha sonra bu miktara 1.000 lira daha eklenmiş, Dedeâğaç'taki muhacirlere de 100 lira havale etmiştir⁷⁷. 10 Şubat 1913 tarihine kadar bazı vilayetlere gönderilen miktarlar şöyle idi⁷⁸: İstanbul 14.000, Çanakkale 1.000, Gelibolu 200 liraydı. Fakat cemiyetin şubelerine gönderdiği miktar bazen yeterli olmuyordu. 20 Ocak 1913 tarihinde Bur-

74 KA, nr. 72/39.

75 KA, nr. 72/39.

76 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 163.

77 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-ı Hazırda Faaliyeti*, s. 10.

78 KA, nr. 72/48.

sa'daki Hilâl-i Ahmer şubesiinden merkeze gönderilen yazıda, şimdiye kadar Bursa ve çevresinden 12.800 muhâcirinin sevk edildiği, buradaki muhacirlerin iâşelerinin sağlandığı, hatta Osmanlı Bankası vasıtasıyla gönderilen 600 liranın bu işte kullanıldığı yer alıyordu. Yalnız Hüdavendigâr Vilayeti dâhilinde bulunan Kütahya, Bilecik ve Karahisar'da sayıları 10.000'i bulan muhacirler için para talep ediliyordu⁷⁹. Bunun yanında Rumeli'den gelen muhacirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi için yollanan 600 liranın ancak merkezdeki muhacirlerin sıkıntılarının giderdiği, Bilecik, Kütahya ve Karahisar'daki muhacirler için acil olarak 40.000 kuruşun gönderilmesi talep ediliyordu⁸⁰. 15 Mart 1913 tarihinde Hüdavendigâr Vilayetinden cemiyete gönderilen telgrafta ise; muhacirlerin iskân ve iâşeleri sağlanmasında vilayetçe çok çalışıldığı, yalnız muhacirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi için süratle cemiyet veznesinden 40.000 kuruşun havale edilmesi gerektiği yeniden ifade ediliyordu⁸¹. Fakat belirtilen meblağ gönderilmemiş olacak ki 18 Mart'taki bir yazıyla istenilen miktar yeniden belirtiliyordu⁸².

23 Mart 1913 tarihinde ise Makriköy'deki muhacirlere harcanmak üzere 37.800 kuruş gönderilmiş⁸³, iki gün sonra Makriköy Kaymakamı sayıları 3.000'i geçen muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması için 500 lira daha talep etmiştir⁸⁴. Bu istek karşılanmadığından 6 Nisan'da yeniden başvuru yapılmıştır⁸⁵. 15 Nisan'daki yazışmada cemiyet tarafından 300 lira havale edildiğinin

79 KA, nr. 72/200.

80 KA, nr. 78/223.

81 KA, nr. 72/61.

82 KA, nr. 72/63.

83 KA, nr. 72/70.

84 KA, nr. 72/73.

85 KA, nr. 72/87.

den⁸⁶, cemiyete şükran ve minnettarlık dile getiriliyordu⁸⁷. Yine 25 Mayıs'taki başka bir yazıda ise 300 liranın muhacirlere dağıtıldığı ve bu paradan 37,5 kuruşun kaldığı ifade edildiği gibi cemiyete de teşekkür ediliyordu⁸⁸. Görüldüğü üzere cemiyet, isteklere mümkün olduğunca cevap vermeye çalışıyor, fakat bazen bu taleplerin karşılanması zaman alıyordu.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, muhacirlerin günlük temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için yevmiye dediğimiz günlük belli bir miktar para dağıtmıştır. Örneğin Gelibolu'daki muhacirlere verilen yevmiye miktarı günlük; büyüklere 40, küçüklere 20 para idi. Bu paralar Muhâcirin Komisyonu vasıtasıyla herkesin gözü önünde ödenmiştir⁸⁹. Midilli'den gelmiş olup Ayvacık'ın İlyas Fakı Köyüne yerleşmiş olan üç muhâcirinin her birine günlük 60 paradan on günlük yevmiyeleri peşin verilmiştir⁹⁰. Cemiyete ait Lazarköyü'ndeki hastahânenin kurulmasında önemli katkıları olan buradaki askeri komutana, muhacirlere verildiği gibi günlük 3 kuruştan beş kişilik ailesi için 15 günlük yevmiye olarak 225 kuruş ödenmiştir⁹¹. Dolayısıyla muhacirlere verilen yevmiye miktarı 3 kuruştur. Muhâcir sayısının artması ve çocuklu ailelerin bir arada olacağından masraflarının azalacağı düşünülerek yevmiye miktarı aylık olarak şöyle düzenlenmiştir: Bir kişi 90, iki kişilik bir aile 180, üç kişilik bir aile 250, dört kişilik bir aile için 300 kuruştur. Dört kişilik bir aileden sonra sayıları artan her kişi için 50 kuruş verilirdi. On kişilik bir ailenin aylık yevmiye miktarı 600 kuruşu buluyordu⁹². Cemiyet artan masraflar karşısında yevmiye dağıtımında yeni bir usul benimsemiştir. Buna göre bir kişilik 90, iki kişilik

86 KA, nr. 72/91.

87 KA, nr. 72/91.1.

88 KA, nr. 72/105.

89 KA, nr. 72/56.

90 KA, nr. 72/149.6.

91 KA, nr. 234/50.

92 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 154-155; Halaçoğlu, *Göç...*, s. 82.

150, üç kişilik 190, dört kişilik 220 kuruş olacaktı. Bundan sonraki artan her kişi için 30 kuruş fazla verilecekti. Böylece on kişilik bir ailenin aylık yevmiyesi 400 kuruş olacaktı⁹³.

Yukarıda verilen bilgilere baktığımızda yevmiye miktarının sabit olmadığını, değişiklik arz ettiğini görüyoruz. Bu durum cemiyetin ekonomik gücünden kaynaklanıyordu. Yapılan incelemeler sonucunda Çanakkale ve Biga'da perişan halde birçok muhâcirinin olduğu anlaşılmış ve bunların ihtiyaçlarının giderilmesi için Çanakkale'de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bir şubesi kurulmuştur⁹⁴. Cemiyetin yönlendirmeleriyle Çanakkale ve kazalarında bulunan muhacirlerin iâşelerinin sağlanması için değişik tarihlerde ödemeler gerçekleştirilmiş, öyle ki Biga Kazasının ve Çan Nahiyesinin köylerine kadar ulaşılmış ve buralardaki muhacirlere birden fazla para yardımı yapılmıştır⁹⁵. Biga'ya bağlı köylerde bulunan muhacirlere dağıtılan toplam miktar ise 500 lira idi⁹⁶. Benzer yardımlar Ayvacık Kazasına bağlı köylerdeki muhacirlere de verilmiş ve yapılan bu yardım aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

93 *Osmanlı Kızılai Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 155-156; Halaçoğlu, *Göç...*, s. 82-83.

94 *Osmanlı Kızılai Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 162.

95 Bu tablo için bkz. Ekler kısmı Tablo XV.

96 KA, nr. 72/57. 185, nr. 72/57. 186.

Tablo I: Ayvacık'a Bağlı Köylerde Yer Alan Muhacirlere Yapılan Nakdi Yardım

Kaza	Köy	Sayı	Miktar (Kişi başı - Kuruş)	Toplam Miktar (Kuruş)	Ödeme Tarihi
Ayvacık Kazası	Ahmedce	21	10	210	13 Mart 1913
Ayvacık Kazası	Ahmedce	19	10	190	19 Nisan 1913
Ayvacık Kazası	Ahmedce	3	10	30	6 Temmuz 1913
Ayvacık Kazası	Ahmedce	17	-	110	17 Eylül 1913
Ayvacık Kazası	Sazlı	8	10	80	15 Mart 1913
Ayvacık Kazası	Sazlı	8	10	80	19 Nisan 1913
Ayvacık Kazası	Hasan-ı Kebir	7	10	70	23 Mart 1913
Ayvacık Kazası	Hasan-ı Kebir	4	10	40	19 Nisan 1913
Ayvacık Kazası	Merkez	7	10	70	27 Mart 1913
Ayvacık Kazası	Babakale	5	10	50	28 Mart 1913
Ayvacık Kazası	İlyas Fakı	3	-	45	28 Mart 1913
Ayvacık Kazası	Nusretli	6	10	60	12 Nisan 1913
TOPLAM		108		1.035	

Kaynak: KA, nr. 72/149.1-13.

Bandırma İskelesi hem asker hem de muhacirlerin geçiş güzergâhı olması bakımından önemli bir yerdi⁹⁷. Bu nedenle burada askerlerin ve muhacirlerin iâşelerinin sağlanmasında ara ara sıkıntılar yaşanması olağan bir durumdu. Çünkü asker ve muhacir nüfus burada sürekli yoğun bir şekilde bulunuyordu. Ayrıca yerel halkın da ihtiyaçları oluyor ve onların da karşılanması gerekiyordu. Bu nedenle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin para yardımında bulunduğu yerler arasında Bandırma Kaymakamlığı da vardı. Bandırma Kaymakamı para talebinde bulunduğu 31 Mart 1913 tarihli yazısında; muhacirlerin ihtiyaçları-

97 KA, nr. 72/80.

nı karşılamada zorluklar yaşadığını ve kötü bir halde olduklarını ifade etmişti. Öyle ki Balkan Savaşları nedeniyle göç etmiş ve bu göç esnasında ailelerinin bir kısmını kaybetmiş olan muhacirlere sadece ekmek yardımında bulunabilen belediye artık onu da sağlayamaz bir hale gelmişti. Dolayısıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne müracaat ederek Bandırma'da sayıları 600'ü bulan muhacirlerin iâşesinin sağlanması için 500 lira gönderilmesini istiyordu⁹⁸.

6 Haziran'da Bandırma Kaymakamlığının cemiyete göndermiş olduğu bir başka yazısında da gönderilen 200 liranın muhacirler için harcandığı, geriye 30 küsur lira kaldığı, bu parayla ancak mayıs ayının sonuna kadar ki ihtiyaçların giderileceğinden, yeniden 200 liralık bir tahsisatın havale edilmesi isteniyordu⁹⁹. Muhacirler için para talebini içeren yazılardan birisi de Gönen İskân-ı Muhâcirin Komisyonu'ndan 16 Nisan 1913 tarihinde sayıları 4.000'i bulan muhâcirinin ihtiyaçlarının karşılanması için idi¹⁰⁰. Yalnız cemiyet tarafından 21 Nisan'da verilen cevapta; asıl görevlerinin yaralı askerlerin ihtiyaçlarının gidermek olmasına rağmen, savaşın bir sonucu olarak ortaya çıkan muhacirlerin de ihtiyaçlarını sağlamak için 70.000 lira tahsisat ayrıldığı, bunun da dörtte üçünün harcandığı ve geriye kalan miktarın, sayıları 12.000'i geçen İstanbul'daki muhacirlerin iâşelerinin sağlanmasında yetersiz kalacağı ifade ediliyordu¹⁰¹.

Cemiyet, muhacirlerin ihtiyaçlarını sağlamak için gelen isteklere olumlu cevap vermeye çalışırken asıl görevi olan yaralı askerlerin bakımını da ihmal etmemeye çalışıyordu. Dolayısıyla muhacirlerin ihtiyaçları için yapılan isteklerin bazı zamanlarda karşılık bulmamasına rağmen, bu durumun nadir yaşandığı, ayrıca ilk başta olumsuz bir yanıt verilse de sonradan mutlaka isteklerin karşılandığını yine yazışmalardan anlıyoruz. Cemiyetin bu şekilde davra-

98 KA, nr. 72/82.

99 KA, nr. 72/109.

100 KA, nr. 72/92.

101 KA, nr. 72/92.1.

nışlar sergilemesi, önceden de ifade edildiği gibi içinde bulunduğu ekonomik koşullarla yakından alakalıdır. Eğer şartlar elverişli olsa cemiyetin yardımlarını esirgemekten çekinmeyeceği bir gerçektir.

10 Şubat 1913 tarihli Hilâl-i Ahmer'e ait bir belgeye göre, cemiyetçe tahsis edilen 750 liranın 500 lirası Biga Kazasındaki muhacirlere, kalanı da Çanakkale'nin merkezi kazalarına dağıtılmıştır. Ayrıca Çanakkale'nin içindeki muhacirler için mutfaklar hazırlanarak her gün burada çorba ve pilav servisi yapılmıştır. Fakat Biga ve merkez kazalardan başka yerlerde de muhacirler bulunuyordu ve onların durumu çok daha kötü idi. Bu nedenle Çanakkale Mutasarrıfı ve buradaki Hilâl-i Ahmer Hastahanesi Başhekimi, merkezden 250 lira gönderilmesini istiyordu. Böylece ihtiyaç sahibi muhacirlere harcanarak, onların da rahatlatılması düşünülüyordu¹⁰².

Biga'da bulunan muhacirlerin iâşe ve diğer zorunlu ihtiyaçlarını gidermesi için 22 Şubat 1913'te Hilâl-i Ahmer Cemiyeti buradaki Muhâcirin Komisyonuna 604,10 kuruş göndererek, bu parayla şu ihtiyaçları temin etmiştir¹⁰³: 81 kıyye fasulye, 33 kıyye tuz, 37 kıyye soğan, 27 kıyye sabun, 17.050 dirhem¹⁰⁴ zeytinyağı ve 6 teneke gaz. Yine aynı tarihte Biga'ki muhacirlerin gıyecek ihtiyaçlarının sağlanması için cemiyetçe 939,20 kuruş gönderilmiş ve şu eşyalar tedarik edilmiştir¹⁰⁵: 20 top entarilik alaca, 23 top gömleklik bez, 1 top gömleklik kaput ve 192 metre entarilik basma.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Balkan Savaşları sırasında muhacirlerin zorunlu ihtiyaçlarını gidermesi için muhacirlere zaman zaman paralar da vermiştir. Cemiyet dağıtmış olduğu bu paraları defterlere kaydetmiştir. Defterlerde yardım

102 KA, nr. 72/53.

103 KA, nr. 72/57. 9.

104 Dirhem: Okkanın yani kıyyenin 400'de biridir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, "Dirhem", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1993, s. 454.

105 KA, nr. 72/57. 10.

edilen kişilerin isimleri, aile sayısı, yaşları, para miktarı ve tarih yazılıyordu¹⁰⁶.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin para yardımıyla bulunduğu kişiler içerisinde eşleri şehit düşmüş ya da cephede olup, İstanbul'a göç eden subay aileleri de bulunuyordu. Cemiyet merkez üyesi Celaleddin Muhtar Efendi'ye ait Haydarpaşa'da yeni yaptırılan 15 apartman yaklaşık kırk kadar subay ailesine ayrılmış ve bunların yerleşmelerini Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi gerçekleştirmiştir. Ayrıca îâşelerinin sağlanması için her kişiye günlük 3,5 kuruş yevmiye verilmiştir. Fakat aileler çoğaldığından Haydarpaşa'daki apartmanlar yetmemiş, bu suretle subay aileleri Şehremâneti civarında Haşim Paşa Konağı'na yerleştirildiği gibi Çatalçeşme'de Şevket Bey'in Konağı kiralananmıştır¹⁰⁷. Burada kalanların yiyecek ve giyecek ihtiyaçları karşılandığı gibi memleketlerine gitmek isteyenler de gönderilmiştir¹⁰⁸. Haşim Paşa Konağı'nda sayıları 130'u bulan subay ailelerinden her birine 3 kuruş yevmiye verilmiştir¹⁰⁹.

İçinde bulunulan zor şartlardan dolayı asker ailelerine yevmiye bağlanmadığı zamanlar da olmuştur. Fakat bu gibi durumlarda bile cemiyet, muhacirlerin mağdur olmaması için elinden geleni yapmış ve ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Harbiye Nezâreti'nin Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderdiği 17 Mart 1913 tarihli yazı; Altıncı Redif Müfettişliği'nde Mülâzım-ı Sâni Hayri Efendi'nin muhacir zevcesi Zekiye Hanım ve ailesine yevmiye verilemediği, bu nedenle zor durumda olan aileye yardım edilmesi yönünde bir talebi içe-

106 Paraları dağıtmaya giden memurların nakliye ücretleri cemiyet tarafından karşılanmıştır. Mesela Muhâcirin Komisyonu üyesi Ali, 10 Mart 1913 tarihli yazısında gideceği yerlere ait nakliye ücretlerini belirtmişti. Buna göre; tamamı gidiş-dönüşlü olmak üzere Edirne kapısına 30, Sultan Selim'e 30, Yedikule'ye iki defa için 70, Hırka-i Şerif'e 16 ve toplam 146 kuruş talep ediyordu. Bkz. KA, nr. 147/17. Başka örnekler için bkz. KA, nr. 147/18, nr. 147/18.1.

107 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yılığ*, s. 152-153; *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-i Hazırda Faaliyeti*, s. 12.

108 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-i Hazırda Faaliyeti*, s. 13.

109 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-i Hazırda Faaliyeti*, s. 9.

riyordu. Bu talep bir gün sonra olumlu bir şekilde karşılık bulmuştur¹¹⁰. Yine Gümülcine’de On İkinci Fırka Yâveri Yüzbaşı Hüseyin Hulusî Efendi’nin Haşim Paşa Konağı’nda kalan zevcesi Besîme Hanım’la birlikte dört kişilik ailesi için maaş bağlanması talep edilmiştir¹¹¹. Başka bir örnek olarak Nizâmiye Kırk Dokuzuncu Alay’da Yüzbaşı Mehmed Ali Efendi’nin 50 yaşındaki vâlidesi Fâtıma Hanım, 22 ve 15 yaşlarında zevcesi Mihribân ile hemşîresi Firdevs hanımların Selanik’ten İstanbul’a göç etmelerini verebiliriz¹¹². Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Manastır’da Kesriye muhacirlerinden olup eşleri Yanya’da gönüllü olarak askere gitmiş olan Temerrü Hanım, Server Hanım ve İbrahim Ağa’nın kerimesi Vasfiye Hanım, muhacirler için ayrılmış olan Rasim Bey Konağı’nda kalıyorlardı. Fakat kendilerine Muhâcirîn Komisyonu tarafından verilen yevmiyelerin kesilmesi üzerine durumları kötüleşmişti. Bu nedenle belirtilen bu üç asker ailesine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından yardım edilmesini mahallenin imamı talep etmiştir¹¹³. Mülâzım-ı Sâni İsmail Hakkı Efendi’nin 3 kişilik ailesi İstanbul’a gelmiş, burada ne kalacakları bir yer ne de yiyecekleri vardı. Bunun üzerine İstanbul Merkez Komutanlığı, muhacirlerin kalacakları bir yere yerleştirilmeleri ve iâşelerinin sağlanması hususunu Hilâl-i Ahmer’e 5 Haziran 1913 tarihli yazıyla bildirmiştir¹¹⁴.

Aşağıdaki tabloda asker ailelerine kişi başı 3 kuruş verilen yevmiyeler gösterilmiştir¹¹⁵:

110 KA, nr. 12/98.

111 KA, nr. 12/99, KA, nr. 12/99a.

112 KA, nr. 12/105.

113 KA, nr. 12/139.

114 KA, nr. 12/160. Başka asker ailelerine yapılan yardımlar için bkz. KA, nr. 12/152, KA, nr. 12/153.

115 KA, nr. 72/5.1.

Tablo II: Asker Ailelerine Yapılan Nakdî Yardımlar (10-13 Mart 1913)

Aile Adı	Aile Sayısı	Yevmiye Sayısı	Miktar (Kuruş)	Tarih
Dimetoka Redif efrâdından Hasan Ağa'nın zevcesi Hamdiye Hanım	2	4	24	10 Mart 1913
Prizrinli Mülâzım Hasan Efendi'nin zevcesi Lutfiye Hanım			216	10 Mart 1913
Çorlulu Eczâcı Yanı Efendi'nin zevcesi Marika Hanım			108	10 Mart 1913
Cumabâlâ Kırkyedinci Alay Tüfenkçisi İsmail Efendi zevcesi Hayriye Hanım	4	2	24	12-13 Mart 1913
İkinci Ordu Onuncu Alay Eczâcısı Müteveffâ Ahmed Rıfat Efendi zevcesi Reşide Hanım	2	2	12	12-13 Mart 1913
Yüzbaşı Ali Rıza Efendi kerîmesi Sâniye Meskûre Hanım	1	2	6	12-13 Mart 1913
Mülâzım Necîb Efendi âilesi	7	2	42	12-13 Mart 1913
TOPLAM	16	12	432	

14 Ocak 1913 tarihinde Hubyar Camii'nde bulunan muhacirlere yapılan nakdî yardım sonucunda¹¹⁶ 34 aileye fert olarak 109'u bulan kişilere ödenen para miktarı toplam 4.905 kuruştur¹¹⁷. Burada yapılan ödemelerden geriye 771,15 kuruş kalmıştır¹¹⁸. Başka bir örnek olarak 15 Ocak'ta Çavuşzâde Camii'de yapılan ödeme miktarı verilebilir. Burada da Hubyar Camii'nde olduğu gibi ikinci dağıtım gerçekleştirilmiştir. 42 kişilik 10 aileye toplam 1.890 kuruş verilmiştir. Ödemeler Hilâl-i Ahmer üyeleri tarafından ve herkesin gözü önünde gerçekleşmiştir¹¹⁹. Sultan Ahmed Camii'nde 24 Ocak 1913 tarihinde gerçekleştirilen nakdî yardım sonucunda 369 kişilik 94 aileye toplam 7.106

116 Bkz. KA, nr. 72/15.6, nr. 72/15.5, nr. 72/15.4, nr. 72/15.3, nr. 72/15.2. Ayrıca ailelerin isimleri için bkz. Ekler kısmı Ek 2) Tablo XV.

117 KA, nr. 72/5 ve KA, nr. 72/5.1.

118 KA, nr. 72/5.7.

119 KA, nr. 72/16, nr. 72/16.1 ve 2. Ayrıca ailelerin isimleri için bkz. Ekler kısmı Ek 3) Tablo XVI.

kuruş ödeme yapılmıştır¹²⁰. Sultan Ahmed Camii'nde bulunan muhacirlere 29 Ocak 1913 tarihinde 95 aileye, nüfus olarak 384 kişiye 18.384 kuruş yevmiye verilmiştir¹²¹. Sultan Selim, Cerrâh Paşa, Hubyar, Canbaziye, Davud Paşa, Bekir Paşa, Sultan Ahmed camilerinde kalan muhacirlere 29 Ocak-13 Şubat 1913 tarihleri arasında yevmiyeleri ödenmiştir¹²². Yine Mart 1913 tarihine ait bir yevmiye defteri düzenlenmiştir¹²³.

Muhacirlere dağıtılan paralardan sonra kalan miktarlar cemiyet üyelerince Hilâl-i Ahmer veznelerine geri ödenmiştir. 9 Mart 1913'te Yedikule'deki muhacirlere dağıtılan paralardan 3.296¹²⁴, aynı tarihte Eczacı Hakkı ve Melkon Efendi 740¹²⁵, yine Eczacı Hakkı Bey 9.991,20 kuruş¹²⁶; 10 Mart'ta Eczacı Hakkı Bey 7.100¹²⁷, Melkon Efendi 470,15 kuruş¹²⁸ ve 13 Mart'ta Dr. Celaleddin Muhtar Bey tarafından 8.391 kuruş iade edilmiştir¹²⁹.

Şhremâneti de Hilâl-i Ahmer'den ayrı olarak muhacirlere yevmiyeler vermiş ve defterler tutmuştur. Bu defterlerin içerisinde göç eden ailenin nere-

120 KA, nr. 72/18, KA, nr. 72/18.1, KA, nr. 72/18.2, KA, nr. 72/18.3, KA, nr. 72/18.4, KA, nr. 72/18.5, KA, nr. 72/18.6, KA, nr. 72/18.7, KA, nr. 72/18.8, KA, nr. 72/18.9, KA, nr. 72/18.10, KA, nr. 72/18.11, KA, nr. 72/18.12, KA, nr. 72/18.13, KA, nr. 72/18.14. Ayrıca ailelerin isimleri için bkz. Ekler kısmı Ek 4) Tablo XVII. Yalnız yevmiye verilenlerin sayısı 373 olarak belirtilmesine rağmen toplandığında 369 sayısına ulaşılmaktadır.

121 KA, nr. 72/19.1, KA, nr. 72/19.2, KA, nr. 72/19.3, KA, nr. 72/19.4, KA, nr. 72/19.5, KA, nr. 72/19.6, KA, nr. 72/19.7, KA, nr. 72/19.8, KA, nr. 72/19.9, KA, nr. 72/19.10, KA, nr. 72/19.11, KA, nr. 72/19.12, KA, nr. 72/19.13, KA, nr. 72/19.14. Ayrıca ailelerin isimleri için bkz. Ekler kısmı Ek 5) Tablo XVIII. Yalnız yevmiye verilenlerin sayısı 383 olarak belirtilmesine rağmen toplandığında 384 sayısına ulaşılmaktadır.

122 KA, nr. 72/26.

123 Bu defter için bkz. KA, nr. 71/2, KA, nr. 71/2.1, KA, nr. 71/2.2, KA, nr. 71/2.2a, KA, nr. 71/2.3, KA, nr. 71/2.4, KA, nr. 71/2.5, KA, nr. 71/2.6, KA, nr. 71/2.7.

124 KA, nr. 72/5.3.

125 KA, nr. 72/5.4.

126 KA, nr. 72/5.5.

127 KA, nr. 72/5.2.

128 KA, nr. 72/5.7.

129 KA, nr. 72/5.8.

den geldiği, nerede kaldığı, aile reisinin adı ve mesleği, göç tarihi, aile sayısı ve yevmiye aldıkları günler yazıyordu. Ayrıca defterde dikkat çeken diğer bir husus ise, 12 yaş sınır tutularak yevmiyenin ifade edilen yaştan büyük olanlara verilmesi idi. Örneğin Sultan Ahmed Camii'nde kalan Nazife Hanım, Babaeski'den gelmiş olup, toplam üç kişilik ailede 12 yaşından büyük iki kişi bulunuyordu. Bu durumda yevmiye alan kişi sayısı da iki idi. Ayrıca Nazife Hanım, 6 Şubat 1913 tarihinden 21 Şubat 1913'e kadar aralıksız olarak yevmiye almış, birkaç gün ara verilip daha sonra 26, 28 ve 1 Mart tarihlerinde yeniden kendisine yevmiye tahsis edilmiştir¹³⁰.

Tüfekçi Ustası Şükrü Efendi'nin ailesi de örnek olarak verilebilir. Bu doğrultuda Şükrü Efendi'nin ailesinin göç ettiği yer Pirlepe, göç tarihi ise 10 Şubat 1913'tür. Ayşe Hanım adında eşi ve üç çocuğu olan Şükrü Efendi, Haşım Paşa Konağı'nda kalıyordu. Fakat çocuklarının hepsi 12 yaşından küçüktü. Bu durumda toplam dört kişilik ailede yevmiye alan sadece eşi Ayşe Hanım idi. Çocuklarının isimleri ve yaşları sırasıyla şöyleydi: 9 ve 6 yaşlarında kızları Atiye ve Huriye ile 2 yaşındaki oğlu Cevad¹³¹. Yine Haşım Paşa Konağı'nda kalan ve Atina'dan gelen Şefika Hanım'ın toplam üç kişilik ailesinde 12 yaşından büyük iki kişi vardı. Dolayısıyla bu durumda yevmiye alan kişi sayısı da iki idi¹³². Yalnız bazı durumlarda yevmiye olarak para verilemediğinde karşılığında ekmek dağıtılmıştır¹³³.

Balkan Savaşları sırasında kaybedilen bazı yerlerin geri alınmasıyla birlikte muhacirlerin memleketlerine dönüşleri başlamıştı. Geri dönen muhacirlerin yevmiyeleri de 14 Temmuz 1913 tarihinde kesilmiştir. Yalnız Dâhi-

130 KA, nr. 72/36.2.

131 KA, nr. 72/36.17, KA, nr. 72/36.17A. Başka örnekler için KA, nr. 72/36.18, KA, nr. 72/36.19, KA, nr. 72/36.20, KA, nr. 72/36.20A, KA, nr. 72/36.21, KA, nr. 72/36.22, KA, nr. 72/36.22A, KA, nr. 72/36.23, KA, nr. 72/36.24, KA, nr. 72/36.24A, KA, nr. 72/36.25, KA, nr. 72/36.25A, KA, nr. 72/36.26A.

132 KA, nr. 72/36.26.

133 KA, nr. 72/36.1.

liye Nezâreti'ne yevmiyelerin ödenmesine devam edildiği yönünde bilgilerin gelmesi üzerine bu durum Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne sorulmuştur. Cemiyet tarafından verilen 29 Temmuz 1913 tarihli cevapta; muhacirlere yevmiye dağıtımının yapılmadığı, sadece Edirne ve Selanik'ten gelen subay ailelerinden bazılarına ihtiyaçlarından dolayı yevmiye verildiği belirtilmiştir¹³⁴.

Edirne kuşatılmadan önce Makedonya ve Rumeli'den Edirne'ye gelen muhacirlerin sayısı 20.000'e yakındı. Bir ara muhacirlerin gelmesiyle birlikte Edirne'nin toplam nüfusu 120.000'i bulmuştur. Bu nüfusun doyurulması meselesi kuşatmanın henüz başında, Edirne'de yiyecek sıkıntısının yaşanmasına neden olmuştur¹³⁵. Edirne'nin düşman işgaline uğramasıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin buraya yardım malzemesi göndermesinde güçlükler yaşanmıştır. 11 Mayıs 1913 tarihinde Dâhiliye Nezâreti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bir yazı göndererek sayıları binleri bulan Edirne'deki muhacirler için yardım istemiştir. Öyle ki buradaki muhacirlere verilen ekmeğin ancak iki gün daha verilebileceği belirtiliyordu. Oldukça kötü bir durumda olan Edirne'deki muhacirlerin iâşelerinin sağlanması için yeterli miktarda paranın havale edilmesi gerektiği Nezâret tarafından cemiyete bildirilmiştir¹³⁶. 13 Mayıs'ta Hâriciye'den cemiyete gönderilen yazıda istenilen miktar olmasa da 2.000 liranın havale edileceğini öğreniyoruz. Bu parayı ulaştıracak ilk kişi olarak Cezayir'in eski valisi Subhi Bey düşünülmüştür. Yalnız bu sıralarda Edirne, Bulgarların işgali altında olduğundan sefareter nezdinde haberleşilmesi gerekiyordu. Bu haberleşmeler uzun süreceğinden ve paranın acilen muhacirlere ulaştırılması gerektiğinden Edirne'nin İngiliz Konsolosu adına para havale edilmesine karar verilmiştir. Böylece para İngiliz Konsolosa havale edilerek Edirne'ye ulaşacak ve buradaki müftünün başkanlığında kurulmuş olan komisyonun denetiminde dağıtılacaktı¹³⁷.

134 KA, nr. 72/121, KA, nr. 72/121.1.

135 Macar, *Sağlık...*, s. 204-205.

136 KA, nr. 72/101.

137 KA, nr. 72/102.

Hilâl-i Ahmer Cemiyetine ait bir başka belgeye göre İngiliz Konsolosu aracılığı ile gönderilen 868 lira ile muhtaçlara ekme alınmıştır¹³⁸. Edirne'ye gönderilen paralara Avusturya Konsolosluğu da aracılık etmiştir. Avusturya Konsolosu vasıtasıyla 365 liranın 95 lirası subay ailelerine harcanmış, geriye 275 lira kalmıştı. İkinci olarak yine Avusturya Konsolosu ile gönderilen 1.900 liranın 300'üyle Hilâl-i Ahmer hastahanesinin çalışanlarının maaşları ödenmiştir. Bizzat müftü gözetiminde kimsesiz, dul ve yetimlerin işlerinin sağlanmasında ise 400 lira harcanmıştır. Hilâl-i Ahmer hastahanesinin yiyecek ve diğer malzemeleri de ilk başta Bulgar Hükümeti tarafından karşılanmasına rağmen artan masraflardan dolayı hastahaneyle ilgilenilmemiş, bu durum da hastahane'nin aylık 500 lirayı bulan masraflarının cemiyetçe karşılanmasını zorunlu kılmıştır. Hastahane'de 280 hastaya bakılıyor ve hastaların ekme, et, süt, yoğurt, gaz ve diğer ihtiyaçları tedarik ediliyordu¹³⁹.

Tekirdağ'da Müslümanların erzak ve eşyaları düşman kuvvetlerince yağma edilmiş, her türlü yaşam vasıtaları elinden alınmıştır. Bu nedenle kendilerine yardım edilmesi için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne müracaat etmişlerdir. Fakat burası işgal altında olduğundan Edirne'de olduğu gibi bir konsolos vasıtasıyla yardımların gönderilmesi düşünülmüştür. Dolayısıyla Tekirdağ'daki Müslümanlara yardım edilmesi ancak dost bir konsolosla mümkün olabilirdi. Bunun için Hâriciye Nezâreti araştırma yapacak ve istenilen sonuca ulaşıldığında cemiyete haber vererek, gereken yardımların bu şekilde gönderileceği düşünülmüştür¹⁴⁰.

Tekirdağ'daki muhacirlerin zor şartlar içerisinde yaşadıkları ve yaşamlarının düzeltilmesi için paraya gerek olduğunu buradaki Alman Konsolosluğu da Hâriciye yetkililerine bildirmiştir. Aynı zamanda Rus Konsolosluğu da bir mektup göndererek muhacirlerin durumunu ortaya koymuştur. Mektupta

---

138 KA, nr. 74/39

139 KA, nr. 74/39, KA, nr. 74/39.1.

140 KA, nr. 74/17.

verilen bilgiye göre günde 20-30 muhacir yaşamını yitiriyordu. Ayrıca muhacirlerin ihtiyaçlarının sağlanması ve yaşam koşullarının düzeltilmesi için 500 liranın gerekli olduğu Sadaret makamınca 2 Haziran 1913 tarihli yazıyla cemiyete bildirilmişti¹⁴¹. Aynı gün cemiyet tarafından verilen cevapta, paranın Alman Konsolosuna gönderileceği ve onun gözetiminde muhacirlere dağıtılacağı ifade edilmiştir¹⁴².

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, cami önlerinde seyyar mutfaklar hazırlayarak ihtiyaç sahibi kimseleri doyurmaya çalışmıştır¹⁴³. Cemiyet tarafından muhacirlere günlük bir okka ekmek dağıtılıyordu¹⁴⁴. Yine barakalarda bulunan 800 baş hayvanın beslenmeleri de cemiyet tarafından sağlanmıştır. Mevsimin şiddetli geçmesi nedeniyle hayvanların beslenmeleri için gerekli olan ot ve samanın bulunmasındaki zorluk göz önünde tutularak her bir baş hayvanın ihtiyaçlarının giderilmesi için on beş günlük peşin olmak üzere 3'er kuruş yevmiye verilmiştir¹⁴⁵.

Belediye yetkililerince muhacirlerin günlük yiyecek ihtiyaçlarının sağlanması için onlara ekmek pusulası verilmişti. Fakat belediye yetkilileri, muhacirlerin iâşe gereksinimlerinin Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından sağlanacağını düşündüklerinden, muhacirlerin ellerinden ekmek pusulasını almıştı. Bu durumda muhacirler sokaklarda aç bir şekilde yaşamalarına neden olmuştu. Bunun üzerine Hilâl-i Ahmer Muhâcirin Komisyonu, muhacirlerin yerlerini belirleyerek onları kayıt altına almış ve muhacirlere yapılacak işlemler için belediye görevlilerini uyarmışlardır¹⁴⁶. Böylece yardım edilenlerin kayıtları tutulmuş olacak ve karışıklık da giderilecekti. Bundan başka kayıt altına alınmamış İstanbul'a yeni gelen muhacirlerin iskânı ve iâşelerinin sağlanması için yeni

141 KA, nr. 72/107.

142 KA, nr. 72/107.1.

143 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 116.

144 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 121.

145 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 154.

146 KA, nr. 72/27, KA, nr. 72/40.

yerler belirlenerek, yardım işlerinin düzenli ve mağduriyete neden olmayacak şekilde sürdürülmesi düşünülmüştür. Fakat yine yazışmalardan anlıyoruz ki belediye memurları bu uyarıyı dikkate almamışlardır. Sonuçta kayıt altına alınmayıp, yevmiye verilmeyen bu muhacirlerin sıkıntıya düşecekleri aşikârdı. Bunu önlemek için kayıt dışında kalan ve ihtiyaç sahibi muhacirlerin başka yerlere gönderilmesi gerektiği, cemiyetce, Şehremânetine 18 Mart 1913 tarihli yazıyla bildirilmiştir. Bu arada Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından bakımları sağlanan Sultan Ahmed Camii'ndeki muhacirlere yenileri eklenmiştir¹⁴⁷.

Çayırbağçe ve Derebağı'ndaki kulübelerde kalan yaklaşık yirmi beş hane- den oluşan muhacirlerin iâşesi belediye tarafından karşılanamadığından bunu cemiyet sağlayacaktı. Fakat muhacirlerin ihtiyaçlarının kayıtları tutuluncaya kadar geçen süre içerisinde bu ihtiyaçların, Şehremâneti Muhâcirîn Komisyonunca giderilmesi istenmiştir¹⁴⁸. Bu sayede muhacirlerin iâşe sıkıntısının yaşanmaması hedeflenmiştir. 1 Nisan 1913 tarihinde ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Şehremânetindeki Muhâcirîn Komisyonuna göndermiş olduğu yazıda; Kuzguncuk'taki muhacirleri kayıt altına alan bir defterin kendileri tarafından düzenlendiğini ve iki aydır muhacirlerin yiyecek ihtiyaçlarının giderildiği belirtiliyordu¹⁴⁹.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Balkan Savaşları sırasında trenle sevk edilmekte olan yaralı askerlerin yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak üzere aşevleri açmıştır. Sıhî Askeri yetkililerle müzakerelerde bulunularak aşevlerinin açılması için gerekli yerler tespit edilmiş, buna göre Çerkezköy, Çorlu, Lüleburgaz, Kuleliburgaz, Pavlı köyleri uygun yerler olarak tespit edildikten sonra memurlar ve aşçılar görevlendirilmiştir. Çorba, ekme ve çay dağıtımı için gerekli her türlü malzeme sağlanmıştır. Belli bir süre sonra Lüleburgaz ve Pavlı'daki aşev-

---

147 KA, nr. 72/64.

148 KA, nr. 72/67.

149 KA, nr. 72/77.1.

lerindeki faaliyetler, Ispartakule ve Ayastefanos'a taşınmıştır¹⁵⁰. Bundan başka cemiyetin yardımlarıyla; “*Şehremâneti tarafından belediyede, Evkaf-ı Hümayun'da, Ayasofya, Eyüp Sultan Camii ve imarethanelerinde ve cemiyetin belirlediği yerlerde muhacirlere parasız hergün sabahleyin saat 2-4, akşamları ise 7-8 arası çay dağıtılmıştır*”¹⁵¹. Muhacirlerden başka askeri sağlık görevlileri de cemiyetin çayhanelerindeki çaydan ve peksimetten faydalanmıştır¹⁵².

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Şehremâneti'ndeki Muhâcirîn Komisyonuna 15 Mart 1913 tarihinde bir yazı göndererek savaş başladığından itibaren İstanbul'a gelen muhacir sayısı, bunların kaçının İstanbul'da kaldığı ve işlerinin nasıl sağlandığı, İstanbul'da kalmayıp başka yerlere sevk edilenlerin nerelere yerleştirildiği ve bunun sayısal olarak belirtilmesi istenmiştir¹⁵³. Cemiyetin bir gün sonra Muhâcirîn Komisyonuna gönderdiği yazıda ise; 28 Ocak tarihinden bugüne kadar aşhane ve hastahanelerdeki muhacirlere sağlanan yardımların bir listesinin çıkarılması talep edilmiştir¹⁵⁴.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, muhacirlerin işe, giyecek, barınma sorunlarının giderilmesinde suistimallerin olmaması için azami ölçüde dikkat etmiştir. Bu doğrultuda kabul edilen ilk ölçüt, fakr-u zarûret içerisinde yaşayan, İstanbul'da hiç akrabaları ya da dostları yani onlarla ilgilenecek kimseleri bulunmayan camilerde, mescitlerde yaşayan muhacirlerin bakımı olmuştur. Bu nedenle muhacirlerin bakımları kolaylaşacağından mümkün olduğunca bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Yapılan yardımlar kayıt altına alınarak, bununla ilgili defterler tutulmuştur. Böylece yardımların düzenli olması sağlanmıştır¹⁵⁵. 3 Mart 1913 tarihi itibarıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından İstanbul'da işleri sağlanan muhacirlerin kaldıkları yerlerin listesi şöyle idi¹⁵⁶:

150 Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 120.

151 Macar, *Sağlık...*, s. 159.

152 Abdülkadir Noyan, *Son Harplerde Salgın Hastalıklarla Savaşlarım*, Ankara 1956, s. 8.

153 KA, nr. 72/62.

154 KA, nr. 74/26.

155 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 156.

156 KA, nr. 72/27.1.

Tablo III: İstanbul'daki Muhacirlerin Kaldıkları Yerler ve Sayısı (3 Mart 1913)

Yer	Sayı
Sultan Ahmed Camii	1.317
İshak Paşa Camii	121
İshak Paşa Okulu	22
Kuzguncuk'ta ayrı olarak yer alan Müslüman ve Musevi muhacirler	257
Mirahur Camii	71
Topkapı Gazi Ahmed Paşa	159
Topkapı Kürkcübaşı Camii	119
Topkapı Takyeci Camii	144
Fâtıma Sultan Mescidi	29
İlyâszâde Mescidi	68
Şehremîni Deniz Abdal Camii	72
Hacı Hasan Mescidi	59
Çapa Sarraç Doğan Camii	23
Eyüb Zal Mahmud Paşa Camii	371
Silahlı Mehmed Bey Mescidi	39
Kızıl Mescidi	45
Ali Paşa Camii	17
Sofular Mescidi	75
Bâli Baba Mescidi	41
Bülbüldere Camii	48
Eski Yenicamii'de	44
Düğmeciler Camii	49
İslâm Bey Camii	17
Düğmeciler Kahvesi Camii	14
Şehremîni Mustafa Çavuş Camii	18
İbrahim Çavuş Camii	55
İbrahim Çavuş civarındaki kulübelerde	10
Cerrah Paşa Camii	350
Şeyhül-haram Camii	150

Canbaziye Camii	71
Hubyar Camii	110
Çavuşzâde Camii	48
Sultan Camii	68
Bekir Paşa Camii	56
Davud Paşa Camii	270
Murad Paşa Camii	322
Murad Paşa Medresesi	20
Ebe Karye Camii	56
Sultan Selim Camii	282
Topkapı Bayezid Camii	41
Kadırga Camii	38
Haşim Paşa ve Râsim Bey Konağı	250
Üsküdar Mihrimah Sultan Okulu	38
Yedikule haricindeki barakalar ¹⁵⁷	3.000
TOPLAM	8.474¹⁵⁸

13 Mart 1913 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin iâşelerini sağlamış olduğu muhacirlerin sayısı ise şu şekildeydi¹⁵⁹:

157 Buradaki muhacirlerin iâşesi cemiyet tarafından 26 Aralık 1912'den Haziran 1913 sonuna kadar sağlanmıştır. Bkz. KA, nr. 72/151.

158 Belgede toplam sayı 8.674 olarak verilmektedir. Fakat sayıları topladığımızda hata yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

159 KA, nr. 72/28.1.

Tablo IV: İstanbul'daki Muhacirlerin Sayısına Göre Kaldıkları Yerler (13 Mart 1913)

Yer	Sayı
Sultan Ahmed Camii	1.414
Ahmed Paşa Camii	121
Ahmed Paşa Okulu	22
Kuzguncuk ¹⁶⁰	257
Yedikule civarında Mirahur	71
Gazi Ahmed Paşa	159
Topkapı'da Kürkçübaşı	119
Takyeci Camii	144
Fâtıma Sultan Camii	29
İlyâszâde Camii	68
Şhremîni Deniz Abdal Camii	72
Şhremîni Hacı Hasan Mescidi	63
Çapa Sarraç Doğan Camii	23
Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii	371
Eyüp Silahlı Mehmed Bey Mescidi	39
Eyüp Kızıl Mescid	45
Eyüp Sofular Mescidi	75
Eyüp Ali Paşa Camii	17
Eyüp Bâli Baba Mescidi	41
Eyüp Bülbüldere Camii	48
Eyüp Eski Yeni Camii	44
Eyüp Dügmeçiler Camii	49
Eyüp Dügmeçiler Kahvesi	14
Eyüp İslâm Bey Camii	17
Şhremîni Mustafa Çavuş Camii	18
Şhremîni İbrahim Çavuş Camii	55

160 Kuzguncuk'taki yetkililer, Hilâl-i Ahner Cemiyeti'ne 12 Mart 1913 tarihinde bir telgraf göndererek muhacirlere dağıtılacak yardımın saat ve gününü soruyordu. Bkz. KA, nr. 74/25.

Şehremîni İbrahim Çavuş civarında kulübelere	10
Cerrah Paşa Camii	350
Şeyhü'l-Haram Camii	150
Canbaziye Camii	71
Hubyar Camii	110
Çavuşzâde Camii	48
Sultân Camii	68
Bekir Paşa Camii	56
Davud Paşa Camii	270
Murad Paşa Camii	322
Murad Paşa Medresesi	20
Ebe Kadın Camii	56
Bayezid Ağa Camii	126
Kadırga Camii	38
Haşim Paşa ve Rasim Bey Konağı	250
Üsküdar Mihrimah Sultan Okulu	38
Yedikule harici barakalar	3.000
Edirnekapı Mihriban Sultan	444
Düyün-ı Umûmiye yakınlarında Hoca Kasım Gönânî	107
Sultan Selim yakınlarında Hatib Muslihuddin Mescidi	75
Silivrikapı yakınlarında Site Hatun Mescidi	33
Silivrikapı yakınlarında Meşeli Mescidi	11
Hırka-ı Şerif'de Eski Ali Paşa	235
Hırka-ı Şerif'de Akseki	26
Hırka-ı Şerif'de Molla Ehvin Camii	25
Kabasakal'da barakalarda	70
Müteferrik mahallerde	19
Sultân Selim Camii	382
TOPLAM	9.805

Buna ek olarak Yedikule haricindeki barakalarda kalan 3.800 muhacir ile 800 baş hayvanın yiyeceği ile Davud Paşa, Cerrah Paşa ve Murad Paşa

camilerinde ve etrafındaki mescitlerde iskân edilen 5.001 muhâcirinin ihtiyaçları karşılanıyordu. Sultan Ahmed'de 353 ve Sultan Selim'de 348 muhâcirinin iâşesi sağlanıyordu¹⁶¹. Bu muhacirlerin 23 Aralık 1912 tarihinden itibaren düzenli olarak yiyecek ihtiyaçları giderilmekte, bunun için haftada 2.000 lira masraf yapılmaktaydı¹⁶². İstanbul'un çeşitli yerlerine dağılmış olan 14.850 muhacire hergün cemiyetçe sıcak yemek veriliyordu. Bunun yanında İstanbul'dan başka vilayetlere giden muhacirlere yol parası ve yiyecek alması için ayrıca belli bir miktar tahsisat sağlanıyordu¹⁶³. Cemiyetin gazetelere 12 Mart 1913 tarihinde verdiği ilanda; muhacirlere yapılan yardımlarla ilgili olarak geçen haftaki kongrede muhacirlerin ihtiyaçları için 50.000 liralık bir tahsisatın onaylandığı, cami ve mescitlerde kalan muhacirlerin çoğunun Hilâl-i Ahmer'e kayıtları yapılarak iâşelerinin sağlandığı ve İstanbul'da bakılan muhacir sayısının 11.245'e ulaştığı ifade ediliyordu¹⁶⁴. Cemiyet, İstanbul'da 89 cami ve mescit, 12 okul, medrese ve dergâhtaki muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu tarihte cemiyetin ihtiyaçlarını sağladığı muhacirlerin sayısı 15.000'e yaklaşmıştır¹⁶⁵.

İstanbul'daki muhacirler; cami, mescit, baraka gibi yerlere yerleştirilmesine rağmen bu yerler muhacirlere yeterli gelmemiştir. Bu nedenle Hilâl-i Ahmer Kadırğa Hastahanesi Başhekimliği'nden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti merkezine gönderilen 30 Aralık 1912 tarihli yazıda; Kadırğa Camii'nde iskân edilen muhacirlerin isimlerini içeren defterin düzenlenip gönderildiği, cami önündeki muhacirlerin durumlarının çok kötü olduğu ve caminin karşısında Evkaf Nezâreti'ne bağlı terk edilmiş haldeki okula muhacirlerin yerleştirilebileceği belirtiliyordu. Ayrıca muhacirlerin istirahatlarının ve iâşelerinin sağlanması

161 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-ı Hazırda Faaliyeti*, s. 9-10; Çapa, "Balkan Savaşında...", s. 103-104.

162 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-ı Hazırda Faaliyeti*, s. 10.

163 *Türkiye Kızılây Derneği 73 yıllık hayatı...*, s. 25.

164 KA, nr. 989/2.

165 Çapa, "Balkan Savaşında...", s. 103.

için ne yapılması gerektiği ifade ediliyordu¹⁶⁶. Oldukça kötü bir halde olan muhacirlerin barınmaları için Üsküdar'daki Ahmediye ve Şemsi Paşa medreselerindeki on adet hücre yani öğrenci odası Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne devredilerek, buralara muhacirler yerleştirilecekti¹⁶⁷. Fakat cemiyetin İstanbul'da açıkta birçok muhacir bulunduğundan, diğer medreselerin de bu amaçla kullanılması için kendilerine devredilmesi yönünde istekleri söz konusuydu¹⁶⁸.

Muhacirlerin ikamet ettiği yerlerde sorunlar çıkmıyor değildi. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Evkaf Nezâreti'ne göndermiş olduğu 5 Şubat 1913 tarihli yazısında; Sultan Ahmed Camii'nin bir kısmının camları kırık olduğundan burada kalan muhacirlerin rüzgâra maruz kaldıkları ve ayrıca hastalıklara yakalandıkları belirtiliyordu. Dolayısıyla gerekli yerlere talimat verilerek camların onarılmasını Nezâretten istiyordu¹⁶⁹. Sultan Ahmed Camii'nde mevsimin kış olması ve caminin yeterince ısıtılmaması nedeniyle mermer taşlar üzerinde yatan 700 muhâcirin arasında hastalananlar olduğu gibi ölümler de olmuştur. Bunun üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, buradaki muhacirlerin başka mescitlere gönderilmesinin mümkün olup olmadığını yine Evkaf Nezâreti'ne 15 Şubat 1913 tarihinde sormuştur¹⁷⁰. Yedikule haricindeki barakaların zeminleri yağmur suyu ve kardan dolayı devamlı rutubete maruz kalıyordu. Muhâcirin Hastahanesi Başhekimi, muhacirlerin hastalıklara yakalanmaması için baraka zeminlerinin tamir edilmesi gerektiğini 8 Mart 1913 tarihli yazıyla ifade etmiştir¹⁷¹. Yine de cemiyet imkânlarını seferber ederek muhacirlerin sıcak bir ortamda kalmalarını sağlamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Paşa Dairesi¹⁷² ve Tophane'de Malta Kışlası'ndaki muhacirlerin ısınmaları için sobalar alınmış-

166 KA, nr. 413/120.

167 KA, nr. 72/66.

168 KA, nr. 72/79, KA, nr. 72/80.

169 KA, nr. 72/45.

170 KA, nr. 72/42.

171 KA, nr. 74/21.

172 KA, nr. 162/1.

tır¹⁷³. Sultan Ahmed, Cerrah Paşa, Davud Paşa, Murad Paşa, Bekir Paşa camilerinde yer alan muhacirler için gerekli kömür Yedikule'den sağlanmış ve bu kömürlerin nakliye ücreti Hilâl-i Ahmer tarafından ödenmiştir¹⁷⁴. Camilerde ikamet eden muhacirlerin bazı zamanlarda daha rahat edebilecekleri yerlere sevkleri sağlanmıştır. Örneğin İstanbul'da Takyeci Camii'nde bulunan dört kişilik bir aile köye yerleştirilmiştir¹⁷⁵.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, muhacirlerin sorunlarını gidermek için elindeki tüm imkânları seferber ederek muhacirlerin yaralarını hafifletmeye çalışmıştır. Hatta belediyenin yardım sağlamakla sorumlu olduğu muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılayamaması durumunda bile yerli halk içerisinde itibarlı ve tanınmış kimseler, muhacirler için yardım talebini içeren mektupları cemiyete göndermişlerdir. Kırklareli'den savaş nedeniyle İstanbul'a gelmiş olan yedi kişilik bir aile Fatih'te İskender Paşa Camii'nde kalmakta idi. Ailenin iâşesi belediye tarafından sağlanmaktaydı. Fakat barındıkları yerde ihtiyaç duydukları her türlü eşyadan mahrum bir haldeydiler. Bu nedenle tahtalar üzerinde yattıkları için çeşitli hastalıklara yakalanmışlardı. Hatta aileden birisi hastalık nedeniyle vefat etmişti. Dolayısıyla mahallenin itibarlı kimselerinden birisi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne 16 Mart 1913 tarihinde mektup yazarak, muhacir ailenin çok ihtiyaç duyduğu yatak, yorgan, çarşaf, yastık, çorap, gömlek gibi eşyaların sağlanmasını istemiştir¹⁷⁶.

Muhacirlerin iskân edilmeleriyle birlikte ortaya ister istemez güvenlik sorunu da çıkmış oluyordu. Hükümet bu durumun daha büyük problemlere yol açmaması için muhacirlerin yoğun olarak kaldıkları yerlerde güvenlik görevlileri tahsis etmiştir. Cemiyetin Başkanvekili Doktor Besim Ömer, barakalardaki muhacir sayısı bir köy teşkil edecek kadar olacağından buraya çavuş

173 KA, nr. 234/99.

174 KA, nr. 234/62. Başka örnekler için bkz. KA, nr. 234/95.

175 Bu kişilerin isimleri ve yaşları şöyle idi: Fatıma 20, oğlu Mehmed 3, üvey kızı Hatice 7 ve kızkardeşi Asiye 15. Bkz. KA, nr. 72/71.

176 KA, nr. 83/2.

düzeyinde güvenlik görevlilerinin gönderilmesini, İstanbul Jandarma Komutanlığı'ndan talep etmiştir. Bunun üzerine çavuş rütbesinde olmasada onbaşı komutasında dört asker gönderilmiştir¹⁷⁷.

Balkan Savaşları sırasında muhacirlerin iskân edildikleri yerlerden birisi de Gelibolu tarafları olmuştur. Buraya gelen muhacirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti buraya merkez üyesi Doktor Adnan Bey ile idari memur olarak Tahsin Bey'i göndermiştir. Vapurla yola çıkan bu kişilerin yanlarında 190 çuval peksimet ve 20 çuval patates¹⁷⁸ vardı. Ayrıca muhacirlere yevmiye olarak dağıtılacak nakit 200 lira bulunuyordu. Yevmiye dağıtımında paranın kolay bir şekilde verilmesi için lira, kuruşa ve mecidiiye tahvil edilmişti. Dolayısıyla 21.460 kuruştan geriye 1.901 kuruş kalmıştı. Bu parayla askeriye verilen tarife üzerinden kıyyesi 30 paradan 802 kuruşluk patates alınacak ve Muhâcirîn Komisyonuna verilecekti. Komisyon da Bolayır ve çevresindeki muhacirlere dağıtacaktır. Muhâcirîn Komisyonunun isteğiyle askeriyenin de ihtiyacı göz önüne alınarak 190 çuval peksimetin muhacirlere dağıtımı zor olacağından ve fayda getirmeyeceği anlaşıldığından askeriye verilmiştir. Karşılığında ise 9.125 çift ekmek için senet alınmış ve Muhâcirîn Komisyonuna teslim edilmiştir¹⁷⁹.

Cemiyet muhacirlere hırka, boyun atkısı, fanila, entari, don, gömlek, çorap, kundura dağıttığı gibi muhacirler arasında yeni doğum yapmış kadınlara loğusa takımları da sağlamıştır. Edirne Kapısı haricindeki arabalarda bulunan muhacirlere bir kere 1.800 küsur parça hırka, entari, don, gömlek, çorap ve-

177 KA, nr. 72/22.

178 Ayrıca 1.000 adet battaniye ve 2.432 çift çorap bulunuyordu. Muhacirlere dağıtıldıktan sonra kalan battaniyelerden ve çoraplardan bir kısmı askeriye verilmişti. Yine kalan battaniyelerden 80 adeti ve çoraplardan da 150 çiftti Gelibolu'ya gelecek olan Hilâl-i Ahmer İmdat Heyetine teslim edilecekti. Onlar tarafından saklanacak olan battaniye ve çoraplar daha sonra buradaki muhacirlerin ihtiyaçlarının giderilmesinde kullanılacaktı. Bkz. KA, nr. 72/56, nr. 72/56.1; *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-ı Hazırda Faaliyeti*, s. 11.

179 KA, nr. 72/56, nr. 72/56.1; *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-ı Hazırda Faaliyeti*, s. 11.

rilmiş, Zincirliköy, Atık Ali Paşa, Fetvâ Eminî ve Edirne Kapısı civarında yer alanlara 1.600, Küçüksu'da iskân edilenlere 1.274 parça çamaşır dağıtılmıştır. Kadırğa, Sultan Ahmed ile diğer cami ve mescitlerdeki muhacirlere ayrı ayrı Hilâl-i Ahmer ambarlarından¹⁸⁰ binlerce parça çamaşır¹⁸¹, ayakkabı, yatak, yorgan, çarşaf gibi eşyalar verilmiştir. Bu dağıtımda cemiyetin Hanımlar Merkezi de etkin bir şekilde çalışmıştır¹⁸². Yine Hanımlar Merkezinin gayretleriyle muhacirlerden ihtiyacı olanlara kundak bezi sağlanmıştı. Bunun için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Komisyonu üyesi Eczacı Hakkı vasıtasıyla 14 Mart 1913 tarihinde kundak bezinin tedarik edilmesi için Hanımlar Merkezine 15 lira ödeme yapılmıştır¹⁸³. Aynı tarihli bir belgede yer alan bilgiye göre muhacirlere verilen eşyalar sayısal olarak şöyle idi¹⁸⁴:

Tablo V: Muhacirlere Dağıtılan Eşyalar (14 Mart 1913)

Cinsi	Sayı (Adet veya Çift)
Don	1.595
Gömlek	1.405
Entari ve gecelik	1.366
Triko ceket	1.300
Fanila	1.250
Çorap	3.200
Potin	250
Mintan	250
Atkı	177

180 Soğukçeşme'de Hazîne-i Hâssa'ya ait Alay Köşkü binası idi. Bkz. *Osmanlı Kızılai Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 85.

181 Bunların içerisinde don, gömlek, mintan, hırka, triko çorap, mendil, entari ve fanila bulunmaktadır. Bkz. KA, nr. 72/25.

182 *Osmanlı Kızılai Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 160-161; *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-i Hazırda Faaliyeti*, s. 10.

183 KA, nr. 72/58.

184 KA, nr. 72/59.1.

Hırka	430
Battaniye	150
Kundak takımı	28
TOPLAM	11.401

Ayrıca belirtilenlere birkaç şilte, yorgan ve yastık ilave edilmelidir. Yine muhacirlere verilmek üzere Hanımlar Merkezi vasıtasıyla 3 takım yatak tedarik edilmiştir¹⁸⁵.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, İstanbul Kadırga'daki camide iskân edilen muhacirlere çamaşır ve eşya dağıtmıştır¹⁸⁶. 1 Nisan 1913 tarihinde Kadırga'daki Şehsuvar Camii'nde 173 parça eşya muhacirlere verilmiştir. Verilenlerin listesi şöyle idi¹⁸⁷: Adet bazında 11 battaniye, 23 fanila, 15 erkek gömleği, 20 kadın donu; çift olarak ise 51 merkub ve 53 çorap. Hüseyin Ağa Camii'nde yine aynı tarihte toplam 113 parça eşya dağıtılmıştı. Eşyalar şunlardı¹⁸⁸: 30 adet kadın donu, 10 adet fanila gömlek, 9 adet battaniye, 10 adet erkek donu, 17 çift merkub, 13 çift küçük merkub, 5 çift küçük çorap, 19 çift büyük çorap. 8 Nisan 1913'te İshak Paşa Camii'ndeki muhacirler için dağıtılan 149 parça eşya içerisinde 40 adet mintan, 34 adet fanila, 7 adet kadın donu, 26 çift merkub ve 42 çift çorap bulunuyordu¹⁸⁹. 13 Nisan 1913 tarihinde Eyüp Sultan civarında iskân edilen muhacirlere aşağıdaki tabloda gösterilen toplam 2.697 parça eşya teslim edilmiştir¹⁹⁰:

185 KA, nr. 286/18.

186 KA, nr. 162/65.

187 KA, nr. 72/83.

188 KA, nr. 72/83.1.

189 KA, nr. 72/86.

190 KA, nr. 72/90.

Tablo VI: Eyüp Civarında Muhacirlere Dağıtılan Eşyalar (13 Nisan 1913)

Cinsi	Sayı (Adet veya Çift)
Hırka	266
Don	266
Gömlek	625
Çorap	266
Fanila	150
Eteklilik	105
Müstamel gömlek	69
Kadın ceketi	182
Mintan	3
Çorap kadın	53
Ceket	68
Entari	86
Çocuk çorabı	170
Kadın ve erkek için don	356
Paket olarak don, çorap, gömlek	32
TOPLAM	2.697

Şevket Bey Konağı'ndaki subay aileleriyle Hoca Kasım Gürânî ve Dâye Hatun mescitlerindeki muhacirlere verilmek üzere 22 Mart 1913 tarihinde Hilâl-i Ahmer ambarından 160'ar don, gömlek, çift çorap, 29 hırka, 19 ayakkabı ve 20 ayakkabı istenmişti¹⁹¹. 1 Nisan'da Kadırga'da Şehsuvâr ve Çemberlitaş'ta Hüseyin Ağa camilerinde kalan muhacirlere dağıtılmak üzere 20 battaniye, 20 erkek ve 47 kadın donu, 67 fanila gömlek, 67 mintan, 67 çift büyük çorap, 65 çift muhtelif boyda çocuk çorabı, 67 çift büyük ve 40 çift küçük ayakkabı verilecekti¹⁹². 3 Nisan'da ise muhacirlere verilmesi için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ambarlarından şu eşyalar alınmıştır¹⁹³: 100 çift ayakkabı, 1.000 çift

191 KA, nr. 287/33.

192 KA, nr. 287/70.

193 KA, nr. 287/89.

çorap, 330 kolsuz hırka, 310 pamuklu yelek, 600 pamuklu ceket, 500 mintan, 250 kadın donu, 500 fanila gömlek, 20 battaniye ve 14 abakalçındır. 6 Nisan'da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından barakalarda iskân edilen muhacirler için 3.514 parça eşya dağıtılmıştır. Bunlardan bazıları 276 kolsuz hırka, 29 pamuklu yelek, 500 mintan, 600 pamuklu ceket, 250 kadın donu, 500 fanila gömlek, 20 battaniye, 75 çift merkub, 1.000 çift çoraptır¹⁹⁴. 10 Nisan'da cemiyet ambarından alınacaklar ise şu şekildeydi¹⁹⁵: 200 takım hırka, fanila, gömlek, don, çorap, 325 gömlek, 69 muttasıl gömlek, 105 eteklik, 182 kadın ceketidir. 1 Mayıs'ta Rami Camii'ndeki muhacirlerle 345 adet don, gömlek ve fanila dağıtılmıştı¹⁹⁶. 6 Mayıs'ta cemiyet ambarından 3 battaniye, 66 çift çorap, 66'şar don ve hırka ile birer yastık ve yatak tedarik edilmiştir¹⁹⁷. 14 Mayıs'ta ise şunlar istenmişti¹⁹⁸: 1 müstamel yatak, 1 müstamel yastık, 1 yatak çarşafı, 2 yün battaniye, 1 don, 1 gömlek, 1 çift çorap. İstanbul ve diğer şehirlerden erbâb-ı hamiyet sahibi kimseler tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilmiş olan hırka, entari, don, gömlek, çorap, havlu, çarşaf, yatak, yorgan gibi eşyalar muhacirlere cemiyet üyeleri tarafından dağıtılmıştır¹⁹⁹. Bunlardan başka 12 Haziran 1913 tarihinde Hilâl-i Ahmer Muhâcirin Komisyonuna verilen toplam 23 parça eşya şunlardan oluşuyordu²⁰⁰: 1 adet şilte, 2 adet yastık, 1 adet yorgan, 2 adet çocuk fanilas, 2 adet kadın şalvarı, 2 adet kadın gömleği, 2 adet kadın donu, 2 adet kadın fanilas, 2 adet çocuk entarisi, 2 adet yatak çarşafı, 1 çift çocuk potini ve hem kadın hem de çocuklara ait 2'şer çift çorap. Cemiyetin İstanbul Adalar'daki Erkekler Şubesi, buradaki halktan, muhacirlere verilmek üzere 477 parça çeşitli eşya ve elbise toplamıştı. Toplanan eşyalar

194 KA, nr. 72/84.

195 KA, nr. 287/113.

196 KA, nr. 72/97.

197 KA, nr. 287/217.

198 KA, nr. 287/298.

199 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 160.

200 KA, nr. 72/110.

Hilâl-i Ahmer ambarlarına gönderilmişti²⁰¹. Dedeğaç düşman işgali altında olmasına rağmen 100 takım çamaşır ve giyecek, Osmanlı dostu bir yabancı aracılığıyla muhacirlere verilmesi için kendisine teslim edilmişti²⁰².

Kış mevsiminde muhacirlerin durumları daha da zorlaşıyordu. Özellikle Selanik'ten Edirne'ye gelmiş olan muhacirlerin "ayakları çıplak" denilecek vaziyette idi. Bunlar için en ihtiyaç görüleni yemeni ve çoraplardı. Fakat bunların tedariki Edirne'den mümkün olmadığından İstanbul'dan en az 2.000 yemeni ile büyüklü küçüklü 4.000 yün çift çorapın Dâhiliye Nezâretince sağlanması gerektiği İskân-ı Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyeti tarafından 22 Aralık 1913 tarihinde bildiriliyordu. Ayrıca Hilâl-i Ahmer tarafından çamaşır, ayakkabı ve çorap gönderilmesi isteniyordu²⁰³. Verilen birçok örnekte anlaşılacağı üzere Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, muhacirlerin giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için yardımlarını esirgemediği açık bir şekilde görülmektedir. Cemiyetin asıl görevi yaralı askerlerin ihtiyaçlarını gidermek olmasına rağmen zor koşullar altında yaşam mücadelesi veren muhacirler için de bütün imkânlarını seferber etmiştir.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, eşyaların muhacirlerin ellerine ulaşması için nakliye araçları da kiralamıştır. Anadoluhisarı'ndaki muhacirlere verilecek çamaşırların taşınması için İstanbul ve Hisar'daki arabalara 15 kuruş ödeme yapmıştır. Ayrıca vapur ve hamal ücreti olarak aynı miktarı vermiştir. Hisar'dan Vaniköyü'ne sandal ücreti olarak 10 kuruş tahsisat ayırmıştır. Bütün masraflar için toplam 40 kuruş harcama gerçekleştirmiştir²⁰⁴.

201 KA, nr. 78/221, KA, nr. 78/221.A.

202 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yılığ*, s. 162-163.

203 KA, nr. 72/140.

204 KA, nr. 54/27.1. Cemiyet, muhacirlerin sorunlarıyla uğraşmak için elinden geldiğince çaba sarfetmiştir. Hatta iletişimi sağlayabilmek için telefon hatları kurmuştur. Bu doğrultuda Kadırga ve Soğukçeşmeye kurulan telefon hattı için Posta, Telgraf ve Telefon Nezâreti'ne 158,30 kuruş ödemiştir. Bkz. KA, nr. 54/27.4.

İstanbul'a ve Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılan muhacirlere Hilâl-i Ahmer bizzat yardım ettiği gibi yerel yöneticiler vasıtasıyla da yardımlarını iletmıştır. Böylece cemiyet, kendisinin iletişim kuramadığı muhacirler ile yerel yöneticiler aracılığıyla ulaşmıştır. Cemiyet, bu amaçla yerel yöneticilere ihtiyaçlarının olup olmadığını sormuştur. 30 Aralık 1912 tarihli Konya Valisinden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen telgraf buna güzel bir örnektir. Telgrafda yer alan bilgilere göre, Konya merkez ve çevresindeki köylere de 4.000 kadar muhacir yerleştirilmişti. Devletin belirlediği gibi büyüklere bir, küçüklere yarımşer kıyye ekmek veriliyordu. Kış mevsiminin gelmesiyle birlikte her haneye verilmek üzere muhacirlerin ısınmaları için odun tedarik edilmiş ve kışlık giyecek dağıtılmıştı. Bunların sonucunda şimdilik cemiyetin yardımına gerekli olmadığı belirtiliyor ve vali tarafından cemiyete teşekkür ediliyordu²⁰⁵.

---

205 KA, nr. 14/151.

2. Sağlık Yardımları

2.1. Bulaşıcı Hastalıklar ile Mücadele

2.1.1. Kolera

Balkan Savaşlarında yaralı ve hasta askerlerin yanısıra muhacirlerin tedavileri ve bakımlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin önemli katkıları olmuştur. Savaş alanındaki hasta ve yaralı askerler, en kestirme ve güvenli kara ve deniz yoluyla nakledilmişlerdir. Seferberlik sırasında asker nakliyatı için Bandırma, Mudanya, Ereğli, İnebolu, Sinop, Samsun, Giresun, Ünye ve Trabzon iskeleleriyle Anadolu ve İzmir demiryolu kullanılmıştır. Dolayısıyla yardım amacıyla kurulacak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti komisyonlarının da belirtilen iskeleler ile Aydın, İzmir, Manisa, Karahisar, Eskişehir, Ankara, Konya, Ulukışla ve Pozantı istasyonlarında tesisi uygun görülmüştür²⁰⁶. Muhacirler, İstanbul ve Anadolu'ya göç ederken yanlarında taşıyabildikleri ne varsa alarak yollara düşmüşler, yolculuk sırasında mallarını almak için saldırılara maruz kalmışlardır. Bu nedenle hem canlarını hem de mallarını kaybetmişlerdir. Örneğin Drama'dan Kavala'ya gitmek için yola çıkan 1.500 muhacirden ancak yarısı Kavala'ya ulaşabilmiştir. Muhacirlerin ölümlerine neden olan önemli bir etken de bulaşıcı hastalıkların muhacirlerin arasında görülmesiydi. Kolera, tifo, tifüs bunlardan bazılarıdır²⁰⁷. Kolera, Türk askerlerinin o zamana kadar karşılaştığı en büyük salgındır²⁰⁸. Balkan Savaşlarında askeriyede doktor olan Mehmet Derviş, Edirne'nin geri alınmasından sonra kolera nedeniyle askerlerin çektiği sıkıntıları ve içinde bulunulan koşulları şöyle aktarmaktadır²⁰⁹:

“Edirne'deki sevinçli günlerimiz uzun sürmedi. Yazın bu sıcak günlerinde (Ağustos 1913) tümünde askerler arasında kolera ortaya çıktı. Ordugâhımızın

206 KA, nr. 12/108.

207 McCarthy, Ölüm...,s. 178-179.

208 Noyan, Harp..., s. 7.

209 Mehmet Derviş Kuntman, *Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları*, Derleyen: Metin Özata, Ankara 2010, s. 65.

değiştirilmesine, şehirden uzaklaştırılmamıza lüzum görüldü. Bu sebepten Edirne istihkâmlarının doğusundaki geniş bir sahaya nakledilerek karantinaya tabi tutuldu. Her taraftan ilişki kesildi. Kendi kendimizi idareye mecbur olduk. Hemen genel temizliğe, askere aşı yapmaya başladık. Bu esnada, bizim taburda da birkaç vaka çıktı. Bunları bir yere gönderemedik. Öyle bir teşkilat yoktu. Onları kendim tedavi edecektim. Çadırlara revimsi bir yer yaptık. Sıhhiyeciler, eczacı ve ben bunun etrafında toplanarak insanların tedavilerine çalıştık. Hastalık, kusma, ishal ile başlıyor, el-ayak buz gibi soğuyor, dudaklar, tırnaklar mosmor oluyor, dil paslanıyor, hasta konuşamıyor, yüzde korkunç bir manzara oluşuyordu. Elimizde; Laudanum, Zeytikâfurî'den başka ilaç; çaydan, pirinç çorbasından başka yiyecek yoktu. Hastalar ancak beden dirençleri, güneş ve tertemiz hava gibi doğal kuvvetler sayesinde kurtuluyordu. Böylece ölümden hayata, hastalıktan nekabete geçmiş oluyorlardı...”

Şhremâneti ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek için bir takım önlemler almıştır. Kolera kalabalık, pislik ve yetersiz beslenmeden dolayı yaygın bir halde görülüyordu. Kolera salgının önüne geçebilmek amacıyla Şhremîni Cemil Paşa'nın başkanlığında Sıhhiye Nezâreti, Meclis-i Umûr-i Tıbbiye-i Mülkiye, Etubbâ-yi Askeriye ve Şhremâneti memurlarından oluşan bir komisyon kurulmuştur. Kolera, İstanbul'un yanısıra Bursa, İzmir, Giresun, Akhisar, Diyarbakır, Adana'da da ortaya çıkmıştır²¹⁰. Şhremâneti, yapılacak işlemlerle ilgili genelgeler göndermişti. Örneğin bu genelgelerden biri şu hususları içeriyordu: “Göçmenlerin (muhacirlerin) peyderpey gelmesiyle şehirde izdihâm hâsıl olduğu ve bunun neticesinde bazı yerlerde kolera hastalığına tesadüf edildiği, bunu önlemek için temizliğe son derece dikkat ve itina etmek gerektiği, bunun için Terkos su şirketince ücretsiz olarak günde iki defa sokakların yıkanırçasına sulanıp süpürüleceği ve bu sayede yayılmasına meydan bırakılmaması...” Bu genelgeden sonra bir genelge daha çıkarılmıştır. Buna göre sular kaynatılarak içilecek, sokak ve caddeler her gece yıkanacak

210 Halaçoğlu, *Rumeli...*, s. 99-100.

ve temizlenecekti. Bu işleri muhacirler arasından seçilen kişiler yapacaktı ve onlara yevmiye verilecekti²¹¹.

İstanbul'a muhacir taşıyan vapurlar; Kavak ve Manastırağzı'ndaki tahaffuzhanelere²¹² gelerek, muhacirleri indiriyor ve buralarda kontrol edilen muhacirlerin daha sonra İstanbul'a girmeleri sağlanıyordu²¹³. Sirkeci İskeleyi'nden inen muhacirler burasını adeta insan yığını haline getirmiştir. Fakat Şehremâneti burada temizlik işlerini kontrol edecek eleman bulundurmadığından şehrin sağlığının tehlikeye düştüğü zamanlar olmuştur²¹⁴. Sirkeci İskeleyi'nden Üsküdar'a yanlarındaki hayvanlarıyla geçmek isteyen muhacirler, araba vapurlarının yetersizliğinden dolayı beklemek zorunda kalıyor, kolera'nın daha hızlı yayılmasına neden olabiliyordu. Muhacirlerin arabalı vapurlara pahalı ücret ödemeleri ayrıca yetkililerin dikkatini çekmiştir. Bunun üzerine Sadaret, 11 Kasım 1912 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne durumu anlatan bir yazı göndererek, muhacir nakillerinin hızlı ve uygun bir fiyatla gerçekleşmesi için Şehremâneti vasıtasıyla memurlar görevlendirilmesini istemiştir²¹⁵. Böylece şehirde kolera'nın yayılması engellenecek, muhacirlerin içinde buldukları koşullardan dolayı oldukça önem teşkil eden ekonomik kaybı giderilmiş olacak ve gitmek istedikleri yerlere bir an önce varmaları sağlanacaktı.

İstanbul'da muhacir sayısının artması üzerine 17 Kasım 1912 tarihinde Hâriciye Nâzırı'nın başkanlığında Meclis-i Umûr-i Sıhhiye'nin düzenlediği toplantıda kolera'ya karşı nasıl korunacağı ele alınmış ve alınan karar gazeteye ilan verilerek halka duyurulmuştur. Buna göre koleradın korunmanın yolları şöyle belirlenmiştir:

211 Halaçoğlu, *Rumeli...*, s. 100-101.

212 Tahaffuzhane: "Koruma evi, karantina anlamına gelmektedir. Memleketi dışarıdan gelecek bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı korumak için gerekli sağlık önlemlerinin alındığı kurumlara denir." Bkz. Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1985, s. 1324.

213 Aġanoġlu, *Göç...*, s. 170.

214 Aġanoġlu, *Göç...*, s. 172.

215 *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*, C. II, s. 205.

“ *Kolera ve Sıhhat-i Umûmiye’ye Ait Resmî Beyânât*

Şehrimizin ve vatanımızın bu kolera belasından kurtulmasını istiyorsanız, işi yalnız hükümete bırakmayınız. Sizlere de düşen vazife vardır. Sizin alacağınız tedbirler hükümetinkinden daha faydalıdır. Çünkü sıhhat-i umumimiz efradın sıhhat-i yekûnudur:

1- *Temizlik koleraya karşı en büyük tedbirdir.*

2- *Ellerinizi bol sabunlu suyla yıkayınız. Sonra mümkün ise isperito, limon suyu, sirkeyle temizleyiniz.*

3- *Ellerinizi yıkamadan bir şey yemeyiniz, parmaklarınızı ağızınıza götürmeyiniz.*

4- *İçeceğiniz, ağızınızı çalkalayacağınız suyu kaynatınız.*

5- *Yiyecek ve içeceklerinizi pişirmeden ve kaynatmadan asla yemeyiniz.*

6- *Yemek kaplarınızı kaynar suyla temizleyiniz.*

7- *Abur-cubur yemeyiniz, vaktinde yatıp kalkınız.*

8- *Yiyecek ve içeceklerinizi sineklerden koruyunuz.*

9- *Kundura ve üzerinize giydiğiniz paltonuzu kapı yanında bırakınız.*

10- *Kalabalık yerlere gitmeyip, birbirinize sürtünmekten çekiniz.*

11- *Abdesthanelere kireç kaymağı, % 20 göztaşı, % 5 sulu katran atmak çok faydalıdır. Abdesthaneden çıkınca ellerinizi sabunla yıkayınız.*

12- *Kay veya ishalde hemen doktora gidiniz.*

13- *Kolera ya biri tutulunca derhal hükümet yetkililerine haber vermek en büyük insanlık ve vatanperverliktir. Çünkü hem hasta zamanında tedavi edilir. Hem de aile fertlerine sirayeti önlenir.*

14- *Âdî ishalde bile mümkünse herkesin çamaşırlarını kaynatması, sonra yıkaması gereklidir. Kolera için elbiseler çok tehlikeli olduğundan dezenfekte etmeden ne kullanılmalı ne de kimseye verilmelidir. Bu tedbirlere riayet etmek şartıyla*

*koleradan asla korkmak ve telaşa düşmeye sebep yoktur*²¹⁶.”

İstanbul'da koleranın yayıldığı, Sıhhiye Nezâreti'nin tuttuğu cetvellerden anlaşılması üzerine hastalığın daha çok yayılmasını engellemek ve kontrol altında tutmak için Nezâret aşağıda belirtilen tedbirlerin alınması gerektiğini Dâhiliye Nezâreti'ne 27 Kasım 1912 tarihinde bildirmiştir:

1- Hastalık, muhacirler ve askerler vasıtasıyla İstanbul'a getirildiği için, bunların İstanbul dışında uygun bir yerde sıkı bir kontrol ve dezenfeksiyondan sonra İstanbul'a girmelerine izin verilmesi,

2- Koleraya yakalanıp değişik hastahaneler ve özel hanelere yatırılan askerler dışında buralara kimsenin kabul edilmemesi,

3- Muhacir ile ahalinin kesinlikle temas etmemesi,

4- Şimdiye kadar İstanbul'un içerisinde önemli bir oranda kolera vakası görülmemiştir. Ancak böyle bir durumda derhal karantina uygulamasına geçilmesi,

5- Kolera nedeniyle karantinaya alınan bölgede hastaların düzenli olarak tedavi edilmesi, hane ve tecridhanelerde hastalar ile temas halinde olacakların mikrop taşımalarının kontrol edilmesi,

6- Koleranın bulunduğu mahallenin dezenfeksiyonuna dikkat edilmesi,

7- Su kontrolünün yapılması,

8- Koleraya "*fakr-u zarûret*" içerisinde yaşayanlar ile han ve kahvehanelerde yatan bekârlar daha kolay yakalandığından hamal, kayıkçı, kahveci gibi esnafın sıkı kontrol altında tutulması,

9- Mide ve bağırsakları bozan çürümüş meyve, sebze ve et satışının yasaklanması,

10- Koleraya karşı gereken tedbirlerin, halk tarafından bilinmesinin sağlanması,

216 Macar, *Salgın...*, s. 159-160.

11- Sıhhî memurlara, güvenlik memurlarının yardımcı olması,

12- Koleraya yakalanan hanelerin halkça bilinmesi için sarı birer yaftanın asılması²¹⁷.

Özellikle kolera salgını sırasında Sıhhiye Nezâreti tarafından Demirkapı civarında barakalar inşa edilmesiyle 110 yataklı bir hastahane açılmıştır. Belli bir süre koleraya yakalanan askerler burada tedavi edilmiştir. İmkânsızlıklar nedeniyle Sıhhiye Nezâreti burayı kapatmak istemişse de kolera ile mücadelede sağlanan başarıdan dolayı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 14 Şubat 1913 tarihinde hastahänenin her türlü işlevini üstlenerek, buraya bir sıhhiye heyeti atayarak hastahänenin faaliyetlerini devam ettirmiştir²¹⁸. Demirkapı Hastahanesinden başka Ispartakule, Hadımköy ve Yeşilköy hastahanelerinde koleralı hastalara tedavi uygulanmıştır²¹⁹. Ispartakule Hastahanesi 9 Ocak 1913 tarihinde açılmış olup²²⁰, 27 çadırdan meydana gelmiştir. Burada şubat sonuna kadar 237 yaralı ve hastaya bakılmıştır. Bunlardan 82’si vefat etmiştir. Hastahaneye bağlı aşhanede çay ve çorba servisi yapılıyordu. Hastahane kadrosu şu isimlerden oluşuyordu²²¹:

217 *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*, C. I, İstanbul 2013, s. 398-399.

218 Mesut Çapa, “Balkan Savaşında...”, s.96.

219 *Türkiye Kızılay Derneği 73 yıllık hayatı...*, s. 23.

220 Besim Ömer’e göre 22 Aralık 1912 tarihinde açılmıştır. Bkz. Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 115.

221 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yılığ*, s. 103.

Tablo VII: Ispartakule Hastahanesinin Personel Kadrosu

Unvan	İsim
Sertabip Operatör	Aziz Bey
Tedavi Doktoru	Safvet Bey
Tabip Muavini	Mehmet Lütfi Bey
Tabip Muavini	Sırrı Bey,
Eczacı	Solon Efendi
Eczacı Muavini	Abdülkerim Efendi
İdare Memuru	İsmail Hakkı Efendi
Kâtip	Bekir Sami Efendi

Ispartakule Hastahanesi, 28 Mayıs 1913 tarihinde görevini tamamlayarak kapanmıştır²²².

RESİM II: Hilâl-i Ahmer Ispartakule Hastahanesinde tedavi edilen hasta ve sağlık personeli (Kızılay Arşivi).

222 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 115.

Hadımköy Hastahanesi, 18 Kasım 1912 tarihinde 150 yataklı hizmet verecek şekilde açılmıştır. Daha sonra 250 yataklı olmuştur. Hastahane kadrosunda; Sertabip Burhaneddin Bey, Operatör Servet Bey, Tedavi Doktoru Ahmet Bey, Tedavi Doktoru Moiz Efendi, Eczacı İzzet Nazif Efendi, Eczacı Zeki Bey, İdare Memuru Fuad Bey, Kâtip İsmail Efendi, Asistan Şemseddin Bey, Başhastabakıcı Nureddin Hakkı Bey'den başka 8 hastabakıcı ve 4 hademe vardı²²³. Bu hastahane 5 Temmuz 1913 tarihinde işlevini yerine getirdiğinden kapatılmıştır²²⁴.

RESİM III: Hilâl-i Ahmer Hadımköy Hastahanesinde yaralı nakliyatı (Kızılay Arşivi).

223 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 104, 108.

224 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 115.

Yeşilköy Hastahanesi 30 Kasım 1912 tarihinde 100 yataklı olarak faaliyete geçmiştir. Hastahänenin yanında İngiliz Kızılhaç Teşkilatı tarafından kurulmuş olan barakaların, hastahane yönetimine terk edilmesiyle hastahane iki kısma ayrılmış ve toplam 140 yataklı hale getirilmiştir. Burada kuruluşundan şubat sonuna kadar 343 hastaya bakılmıştır. Bunlardan 40'ı vefat etmiştir. Hastahane kadrosu ise şöyleydi²²⁵:

Tablo VIII: Yeşilköy Hastahanesinin Personel Kadrosu

Unvan	İsim
Sertabip	Mehmed Emin Bey
Tedavi Doktoru	İskender Bey
Operatör Müdavi	Emin Efendi
Muavin	Serkiz Kalost Efendi
Asistan	Halil Fahreddin Efendi
İdare Memuru	Salih Efendi

Hastahane 16 Kasım 1913 tarihinde kapanmıştır²²⁶. İspartakule ve Ayastefanos'taki çadır hastahanelerde tedavi gören muhacirlerin bir kısmı daha iyi bakılmaları için İstanbul'daki sabit hastahanelere sevk edilmiştir²²⁷. Aşhaneler içerisinde özellikle Sirkeci'de hergün gelen yüzlerce yaralı askere gündüz-geceli hizmet verildiği gibi²²⁸ koleraya yakalanan muhacirlerin tedavileri sağlanmış ve hastalığın yayılmasını engellemek üzere her aşhaneye bir doktor atanmıştır²²⁹.

225 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 106-107.

226 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 115.

227 Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 127.

228 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-i Hazırda Faaliyeti*, s. 5.

229 Akgün-Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 120.

2.1.2. Çiçek

İstanbul'a akın eden muhacirlerin yetersiz beslenmeleri, sağlıksız koşullarda ve kalabalıklar halinde bulunmaları hastalıklara davetiye çıkarıyordu. İstanbul'da muhacirler için kurulan barakalarda ve bazı camilerdeki muhacirler arasında çiçek hastalığına tesadüf edilmiştir. Bunun üzerine “*Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Muhâcirin Hey'ât-ı Sıhhiyesi*” teşkil edilerek, bu heyete yeterli miktarda aşı sağlanarak, heyet göreve başlamıştır²³⁰. Muhacirlerin aşılınmaları Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile Sıhhiye Nezâreti'nin koordineli çalışmaları ile yürütülüyordu. Bu doğrultuda Nezâretin, Telkîh Müdüriyeti, cemiyete 1.500 kutu aşı tedarik etmiştir²³¹. Aşılardan alan cemiyet sağlık görevlileri, muhacirleri aşılamağa başlamıştı. Ardından 14-16 Ocak 1913 tarihleri arasında üç günlük süre zarfında bazı yerlerde bulunan muhacirlere aşı yapılmıştı. Aşı yapılan yerlerin isimleri ve muhacir sayısı şöyleydi²³²:

Tablo IX: Bulaşıcı Hastalıklara Karşı Aşı Yapılan Muhacir Sayısı (14-16 Ocak 1913)

Yer İsmi	Sayı
Cerrah Paşa Camii	175
Canbaziye Camii	76
Hubyâr Camii	135
Çavuşzâde Camii	65
Seyyid Muharrem Camii	165
Haydar Kethüdâ Camii	5
Davud Paşa Mahkemesi Camii	267
Murad Paşa Camii	350
Şâkir Paşa Camii	52

230 KA, nr. 258/2, nr. 258/2.1.

231 KA, nr. 105/1.

232 KA, nr. 105/1.2; KA, nr. 105/2.

Akarca Öksüzce Camii	28
Koca Mustafa Paşa Zenbil Efendi Medresesi	68
Koca Mustafa Paşa Zenbil Efendi Tekyesi	42
TOPLAM	1.428

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından İstanbul'da 11.115 kişi²³³, 16 Ocak 1913 tarihinde Aksaray'da 350 muhacir Hilâl-i Ahmer memurları tarafından aşılantmıştır²³⁴. Fakat aşılantmada tam başarı sağlandığını söyleyemeyiz. Apsesi olan ya da çeşitli hastalıklara yakalanmış olanlara aşı yapılamamıştır. Ayrıca camilerdeki aşılantma işlemleri sırasında muhacirlerden bazılarınca kaçtıkları görülmüştür²³⁵. Bunun üzerine cemiyet çalışanları, polisten yardım istemek durumunda kalmıştır. Ayrıca aşı kartı olmayanlara ekmek verilmeyeceği söylenerek aşı olmaları sağlanmıştır²³⁶. Cemiyetin sıhhiye heyetinin Yedikule'deki muhâcirin barakasinda yapmış olduğu incelemeler sonucunda çiçek hastalığına 38 kişinin yakalandığı belirlenmişti. Heyet, diğer muhacirlere de geçmemesi için hastalığa yakalananları, Demirkapı'daki Bulaşıcı Hastalıklar Hastahanesine nakillerinin yapılması, barakaların etüvlenmesi ve temizlenmesi için Şehremânetinden yardım istemiştir²³⁷. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, yine Şehremânetine 23 Şubat 1913 tarihinde bir yazı göndererek; bakımlarını üstlendiği muhacirlerin kaldıkları binalarda bulaşıcı hastalıkların önüne geçmek ve izdihamların yaşanmaması için yeni gelen muhacirlerin buralara yerleştirilmemesi ve bu doğrultuda memurların bilgilendirilmesini istemiştir²³⁸.

Bulaşıcı hastalıkların önlenmesi için cemiyetçe gerekli olan yerlerin kinin ihtiyacının giderilmesine çalışılmıştır. Örneğin İzmit'teki fukara ve muhacir-

233 Halaçoğlu, *Rumeli...*, s. 103.

234 KA, nr. 105/2.1.

235 KA, nr. 105/1.1.

236 Ağanoğlu, *Göç...*, s. 250.

237 KA, nr. 258/2.3, nr. 258/2.4.

238 KA, nr. 72/41.

lere verilmek üzere beş kilo kinin Ankara Hilâl-i Ahmer yetkililerince acilen sağlanması gerektiği İzmit Mutasarrıflığı tarafından 14 Mayıs 1912 tarihinde bildirilmiştir²³⁹.

2.2. Hastahanelerin Açılması

Balkan Savaşlarının başlamasıyla beraber hasta ve yaralı Osmanlı askerlerine yardım etmek amacıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de faaliyetlerine başlamış ve bunların ilki de hastahaneler açmak oluşturmuştur. İstanbul'a binbir zorlukla gelen muhacirler arasında çeşitli hastalıklara yakalananlar oluyordu. Bunlarla ilgilenilmesi için Şehremâneti tarafından hamile ve hasta kadınlar için Haseki Kadın Hastahanesinde odalar ayrılmıştır. Yine Şehremânetince sayısı 90'ı bulan otel ve yalı, muhacirlerin tedavi edilmesi için boşaltılmış ve hastahane haline getirilmiştir²⁴⁰. Tedaviye muhtaç muhacirlerin artması nedeniyle Hilâl-i Ahmer Merkezi, 3 Ekim 1912 tarihinde hastahaneler açmaya karar vermiştir. Bu karara göre 100 kişilik bir hastahane bir sertabip, bir operatör, bir tabip müdavi, bir eczacı, bir idare memuru, iki tabip muavini, bir vekilharç, Tıp Fakültesi müntehi sınıfından iki asistan, uzman on bir hastabakıcı, bir ambarcı, bir kâtip, bir aşçı, üç hademe görev yapacaktı. Her hasta dörder kat çamaşır ve yatak takımlarına sahip olacaktı. Hastahanelerin her türlü eşya ve levazımı sağlanacaktı. Ayrıca hastahanelerin dört aylık masrafları için gerekli para tedarik edilecekti²⁴¹.

239 KA, nr. 74/49.

240 Halaçoğlu, *Rumeli...*, s. 96; Zekeriya Türkmen, "Balkan Savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Ordusuna Yönelik Sağlık Hizmetleri", *Bellekten*, C. LXVIII/252, Ankara 2005, s. 507.

241 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-i Hazırda Faaliyeti*, s. 2-4.

2.2.1. Muhâcirin Hastahanesi

Balkan Savaşları nedeniyle başlayan göçün ilk günlerinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, zor şartlar içerisinde seyahat eden ve hastalanan muhacirlerin tedavi edilmesi için iki seyyar doktor görevlendirmişti. Bu doktorlar camileri, barakaları yani muhacirlerin ikamet ettikleri yerleri her gün dolaşüyor ve hasta olanları tedavi etmeye çalışıyordu. Fakat muhacirlerin tedavisinde seyyar doktor hizmeti yetersizdi. Çünkü ağır hastaların tedavisi bu şekilde mümkün olmuyordu. Bu nedenle hafif hastalar yine yerlerinde tedavi edilmeye, ağır hastalar için de bir hastahane açılmasına karar verilmiştir. Bunun için Parmakkapı'daki Erzurum Valisi Reşid Bey'in Konağı kiralanmıştır. Hastahane için gerekli bütün malzemeler sağlanarak, 100 yataklı bir hastahane haline getirilmiştir²⁴². Muhâcirin Hastahanesi 8 Şubat 1913 tarihinde açılmış, hastahane erkek ve kadınlara ait olmak üzere iki bölümden oluşmuştur²⁴³. Hastahane açılmadan bir gün önce Hilâl-i Ahmer doktorlarından birisi hastahaneyi ziyaret ederek hastahänenin durumuyla ilgili bir rapor hazırlamıştır. Rapor oldukça kısa ve 3 maddeden oluşmaktadır. Rapora giriş mahiyetinde hastahänenin eksikleri olduğu için açıklamadığı belirtilmiştir. Raporun üç maddesi ise genellikle hastahane binası ve kullanımıyla ilgiliydi. Birinci madde de; hastahane yerinin uygun bir yerde kurulduğu, her tarafının ışık ve hava aldığı, bununla beraber çeşitli bölümlere ayrılarak kullanımının olabileceği, ikincisinde; bütün yer döşemelerinin temizlenecek biçimde yapıldığı ve sonuncusunda ise; gerekli levazımlar sağlandığı zaman beş güne kadar hastahänenin hasta kabulüne başlayacağı idi²⁴⁴. Cemiyet tarafından hastahane zaruri görüldüğünden

242 *Osmanlı Kızılây Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı* s. 102, 161-162; Çapa, "Balkan Savaşında...", s. 104; Özyayın, "Hilâl-i Ahmer...", s. 694.

243 *Osmanlı Kızılây Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 102. Doktor Besim Ömer hastahänenin 31 Ocak 1913 tarihinde açıldığını belirtir. Bkz. Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 115. Cemiyet ilk olarak Yedikule haricindeki barakalar etrafında bir Hilâl-i Ahmer Hastahanesini muhacirlere hizmet vermek için faaliyete geçirmiştir. Bkz. Halaçoğlu, *Rumeli...*, s. 96.

244 KA, nr. 137/1. Hastahane için gerekli olan 62 masa ve 2 dolabın yapımı için günlüğü 25 kuruştan çalışan marangoza toplam 14 gün çalışmasının sonucunda 350 kuruş ödeme

dolayı beş gün beklenmeden faaliyete geçirilmiştir²⁴⁵. Hastahane 12 Ağustos 1913 tarihine kadar faaliyetlerini sürdürmüştür²⁴⁶.

Muhâcirin Hastahanesi kadrosu; Sertabip İbrahim Bey, Tedavi Doktor Feyzullah Bey, Tedavi Doktor Cemal Bey, Eczacı Mehmed Hamid Efendi, Katib Ali Galip Bey, 4 kadın, 5 erkek hastabakıcı ve 2 kadın, 1 erkek olmak üzere 3 hademeden oluşuyordu²⁴⁷. 12 Mart 1913 tarihinde hastahane çalışanlarının isimleri ve aldıkları maaş tutarı şöyle idi²⁴⁸:

Tablo X: Muhâcirin Hastahanesinin Görevli Personel Kadrosu ve Aldıkları Maaşlar (12 Mart 1913)

İSİM	Maaş (Kuruş)
Sertabip Mustafa Bey	2.000
Kâtip Ali Gâlib	400
Vekilharç Âdil Bey	800
Eczacı Hamîd Bey	400
Hastabakıcı Celâleddin Bey	300
Abdurrahman Bey	300
Halim Efendi	300
Hüseyin Nusret Efendi	300
Refik Bey	300
Serhademe Mehmed Ağa	400
Hademe Mehmed Ağa	200
Hademe Bahadır Bey ¹⁶	163

yapılmıştır. Bkz. KA, nr. 10/2343. Ayrıca hastahaneye bir telefon hattı çekilmiştir. Bunun için de 663,20 kuruş Posta, Telefon ve Telgraf Nezâreti'ne ödenmiştir. Bkz. KA, nr. 244/8.

245 KA, nr. 137/4.

246 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 115.

247 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yılığ*, s. 102.

248 KA, nr. 137/3.

Hademe İsmail	200
Odacı Arif Efendi	200
Kapıcı Süleyman Efendi	300
Serhastabakıcı Servet Hanım	400
Hastabakıcı Ayşe Hanım	300
Hastabakıcı Bahriye Hanım	300
Hastabakıcı Hamide Hanım	300
Ebe Fitnat Hanım	400
Safnaz Hanım	200
Makbule Hanım	200
Çamaşırıcı Dudu	200
Çamaşırıcı Huriye	200
Çamaşırıcı Fâtıma	200
Aşçıbaşı Veli	500
TOPLAM	9.763

Savaş koşullarının neden olduğu maddi yetersizlikler hastahane personel sayısının azaltılmasına neden olmuştur. Kadınlar kısmında 1 başhastabakıcı ve 6 hastabakıcı var iken bu sayı 3 hastabakıcıya inmiş, erkekler de 1 asistan, 5 hastabakıcı bulunurken zamanla 3 hastabakıcı ve 1 meydancı kalmıştır²⁴⁹. Hastalar, hastahaneye, cemiyetin tedarik ettiği araba ile geliyordu²⁵⁰. Hastahaneye, hasta kabulü yapılmadan önce hastahanenin başhekimine müracaat edilerek hastahanenin yatak yönünden uygun olması sağlanıyordu²⁵¹.

Muhâcirin Hastahanesinde çalışan iki doktor olan Şevket ve Sabri Beyler, hastahanedeki görevlerinin dışında camilerde kalan muhacirleri kontrol ederek, buradaki hastaları tedavi etmekle görevlendirilmişti²⁵². Kaldıkları yerlerde tedavi edilen muhacirler kendileri için hazırlanan reçetedeki ilaçla-

249 KA, nr. 137/27.

250 KA, nr. 137/5.

251 KA, nr. 74/23.

252 KA, nr. 137/8.

rı, cemiyetle anlaşmalı eczanelerden hiçbir ücret ödmeden alıyorlardı. Daha sonra cemiyet eczanelere ödemeleri yapıyordu. Rumeli'den gelen Cerrah Paşa, Murad Paşa, Canbaziye, Hubyar, Sultan Selim camileriyle Yedikule barakalarında kalan hasta muhacirlere ait 445 adet reçetedeki ilaçlar Ethem Pertev Eczanesinden²⁵³ alınmıştır. Kaldıkları yerlerde tedavi edilemeyen hastalar ise Muhâcirîn Hastahanesine sevk edilip, burada tedavi görmüşlerdir. Canbaziye Camii'nde kalan Çatalcalı Şerife bint-i Osman ve Hatice bint-i Emin, Muhâcirîn Hastahanesinin kadınlar kısmında tedavi gördükten sonra iyileşip, hastahanedен taburcu olmuşlardır²⁵⁴. Hastahänenin ilaçları ise Kadırga'daki Devlet Hastahanesinin eczanesinden alınıyordu. Fakat bu hastahänenin kapatılmasından sonra ilaçların nereden temin edileceği 21 Haziran 1913 tarihli yazıyla cemiyete sorulmuştur²⁵⁵.

Hastahane ilk açıldığında sıradan hastalıklara bakacak şekilde malzemeler tedarik ettiğiinden, ateşli ve bulaşıcı hastalıklara yakalananların tedavisinin yapılmayacağı Şehremânetine gönderilen 5 Mart 1913'te belirtilmiştir²⁵⁶. Fakat cemiyet, ateşli ve bulaşıcı hastalıklara yakalanmış muhacirlerin yoğun olarak hastahaneye giriş yapmasından dolayı hastahaneyi bu hastalıklara göre düzenlemiştir. Muhâcirîn Hastahanesi yetkilileri, değişik tarihlerde tedavi için gelen muhacirlerle ilgili her türlü bilgiyi kaydedip²⁵⁷, gelişmeleri yakından takip etmiştir. 21 Şubat 1913'ten 13 Mart 1913 tarihine kadar 336 hasta, hastahaneye giriş yapmış, bu hastaların erkek kısmında 97 hastadan sadece 4'ü vefat etmiş, 18'inin tedavisi ise devam etmiştir. Kadın kısmına kabul edilen hasta

253 KA, nr. 72/32.

254 KA, nr. 137/10. Başka bir örnek için bkz. KA, nr. 137/11.

255 KA, nr. 137/26.

256 KA, nr. 137/4.

257 Hastahane kayıtlarında hastanın ismi, nereli olduğu, muhacir statüsünde nerede kaldığı, hastahaneye giriş tarihi, rahatsızlığı, hastahanedен başka bir hastahaneye nakil, çıkış veya vefat tarihleri tutulmuştur. Örneğin Sultan Ahmed Camii'nde kalan Petriçli Süleyman Reşid 21 Şubat 1913 tarihinde grip şikâyeti ile hastahanedен yatmış, dört günlük tedavi sürecinden sonra ayın 25'inde hastahanedен taburcu olmuştur. Bkz. KA, nr. 137/13.

sayısı ise 239'du. Burada da 16 vefat olup, 41'inin tedavisi sürüyordu. Bu istatistiklerden anlaşılacağı üzere ölüm oranı % 6'yı biraz geçmektedir. Diğer hastahanelerde ölüm oranları % 15-20 civarında olduğu düşünülürse Muhâcirin Hastahanesinin faaliyetlerin başarılı olduğunu söylemek mümkündür²⁵⁸. Bu hastahänenin kadın bölümünün 14-23 Mart 1913 tarihleri arasındaki faaliyetlerinde, toplam 84 hastadan 36'sının tedavisi tamamlanmış, 2'si vefat etmiş ve 46'sının tedavisi ise devam etmekteydi²⁵⁹. 23 Mart tarihi itibarıyla hastahänenin kadın bölümünde toplam 27 hastanın 15'i iyileşmiş, 1'i vefat etmiş ve kalan 11'inin tedavisi ise sürmekteydi²⁶⁰. Hastahänenin 14 Mart-13 Nisan 1913 tarihleri arasında bir aylık hasta bilançosuna baktığımızda kadın bölümünde hastahaneye giren 156 hastadan 101'i tedavi edilmiş, 11'i için tedavi gerekli görülmemiş, 15'i vefat etmiş ve 29'unun ise tedavileri hastahane de sürmekteydi²⁶¹.

Erkek bölümünde ise toplam hastahaneye giren 102 hastadan 70'i iyileşmiş, 9'u için herhangi bir işlem yapılmaksızın kendiliğinden iyileşerek hastahanedен gönderilmiş, 7'si vefat etmiş ve kalan 16'sının tedavisine devam edilmiştir²⁶². Ayrıca belirtilen mart ayı için hastahane masrafı olarak Muhâcirin Hastahanesine 30 lira tahsis edilmiştir²⁶³. 14 Mayıs-13 Haziran 1913 tarihlerinde Muhâcirin Hastahanesine 68'i erkek ve 84'ü kadın bölümüne olmak üzere toplam 152 hasta kabul edilmişti. Bunlardan erkek bölümündekilerin 40'ünün tedavisi yapılmış, 5'i tedavi edilmeksizin iyileşme göstermiş, 3'ü vefat etmiş, 3'ünde herhangi bir değişiklik olmamış ve 17'sinin ise tedavisi devam ediyordu²⁶⁴.

258 KA, nr. 137/19. Ayrıca belirtilen tarihler arasında erkek kısmına ait hasta istatistik cetveli için bkz. KA, nr. 137/13, KA, nr. 137/13.1, KA, nr. 137/13.2, KA, nr. 137/13.3. Kadınlar şubesine ait istatistik cetveli için bkz. KA, nr. 137/14, KA, nr. 137/14.1.

259 KA, nr. 137/15.

260 KA, nr. 137/16.

261 KA, nr. 137/18.1, nr. 137/18.2.

262 KA, nr. 137/17.

263 KA, nr. 137/20.

264 KA, nr. 137/25.3.

Kadın bölümünde ise sayılar şöyle idi: 40 iyileşme, 11'i tedavi edilmeden iyileşme, 6 vefat ve 27'sinin tedavisi sürüyordu²⁶⁵. 14 Haziran-13 Temmuz 1913 tarihleri arasındaki erkek kısmında 50 hasta hastahaneye giriş yapmış, bunlardan 20'si başarılı bir şekilde tedavi edilmiş, 5'i tedavi yapılmaksızın iyileşmiş, 4'ü vefat etmiş, 1'inde herhangi bir değişiklik yoktu ve kalan 20'sinin tedavisi devam ediyordu²⁶⁶. Aynı tarihlerde kadın kısmında da toplam 61 hastadan 28'inin tedavisi yapılmış, 5'ine tedavi yapılma gereği duyulmamış, 6'sı vefat etmiş ve geriye kalan 22 hastanın tedavisi bitmemiştir²⁶⁷. Muhâcirîn Hastahanesinde belirtilen zamanlar içerisinde toplam 857 hastaya bakılmıştır. Şimdiye kadar verilenlere göre hastahane tedavi gören toplam hasta sayısı şöyledir: 21 Şubat-13 Mart 1913 tarihleri arasında 336, 14 Nisan-13 Mayıs 1913 tarihleri arasında 258, 14 Mayıs-13 Haziran 1913 tarihleri arasında 152, 14 Haziran-13 Temmuz 1913 tarihleri arasında 111'dir. Ayrıca şimdiye kadar verilen sayılar tablo halinde şu şekilde gösterilebilir:

265 KA, nr. 137/25.1, KA, nr. 137/25.2.

266 KA, nr. 137/23. Ayrıca bkz. KA, nr. 137/28. Yalnız bu arşiv belgesinde hastahaneye giriş yapılan hasta sayısı 49 olarak verilmiştir. Dağılım da ise rakam farklıdır. Buna göre sayısal veriler şöyledir: 21 iyileşme, 5 kendiliğinden iyileşme, 3 vefat ve 22 tedavisi sürendir.

267 KA, nr. 137/23.1. Ayrıca bkz. KA, nr. 137/28.

Tablo XI: Muhâcîrîn Hastahanesinde Tedavi Gören Hasta Sayısı (21 Şubat-13 Temmuz 1913)

ERKEK KISMI					KADIN KISMI					Tarih
İyileşen	Kendiliğinden İyileşen	Vefat Eden	Tedavi Gören	Toplam	İyileşen	Kendiliğinden İyileşen	Vefat Eden	Tedavi Gören	Toplam	
75	-	4	18	97	182	-	16	41	239	8/13 Mart 1913
70	9	7	16	102	101	11	15	29	156	14 Nisan/ 13 Mayıs 1913
40	5	3	20	68	40	11	6	27	84	14 Mayıs/13 Haziran 1913
20	5	4	21	50	28	5	6	22	61	14 Haziran/13 Temmuz 1913
GENEL TOP-LAM	205	19	18	75	317	351	27	43	119	540

Muhâcîrîn Hastahanesi yetkililerinin çıkarmış oldukları istatistik cetvellerinde, hastahaneye tedavi olmak için gelen hastaların hangi hastalıklardan tedavi gördükleri ve sonuçları belirtiliyordu. Buna göre hastahane tedavî gören muhacirler arasında görülen bazı hastalıklar şunlardı: Verem, tifo, zatüre, diyabet, boğmaca, grip, kızamık, ateşlenme, akciğer iltihabı, karaciğer iltihabı, şiddetli baş ağrısı, kansızlık yani anemi, egzema, nezle, mide rahatsızlıkları ve romatizmadır. Ayrıca doğum için gelen muhacir kadınlar da bulunuyordu. Örneğin 14-23 Mart 1913 tarihlerinde doğum için hastahane yatan 8 kadından 3'ü doğum yapmış, 4'ü doğum yapmayı beklerken, 1'i ise doğum esnasında vefat etmişti²⁶⁸.

Muhâcîrîn Hastahanesinin ihtiyaçları cemiyet ambarından karşılanıyordu. İhtiyaçlar içerisinde, hastaların ve çalışan personelin yiyeceklerini karşıla-

268 KA, nr. 137/15.

maya yönelik olduğu gibi hastahanesinin çeşitli tıbbi araç-gereçleri de bulunuyordu. 1913 yılının Mart ayında altı, Nisanda dört ve Mayıs'ta ise üç ihtiyaç listesi Hilâl-i Ahmer ambarlarından tedarik edilmiştir. Cemiyet ambarlarından alınan malzemelerden bazıları şunlardır: 15 Mart'taki listede; 100 adet band, 50 adet gaz hidrofil, 20 kilo pamuk, 5 kilo oksijen, 2 kilo eter sülfürik, 250 gram pastil süblime, 2 kilo hamz-ı bor, 5 adet klorür detil, 1 kilo hint yağı, 12 adet derece-i hararet, 1 kilo galsirin, 1'er adet cam ve porselen mezur 50 gramlık, 5 adet konyak²⁶⁹, 19 Mart'ta 10 adet şişe serum²⁷⁰, 20 Mart'ta; 12 adet termometre, 50 adet band, 10 kilo pamuk, 25 adet gaz hidrofil, 3 şişe konyak, 1 kilo hint yağı, 500 gram pastil süblime, 250 gram tablet kinin²⁷¹, 15 Nisan'da; 12 adet seyran, 15 adet tablet arsenik ferkompoze, 25 gram kinin, 100 gram komprime aspirin, 3 adet platin iğne, 2 kilo hamz-ı bor²⁷², 12 Mayıs'ta; 1 çuval şeker, 200 kilo pirinç, 50 kilo soğan, 2 teneke yağ, 1 teneke domates hülasesi, 50 kilo sabun, 6 teneke petrol, 6 adet termometre, 20 adet uskul, 2 kilo hint yağı, 50 adet band, 25 adet gaz hidrofil, 1 şişe pastil süblime²⁷³, 24 Mayıs'ta; 250 gram komprime dö kinin, 5 kilo alkol, 1 kilo galisrin, 5 kilo koton hidrofildir²⁷⁴.

2.2.2. Selanik Hastahanesi

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, yalnız İstanbul'a göç eden muhacirlere değil Selanik, Dedeoğaç ve buradan Gelibolu ve Anadolu taraflarına geçen muhacirleri de düşünerek onlar için hastahaneler açmıştır. Bu amaçla Selanik'te

269 KA, nr. 287/19.

270 KA, nr. 287/23.

271 KA, nr. 287/27.

272 KA, nr. 287/125.

273 KA, nr. 287/237, KA, nr. 287/320.

274 KA, nr. 287/333. Diğer listeler için bkz. KA, nr. 287/15.1; KA, nr. 287/36; KA, nr. 287/92; KA, nr. 287/156.

İttihad ve Terakki binasında 200 yataklı bir hastahane kurulmuştur. Selanik, düşman kuvvetlerin eline geçtikten sonra hastahanenin hizmeti Cenevre Sözleşmesi'ne²⁷⁵ aykırı olmasına rağmen durdurulmaya çalışılmıştır. Fakat yapılan girişimler sonucunda buna mani olunmuştur. Böylece hastahanenin içerisinde bulunan yaralı ve hastaların tedavi edilmeleri sağlanmıştır²⁷⁶. Hastahanenin Başhekimi Doktor Rifat Efendi, Selanik'teki muhacirlerin tedavisini sağlamak için içlerinde itibarlı yabancıların da olduğu kişilerle görüşerek bir komisyon kurmuştur. Bu komisyona muhacirlere yardım etmesi için çeşitli tarihlerde toplam 5.500 lirayı bulan nakit para verilmiştir²⁷⁷. Buradaki Hilâl-i Ahmer Heyeti Başkanı Mösyö Feridolin Yani, Hilâl-i Ahmer Cemiyet Merkezine muhacirlerin içerisinde buldukları olumsuz koşulları bildirmiştir. Ona göre değişik yerlerden Selanik'e gelen bu bedbaht muhacirlerin Hilâl-i Ahmer Hastanesinde hiç olmazsa sıcak bir çorba içtiklerini, hastahanenin odalarında dinlendiklerini ve bu şekilde birazda olsa kendilerine geldiklerini aktarıyordu. Eğer hastahane de olmazsa kimbilir hangi ıssız bir yerde yetim yavrunun kalacağını ifade etmiştir²⁷⁸. Hastahane, 6 Ekim 1912-4 Temmuz 1913 tarihleri

275 22 Ağustos 1864 tarihinde imzalanan Cenevre Sözleşmesi, savaş alanlarında sağlık görevlilerinin korunmasına ilişkin hükümleri içeriyordu. Bkz. *Osmanlı Kızılây Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 14, 16. Cenevre'de yine başka bir sözleşme 6 Temmuz 1906 tarihinde imzalanmıştır. Bu sözleşme 33 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin 6. maddesi hastahanelere saygı gösterilmesi ve korunmasıyla ilgili olup, 12. maddesinde sağlık kurumlarının işgal altında olsa da faaliyetlerinin sona erdirilemeyeceği yer alıyordu. Bkz. Ahmet Tetik-Mehmet Şükrü Güzel, *Kızılây ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Şuçları (1911-1921)*, İstanbul 2013, s. 531-532. Ayrıca sözleşmenin bütün maddeleri için bkz. Tetik-Güzel, *Kızılây ve Kızılhaç...*, s. 529-538.

276 *73 Yıllık...*, s. 23-24.

277 *Osmanlı Kızılây Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 162. Muhacir ve yaralı esirlere yardım edilmesi için Selanik'teki Hilâl-i Ahmer Hastanesinin Başhekimi Doktor Rifat Efendi ile Alman Konsolosu ve başka yabancılardan oluşan bir imdat komisyonu kurulduğu takdirde gerekli miktarın gönderileceği, cemiyet tarafından Üsera Komisyonu'na 23 Aralık 1912 tarihinde bildiriliyordu. Bkz. KA, nr. 196/24.

278 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umûmîsi Tarafından 330 Senesi Meclis-i Umûmîyyesine Takdim Olunan Rapor*, Dersaadet 1330, s. 5.

arasında faaliyet sürdürmüştür²⁷⁹. Hastahänenin kadrosu ise şunlardan oluşuyordu²⁸⁰:

Tablo XII: Selanik Hastahanesinin Personel Kadrosu

Unvan	İsim
Müdür	Dr. Nazım Bey
Sertabip	Dr. Rıfat Efendi
Operatör	Mösyö Dreyfus
Tedavi Doktoru	Dr. Ziya Şadi Efendi ve Koçano Efendi
Tabip Muavini	Salih Efendi ve Mustafa Efendi
Kâtip	Edhem Efendi
Vekilharç	Mehmed Efendi
Ambar Memuru	Hasan Efendi
Eczacı	Edhem Efendi
Mukim	Yorgi

Cemiyetin 10 Şubat 1913 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda; Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Selanik'teki muhacirleri sürekli olarak düşündüğünü, bu amaçla bir hastahane faaliyete geçirmesinin yanı sıra ilk önce 1.500 lira daha sonra ayrı ayrı olmak üzere iki defa 1.000'er lira gönderdiğini aktarıyordu. Bunların dışında hastahane komisyonunun isteği üzerine istenilen miktarın da yollanacağı ifade ediliyordu²⁸¹. Ayrıca Selanik'te sayıları 40.000'i bulan muhacirler arasında bulaşıcı hastalıklar görüldüğünden, başka yerlere taşınması için Muhâcirîn Tahsisatı'ndan 5.000 lira ayrılmıştır²⁸².

279 Besim Ömer, *Hanımfendiler...*, s. 115.

280 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 108.

281 KA, nr. 72/48. 1.000 liradan biri 3 Şubat 1913 tarihinde gönderilmiştir. Bkz. KA, nr. 72/44.

282 Ağanoğlu, *Göç...*, s. 254.

2.2.3. Edirne Hastahanesi

Balkan Savaşları esnasında Osmanlı askerleri için Edirne önemli bir geçiş güzergâhı idi. Bu nedenle Hilâl-i Ahmer yetkilileri burada bir hastahane açılmasına karar vermişti. Bunun için Eylül 1912 tarihinde Hilâl-i Ahmer Merkez üyesi Doktor Bahattin Şakir Edirne'ye gönderilmiştir. Onun girişimleri sonucunda hastahane için istasyon çevresinde 300 yataklı Küçük Zabitan Mektebi binası Hilâl-i Ahmer'e devredilmiştir. Cemiyetin depolarından yatak, çamaşır gibi eşyalar ile gerekli tıbbi malzemeler sağlanmış, hastahanedeki çalışacak memurlar ayarlanmış ve trene bindirilerek görev yerine gitmek üzere yola çıkarılmıştı. Fakat demiryolu hattının bozuk olmasından dolayı Edirne'ye gitmeleri mümkün olmamıştır. Bunun üzerine ihtiyaçlarının karşılanması için Doktor Bahattin Şakir Bey'e Osmanlı Bankası vasıtasıyla 2.000 lira havale edilerek, hastahanesinin açılması istenmiştir²⁸³. Hastahane 9 Ekim 1912 tarihinde yani Balkan Savaşlarının başlamasından bir gün sonra açılmış, 26 Mayıs 1913 tarihine kadarki süre içerisinde hastanede 2.800 hasta ve yaralıya bakılmıştır²⁸⁴.

Edirne kuşatma altında olduğu müddetçe hastahane hakkında ayrıntılı raporlar merkeze gönderilememiştir. Bilgilendirme sadece telgraflarla olmuştur. Doktor Bahattin Şakir'e ait 30 Ekim 1912 tarihli tegrafta; karyola, çamaşır, yatak gibi malzemelerin alınarak, kâtip, kapıcı, aşçı ve diğer görevlilerin sağlandığı ve hastahanesinin böylece hizmete açıldığı yer alıyordu. 30 Kasım tarihli telgrafta; hasta sayıları hakkında bilgiler verilip, hastahanesinin 1.800 lira parasının kaldığı ve erzakının ise yeterli olduğu ifade ediliyordu. 23 Aralık'ta da; hastahanedeki 113 yaralı, 19 hastanın tedavi edildiği ve bunlardan beş onu dışındakilerin on beş güne kadar iyileşeceği; 13 Şubat 1913'te hastahanesinin etrafına bombaların düştüğü, 15 Mart 1913 tarihli telgrafta ise hastahanesinin masrafları için 300 liralık tahsisatın kaldığı, 243 hastanın iyi olduğu, Hilâl-i

283 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 109-110.

284 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 115.

Ahmer Komisyonu vasıtasıyla 10.350 pamuklu mintanın tedarik edilip dağıtıldığı belirtiliyordu²⁸⁵.

Edirne'nin Bulgarlar tarafından ele geçirilmesinden sonra buradaki Hilâl-i Ahmer Hastahanesi çalışanları Cenevre Sözleşmesi'nin hükümlerine aykırı bir şekilde esir edilmiştir. Bu nedenle bölgeye yardım da ulaştırılamıyordu. Fakat Selanik'te olduğu gibi İsviçreli Mösyö Feridolin Yani vasıtasıyla hastahanelerin faaliyetleri sürdürülmüştür²⁸⁶. Edirne, Osmanlı orduları tarafından geri alındıktan sonra Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de orduyla birlikte hareket etmiş, bir ara Bulgarların elinde olan ve daha sonra kötü bir halde Bulgarlar tarafından terk edilen hastahane, Temmuz 1913 tarihinde yeniden açılmıştır. Edirne Hilâl-i Ahmer Hastahanesi 13 Kasım 1913 tarihine kadar faaliyet sürdürmüştür ve bu süre zarfında 1.891 hasta tedavi edilmiştir.²⁸⁷

2.2.4. Bandırma Hastahanesi

Muhacirlere hizmet veren hastahanelerden biri de Bandırma Hilâl-i Ahmer Hastahanesi'dir. Buradaki muhacirlerin ilaç masrafları için 70,30 kuruş harcandığı 31 Mayıs 1913 tarihli yazıyla hastahanelerin eczacısı tarafından merkeze bildirilmiştir²⁸⁸. Ayrıca hastane çalışanlarının maaşları da cemiyetçe karşılanmıştır²⁸⁹. Haziran 1913 tarihinde Bandırma Hilâl-i Ahmer Hastahanesinin satın aldığı malzemelerin toplam tutarı 3.104 kuruştur. Alınanlar içerisinde ekmek, et, sebze, yağ, pirinç, şeker, sabun, soğan, tuz, süt, yoğurt, üzüm,

285 *Osmanlı Kızılai Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 110-111.

286 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 113.

287 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umûmîsi Tarafından 330 Senesi Meclis-i Umûmîyyesine Takdim Olunan Rapor*, s. 12.

288 KA, nr. 143/4. Bandırma'ya gelen muhacirlerden hasta olanlar ilk önce buradaki askeriye hizmet veren hastahane tedavi edilmişlerdi. Ayrıca hastahane yatan hastaların iâşesinin zaten cemiyet tarafından sağlandığı, muhacirlerin tedavisinde kullanılacak ilaç masraflarının belediyece karşılanması gerektiği de ifade ediliyordu. Bkz. KA, nr. 266/3, nr. 266/3.1.

289 KA, nr. 143/4.1.

yumurta, limon, tütün, gaz, odun, kömür, çamaşır, 30 adet su fiçisi, kalay ve kırtasiye malzemeleri bulunuyordu²⁹⁰.

2.2.5. Diğer Hastahaneler

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Balkan Savaşları sırasında yaralı ve hasta Osmalı askerlerin yanısıra muhacirleri tedavi etmek üzere şimdiye kadar ifade edilenler dışında başka hastahanelerde de faaliyetlerini sürdürmüştür. Cemiyet, Üsküp'te de 150 yataklı bir hastahane kurmayı planlamıştır. Fakat yolların kapanmasından dolayı trenle gönderilen memurlar ve eşyalar yolda kalmıştır. Ayrıca Yanya, Manastır ve İşkodra hastahaneleri için gerekli her türlü tıbbi eşya ve görev yapacak personel Avusturyalı Llyod vapuruyla gönderilmesine rağmen, bölgedeki iskeleler işgal altında olduğu için hastahaneler kurulamadan görevli memurlar dönmek zorunda kalmıştır. Aynı dönemde İstanbul'da da birçok hastahane açılmıştır. Kadırga'da 230, Darülfünun'da 600, Vefa İdadisi'nde açılan 150 yataklı bunlardan bazılarıdır²⁹¹.

İkinci Balkan Savaşı'nın Gelibolu ve çevresinde olabileceği düşünüldüğünden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti buralarda da hastahaneler kurmuştur. Hasta ve yaralı askerleri İstanbul'a taşınması için 350 kişilik Cambridge Vapurunu tahsis etmiştir. Ayrıca Gelibolu²⁹² ve Çanakkale'de²⁹³ hastahaneler faaliyete sokulmuştur²⁹⁴. Bu hastahaneler ilk başta Osmanlı askerlerininin tedavi edilmesi için açılmış olsa da muhacirlere de hizmet verdiğini söyleyebiliriz. Örneğin

290 KA, nr. 143/4.2, nr. 143/4.3.

291 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 90-91.

292 İlk başta 50 yataklı olarak 19 Ocak 1913 tarihinde açılan hastahane yatak sayısının yetersiz olması üzerine 18 Şubat 1913 tarihinde 70 yatak eklenerek, sayı 120'ye çıkarılmıştır. Bkz. *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 113.

293 Bu hastahane 21 Ocak 1913 tarihinde Çanakkale Mülkiye Lisesi ile İttihad ve Terakki Kulübü'nde 230 yataklı olarak açılmıştır. *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 115.

294 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 113-115; Karal-Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer...*, C. I, s. 108.

Gelibolu'daki cemiyet çalışanlarının muhacir hastalara karşı göstermiş olduğu ilgi ve yardım buradaki Belediye Muhâcirîn Komisyonu tarafından takdirle karşılanmış ve aşağıda belirtilen memnuniyet ve şükran yazısı, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilmiştir²⁹⁵:

“Âlem-i medeniyete insâniyet-kârâne ve hamiyet-perverâne hidemât-ı mem-dûhalarıyla kesb-i iştihâr eden Hilâl-i Ahmer Cemiyet-i Hayriyyesinin ahvâl-i hâzıra sebebiyle Operatör Râsim Ferîd Bey'in taht-ı riyâsetinde olmak üzere bel-demize gönderilen şubesi hey'et-i idâre ve etibbâsının dahi her kalb ve vicdânda unutulmaz bir te'sîr ile Rûmeli'den külliyetli mîkdârda vürûd eden muhâcirîn hastagânının tedâvîleri emrinde ibrâz eyledikleri mesâ'î-i hamiyet-kârâneleriy-le hükûmet-i meşrûta-i celîemiz hakkında min-küllî'l-vücûh temâdî-i şevket ve te'âlîyât da'vâtını isticlâba muvaffak oldukları cihetle takdîren lîlhıdme işbu mazbata tanzîm ve takdîm kılındı. 8 Cemâziye'l-âhire 1331 ve 2 Mayıs 1329 (2 Mayıs 1913)”

Eskişehir'de bulunan muhacirler arasında görülen hastalıkların tedavi edilmesinde de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımları olmuştur. Cemiyet, hastalıklarla mücadele etmesi için sağlık görevlileri gönderdiği gibi gerekli ilaçları da tedarik etmiştir. Böylece hastalıkların tedavi edilmesinde başarı gösterilmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nezâreti, cemiyete şükranlarını iletmiştir²⁹⁶.

İstanbul'dan Bursa'ya göç eden muhacirlerin sayısı gittikçe artmaktaydı. Özellikle istasyon çevresinde muhacirler bulunmaktaydı. Bursa'daki Hilâl-i Ahmer Teşkilatı muhacirlere harcanması için merkez tarafından verilen ödenekten 100 lirasiyla seyyar hastahane çadırların kurulmasını merkeze önermiştir. Fakat merkez belirtilen para ile bu hastahanelerin kurulamayacağını

295 KA, nr. 8/56. Belediye Meclis İdaresi tarafından aynı tarihte benzer bir yazının Hilâl-i Ahmer Cemiyeti merkezine gönderildiğini görüyoruz. Bkz. KA, nr. 8/58.

296 KA, nr. 21/25.

belirtmiştir²⁹⁷. Ayrıca Bursa'daki Hilâl-i Ahmer Teşkilatı, Merkez tarafından tedarik edilen 3.768 parça eşyanın kullanılmayacaksa asker ailelerine ve muhacirlere dağıtılması için kendilerine gönderilmesini istemiştir²⁹⁸.

Kırklareli'nin önemli bir göç güzergâhı olması nedeniyle buranın idari yetkilileri, gelişmeleri yakından takip ettikleri gibi muhacirlerin ihtiyaçlarında kullanılmak üzere gerekli olan malzemeleri cemiyetten talep etmişlerdir. Kırklareli Mutasarrıfı Haydar'ın 7 Ekim 1913 tarihinde Hilâl-i Ahmer'e gönderdiği bir yazı, muhacirlerin durumunu içeren önemli bilgiler vermektedir. Mutasarrıfa göre kafileler halinde gelen muhacirler perişan bir haldeydi. Birçoğu bakımsızlıktan hasta olmuştu. İçlerinde akciğer iltihabı ve romatizma hastalığına yakalananlar vardı. Mutasarrıf önlem olarak cemiyetten elbise, ayakkabı özellikle çekme yemeni ve ilaçlar istiyordu²⁹⁹. Buna karşılık cemiyet, 500 kat çamaşır, civa gibi malzemeler göndermiştir³⁰⁰. Mutasarrıflık, gönderilen malzemelerin muhacirlere dağıtıldığını, fakat çekme papuçlara ihtiyaç olduğundan ilk vasıta ile kendilerine papuçların ulaştırılmasını istiyordu³⁰¹. Ayrıca muhacirler arasında görülen çeşitli hastalıklarla mücadele etmek için cemiyetten ilaçlar da istenmiştir³⁰².

Hastahanelerde yatan hastaların beslenmeleri de gerekiyordu. Bu nedenle hastahaneler için yiyeceklerin teminini cemiyet üstlenmiştir. 14 Mayıs 1913'te Demirkapı Hastahanesine 909 kıyye³⁰³, yine aynı hastahaneye 14 Nisan-14 Mayıs 1913 tarihleri arasında toplam 1831,8 kilo³⁰⁴, çeşitli tarihlerinde İspar-

297 KA, nr. 156/18, nr. 156/18.1.

298 KA, nr. 78/20.

299 KA, nr. 72/132.

300 KA, nr. 72/132.1.

301 KA, nr. 72/134.

302 KA, nr. 72/138.

303 KA, nr. 232/30.1.

304 KA, nr. 232/30.2.

takule'deki hastahaneye 1.863 kilo³⁰⁵, 1913 Nisanı boyunca Muhâcirîn Hastahanesine 749 kilo³⁰⁶, Darülfunun Hilâl-i Ahmer Hastahanesine 7.031,85 kilo³⁰⁷, Kadırğa Hilâl-i Ahmer Hastahanesine 2.477,27 kilo³⁰⁸, Birinci Hilâl-i Ahmer Hastahanesine 300 adet³⁰⁹, 400 adet³¹⁰, 300 adet³¹¹, 200 kıyye³¹², 300 kilo³¹³, Ömerli'deki hastahaneye 250şer kıyye ekmek³¹⁴ dağıtılmıştır.

Hastahanelerin et ihtiyacını gidermek için de harcamalar yapılmıştır. 17-27 Mart arasında Demirkapı Hastahanesine 16,6 kilo sığır, 147,35 kilo koyun ve kuzu eti³¹⁵, 4 Mayıs-14 Mayıs 1913 tarihleri arasında Muhâcirîn Hastahanesine 8 kilo sığır, 132,25 kilo koyun 13,5 kilo kuzu eti³¹⁶; Darülfunun Hastahanesine 61,5 kilo sığır, 1.142 kilo koyun, 173,5 kilo kuzu eti³¹⁷; 5 Mayıs-15 Mayıs tarihlerinde Kadırğa Hastahanesine toplam 391,8 kilo³¹⁸; 5 Mayıs-16 Mayıs tarihleri arasında Vefa Hastahanesine 17,6 kilo sığır, 331,9 kilo koyun ve 44,6 kio kuzu eti verilmiştir³¹⁹. Yalnız etlerin çeşitleri ve kalitesiyle ilgili sorunlar da çıkıyordu. Muhâcirîn Hastahanesi Başhekiminin 22 Mayıs 1913 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne göndermiş olduğu bir yazıda, bu

305 KA, nr. 232/30.3.

306 KA, nr. 232/30.

307 KA, nr. 232/30.5.

308 KA, nr. 232/31.

309 KA, nr. 232/31.1.

310 KA, nr. 232/31.2.

311 KA, nr. 232/31.3.

312 KA, nr. 232/31.4.

313 KA, nr. 232/31.5.

314 KA, nr. 232/31.6, nr. 232/31.7.

315 KA, nr. 232/37.4. Başka bir örnek olarak 14 Şubat 1913 tarihinde dağıtılan etler verilebilir. Buna göre Kadırğa 67,6 kilo, Ispartakule 61 kilo, Darülfunun 99,2 kilo ve Vefa Hastahanesi 35 kilodur. Bkz. KA, nr. 234/97.1, nr. 234/97.3, nr. 234/97.5, nr. 234/97.6.

316 KA, nr. 232/37.

317 KA, nr. 232/37.2.

318 KA, nr. 232/37.3.

319 KA, nr. 232/37.1.

soruna değinmiş ve mevcut durumdan yakınmıştır. Anlaşma uyarınca koyun etlerinin en iyi parçaları verilmesi gerekirken etlerin zayıf olduğu ve koyun etlerinin cinslerinin belli olmadığı belirtiliyordu. Ayrıca kuzu etleri için de benzer ifadeler geçiyordu. Etler kesinlikle hastalara verilmeyecek bir halde olduğundan bahsediliyordu. Bu şikâyet üzerine, et verenler uyarılmış ve onların anlaşmada belirtilen esaslara uymaları istenmiştir³²⁰.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kurmuş olduğu hastahanelerde en az 36.772 hasta ve yaralıya bakmıştır. Edirne, Üsküp gibi yerlerdeki hastahaneler düşman işgaline uğramasından dolayı burada tedavi gören hasta sayısı belirlenememiştir. Ayrıca ifade edilen rakam içerisinde ayaküstü sağlık hizmeti görenler de bulunmamaktadır. Seyyar olarak hizmet veren sağlık heyeti vasıtasıyla yılda 55.000 muhacir hastaya bakılmıştır³²¹.

1913 başlarında, muhacirlerin oldukça perişan bir halde İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerine göçleri sürüyordu. Mart 1913 tarihinde Merkezi Umumiyece alınan önemli kararlardan biri de yaralı askerler ve muhacirlerle ilgili olup, onlara yapılan yardımların devam edeceği yönündedir³²². 8 Mayıs 1914 tarihli Hilâl-i Ahmer Cemiyeti raporuna göre; Balkan Savaşları süresince yaralı askerler ve muhacirlere önemli yardımlarda bulunulmuş, savaş başından itibaren tedavi gören yaralı asker ve hastaların sayısı 40.000'e varmıştır. Bu sayıdan 2.300'e yakını ölümlerle sonuçlanmış ve belirtilen sayı oransal olarak % 6'yı bulmuştur. Cemiyetin 1913 yılı boyunca içerisinde muhacirlerin de olduğu için yaptığı harcamaların miktarı şöyledir:

320 KA, nr. 137/22, nr. 137/22.1.

321 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 123- 124; Çapa, "Balkan Savaşında...", s. 96.

322 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umûmîsi Tarafından 330 Senesi Meclis-i Umûmîyyesine Takdim Olunan Rapor*, s. 1-4.

Tablo XIII: Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Yaptığı Harcamalar (1913)

Harcama Yapılan Yer	Miktar
Yaralı Askereler	33.920 lira 37 kuruş 75 santim
Muhacirler	36.253 lira 87 kuruş 375 santim
Esirler	189 lira 38 kuruş 75 santim
Çeşitli Yardımlar	13.595 lira 94 kuruş 875 santim
TOPLAM	83.959 lira 58 kuruş 75 santim

Muhacirlere yapılan 36.253 lira 87 kuruş 375 santim harcamanın dağılımı şöyledir: Muhâcirîn Hastahanesi 1.464 lira 75 kuruş 25 santim, Muhacirlere Yapılan Nakdî Yardım 34.383 lira 71 kuruş 120 santim, Muhâcirîn Komisyonu Masrafı 405 lira 41 kuruştur³²³. Tabloya bakıldığında en çok harcamanın muhacirlere yapıldığı gözükmemektedir. Esas görevi yaralı ve hasta askerlere yardım etmek olmasına rağmen cemiyet, muhacirlerin çektikleri sıkıntılara kayıtsız kalmamış, hatta askerlerden daha çok muhacirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi için kaynak ayırdığını görüyoruz. Tabii ki bu durum muhacirlerin içerisinde buldukları olumsuz koşullarla yakından ilgilidir.

Doktor Besim Ömer'e göre ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti sadece muhacirlerin yiyecek, giyecek ve sağlık hizmetlerine 78.583 lira harcamıştır³²⁴. Dolayısıyla bu verilere dayanarak cemiyetin 1912'de 42.330 lira masraf yaptığı söylenebilir.

3. Nakil Yardımları

Balkan Savaşlarında düşman devletlerin saldırısına uğrayan Müslümanlar, katliama uğramamak için Osmanlı Devleti'ne göç etmişlerdir. Karayo-

323 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Dördüncü Meclis-i Umûmiyyesi İdâre Komisyonu Raporu*, nr. 66, İstanbul 25 Nisan 1330, s. 3-4; *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umûmîsi Tarafından 330 Senesi Meclis-i Umûmiyyesine Takdim Olunan Rapor*, s. 30.

324 Besim Ömer, *Hanımefendiler...*, s. 124; "Balkan Savaşı'nda...", s. 104.

lu, denizyolu ve demiryolu ile yapılan göç, halkın kendi imkânlarıyla ya da Osmanlı yetkililerinin destekleriyle gerçekleşmiştir³²⁵. Ağanoğlu; muhacirlerin “*at ve öküz arabaları ve yaya olarak karayolunu, vapurlarla denizyolunu ve Trakya’da demiryolunu*” kullandıklarını ifade etmektedir³²⁶. İstanbul halkının, muhacirlerin perişan halini görüp üzülmemeleri için muhacirler Yedikule’de indiriliyor, Edirnekapı ve çevresine yerleştiriliyordu³²⁷. Ayrıca İstanbul’da bir izdihamın olmaması ve koleranın halk arasında yayılmaması için de muhacirler Yeşilköy ve Bakırköy’de durdurulmuşlardır. Yine de muhacirler Rami ve Davud Paşa istikametinde İstanbul’a girmeyi başarmışlardır³²⁸.

Müslüman ahalinin İstanbul ya da Anadolu’ya sevkleri için gerekli nakliye araçlarının sağlanmasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin önemli katkıları olmuştur. Dâhiliye Nezâreti’nin Hilâl-i Ahmer’e gönderilen 14 Temmuz 1913 tarihli yazısında; talep edilen 1.000 liranın içerisinde sevk masrafları da vardır³²⁹.

Balkan muhacirlerinin Anadolu’ya geçişlerinde kullandığı en önemli toplanma noktalarından birisi İzmir limanıdır. İzmir limanına gelen muhacirlerin vapur ücretleri ve iâşeleri Hilâl-i Ahmer Muhâcirin Komisyonu tarafından karşılanmıştır³³⁰. Karabiga’dan Tekirdağ ve Mürefte İskelesine gitmek isteyen muhacirler vapurlar ile taşınmış ve ücretleri yine Muhâcirin Komisyonu tarafından ödenmiştir. Değişik tarihlerde buralara taşınan 180 muhacir ve 4 hayvan arabası için 931 kuruş nakliye bedeli verilmiştir³³¹. Yine Karabiga’dan Şarköy’e kayıklarla 32 muhacir ve 3 hayvan arabasıyla gönderilmiş, 209 kuruş

325 Halaçoğlu, *Rumeli...*, s. 47, 50.

326 Ağanoğlu, *Göç...*, s. 162.

327 Ağanoğlu, *Göç...*, s. 166.

328 Macar, *Sağlık...*, s. 80-81.

329 KA, nr. 72/117.

330 KA, nr. 14/263.

331 KA, nr. 72/57.60.

olan taşıma tutarı Komisyonca ödenmiştir³³². Bu sefer Tekirdağ'a kayıklarla giden 85 muhacir ve 27 hayvan arabası için 916,30 kuruş masraf çıkmıştır³³³.

Selanik'teki muhacirlerin işe ve nakilleri Hilâl-i Ahmer Cemiyet ile koordineli olarak Selanik Cemiyet-i İslâmiye Başkanı ve Selanik Müftüsü tarafından sağlanıyordu. Muhacirlerin ihtiyaçları için istenen 6.000 kuruş Hilâl-i Ahmer tarafından derhal gönderilmişti. Yalnız muhacirlerin çoğu buradan İzmir'e göç ediyordu. Bu istenmeyen bir hareketti. Çünkü İzmir'de 70.000'den fazla muhacir vardı ve bunların iskân ve işlerinin sağlanmasında güçlük çekiliyordu. Ayrıca kalabalık nedeniyle sağlık açısından da sorunlar çıkıyordu. Bu nedenle muhacirlerin İzmir'e gitmelerine izin verilmeyecekti. Aynı durum Aydın için de geçerliydi. Böylece Selanik'teki muhacirlerin göçü Antalya ya da Mersin'e olması gerektiği Dâhiliye Nezâreti tarafından Hilâl-i Ahmer'e 30 Ağustos 1913 tarihinde bildirilmişti³³⁴. Selanik ve çevresindeki muhacirlerin iskân edildiği yerler arasında Bursa da bulunuyordu. Bursa'nın Çifteler Çiftliği'nde 1.500 muhâcirinin iskânı için Mudanya'ya gitmek üzere vapur kiralanmıştı. Bu iş için iki memur görevlendirilmiş ve 450 lira tahsisat ayrılmıştı. Dolayısıyla iki günlük süre zarfında yani 7-8 Eylül 1913 tarihlerinde Selanik'ten iki Yunan ve Loyd Kumpanyası'na mensup başka bir vapur ile 7.000 muhacir Antalya ve Mudanya'ya gönderilmişti³³⁵.

Anadolu'ya gelmiş olup yaşamını sürdüren muhacirler, Anadolu içerisinde de istedikleri yerlere gitmek için gerekli olan tutarı cemiyetten tedarik etmişlerdir. Örneğin Dedeâğaç'tan göç eden buranın Jandarma Tabur Kâtibi Mustafa Efendi'nin eşi Münire Hanım ve dört çocuğu Anadolu'nun bazı yerlerinde kaldıktan sonra Adana'ya gitmek istediklerini cemiyete bildirmiş, yol

332 KA, nr. 72/57.61.

333 KA, nr. 72/57.62. Başka örnek için bkz. KA, nr. 72/57.83.

334 KA, nr. 72/130.

335 KA, nr. 72/131.

masrafları ve iâşelerinin sağlanması için bir miktar para verilmesini talep etmiştir. Sonuçta; bir defaya mahsus olmak üzere kendilerine 450 kuruş ödeme yapılmıştır³³⁶.

4. İşe Yerleştirmeler

Muhacirler içerisinde çalışabilecek durumda olanlara geçimlerini sürdürmeleri için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından iş bulunduğu da oluyordu. Böylece iş bulan muhacirler kimseye muhtaç olmadan yaşamlarını sürdüreceği gibi, cemiyet, ekonomik bakımdan rahatlayacak ve başka ihtiyaç sahibi kimselere yardım yapılmasına olanak sağlanacaktı. Bu doğrultuda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Nâfia Nezâreti'ne 18 Mart 1913 tarihinde bir yazı göndererek aşağıda belirten yazıyla muhacirlerin istihdam edilmesini istemiştir³³⁷:

“Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından infâk ve i'âşeleri deruhde edilmiş bulunan muhâcirîn meyânında işe güce muktedir birçok kuvvetli insanlar mevcûd olduğu görülmekte ve bunlar işe teşvîk olunmadıkça hiçbir iş bulmağa muktedir olmadıkları görülmektedir. Ba' dehû bunlar meyânında ameleliğe muktedir olanları tefrik ve sevk olunmak ve işe alınacak olanları yevmiyeleri kat' edilmek üzere şimendüfer ve tramvay ve sâire ameleye muhtâc kumpanyalarca muhâcirîn istihdâm olunması hakkında vesâyâ-yı insâniyet-perverâne icrâsı ve nerelerde ne kadar amele istihdâm olunabileceğine dâir alınacak malûmâtın pey der-pey inbâsına müsâade buyrulması müsterhamdır.”

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin isteği üzerine Nezâret, muhacirler arasında demiryolu ve tramvay yapımlarında amele olarak çalışabilecek olanlar için incelemeler yapmış, incelemeler sonucunda Şark ve Anadolu şirketlerinden şark demiryolunda ameleye ihtiyaç olunmadığı, yalnız Bağdat hattının yapımında Halep'in ileri kısmındaki inşaatta amele işinde çalışabileceklerini saptamıştır.

336 KA, nr. 234/52.

337 KA, nr. 72/65.

Bunu da 7 Nisan 1913 tarihli yazıyla cemiyete bildirmiştir³³⁸. Karadağ'dan Samsun'a gelen muhacirlerden bazıları Karadeniz kıyılarında şose yapımında görevlendirilmiştir³³⁹. Bunların yanında Selanik'e bağlı Toyran Kasabası muhacirlerinden Mustafa, Hilâl-i Ahmer Muhâcirin Komisyonunda kâtip olarak aylık 500 kuruş maaşla çalışmaktaydı³⁴⁰. Muhacirler içerisinde idadi ve sultanilerde hademe ve muhassıs olarak çalışanların kendilerine uygun bir görev verilmesi için Maârif Nezâreti'ne başvuruda bulunması isteniyordu³⁴¹. Muhacir kadınlarına da Dârülaceze'de hizmetçilik öğretilerek, evlere temizliğe gitmeleri sağlanmıştı. Bursa'da iskân edilen muhacirler zeytinliklere yerleştirilmiştir. Böylece muhacirlerin üretim yapmaları ve ülke ekonomisine katkı sağlamaları düşünülmüştür³⁴². Sarrac Doğan Camii'ne kayıtlı Edirne muhacirlerinden Ayşe ve Zeliha Hanımlar dikiş dikerek varlıklarını sürdürüyorlardı³⁴³.

Bazen iş talepleri muhacirlerin kendilerinden geliyordu. Balkanlardan Anadolu'ya gelmiş olan muhacirler, yeni yerlerinde yaşamlarını bir taraftan devam ettirmeye çalışırken diğer taraftan sıkıntılar da çekilmiyor değildi. Doğdukları yerde belli bir yaşam standartı olan muhacirlerin bazıları eski seviyede olmasa da en azından önceden yaptıkları memuriyetlerin benzerlerini yeniden yapmak istiyorlardı. Özellikle onlarca yıl yaptıkları işlerinden ayrılmaları ve başka işlerle uğraşmaları çok zor bir durumdu. Bununla ilgili olarak 26 Ekim 1914 tarihinde Tevfik Efendizâde Abdullah, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Besim Ömer'e bir mektup göndermiştir. Mektubunda; doğduğu yer olan Manastır'dan, Balkan Savaşlarından sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a göç ettiğini, bütün servet ve mallarından mahrum kaldığını, göç etmeden önce yerel adli ve mülki makamlarda 20 yıldan fazla memurluk ettiğini ve en son işin-

338 KA, nr. 72/85.

339 Ağanoglu, *Göç...*, s. 200.

340 KA, nr. 295/8.

341 Halaçoğlu, *Rumeli...*, s. 89.

342 Ağanoglu, *Göç...*, s. 205.

343 KA, nr. 74/29.

de aylık 500 kuruş maaş aldığını belirtmekteydi. Şimdi ise boşta olduğunu, en son işinden daha az bir maaşla aynı memuriyetle çalışabileceğini ve bunun için kendisine iş bulunmasını mektubunda dile getiriyordu³⁴⁴. Yalnız her zaman iş isteyen muhacirlerin talepleri karşılık bulamayabiliyordu. 13 Ağustos 1914 tarihli bir kayıttaki Girit muhacirlerinden Hüseyin Hüsnü, Girit'te nüfus memuru olarak çalıştığından kendisine İstanbul ya da başka vilayetlerde aynı kadrodan atama yapılmasını istemiş, fakat boş kadro olmadığından kendisine olumsuz cevap verilmiştir³⁴⁵.

5. Eğitim Yardımları

Osmanlı Devleti'nin göç nedeniyle karşılaştığı sorunlardan birisi de muhacir çocuklarının eğitimi meselesidir. Maârif Nezâreti bu sorunla yakından ilgilenmiş, ayrıca bazı okulların idarecileri de muhacir çocuklarının eğitim ihtiyaçlarına kayıtsız kalmamış, elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Yapılan faaliyetlerle ilgili şu örnekleri verebiliriz: Eyüp'te Füyûzât Okulu idaresi, 10 fakir muhacir çocuğunu okula ücretsiz kayıt yapmış, Selanik Zirâat Okulu öğrencilerinden 11 kişi Halkalı Zirâat Okulu'na geçirilmiş, Tophane'de Malta Kışlası'nda bulunan 60 çocuğa elifba ve başka kitaplar dağıtılmıştır. Yine İstanbul'da 77 kız çocuğunun kız lisesine ücretsiz olarak kaydedilmesi için müracaat yapmaları istenmekteydi. Ayrıca Dârüşşafaka, kimsesiz kız çocuklarını kabul ederek burada eğitim dâhil her türlü ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmiştir. Maârif Nezâreti, muhacirler için Konya'da beş, Aydın'da yedi yıllık iki ibtidai okul açılmasına karar vermiş, Niğde'de erkek çocukları İbtidai Oku-

344 KA, nr. 43/197. Toprakların terk edilmesi muhacirlerin ekonomik durumunu şüphesiz derinden etkilemiştir. Göç etmeden önce memleketinin zenginlerinden olan Mustafa Efendi, Kuzguncuk'ta ikamet etmekte idi. Kendisi ve ailesi çok kötü bir durumdaydı. Ayrıca eşi de doğum yapmak üzereydi. Bu gibi muhacirlerin ihtiyaçlarının belirlenmesi ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetince karşılanması için bir defter düzenleneceği Anadolu Hisarı Dairesi Müdürü tarafından 12 Şubat 1913 tarihli yazıyla cemiyete bildirilmiştir. Bkz. KA, nr. 72/24.

345 Ağanoglu, *Göç...*, s. 205.

luna, kızlar ise halı dokumacılığını öğrenmek üzere buradaki halı şirketine gönderilmiştir. Muhacir çocuklarının gelmesiyle birlikte artan öğrenci sayısı karşısında öğretmen açığını karşılamak üzere muhacirler içerisinde bulunan öğretmenlerden faydalanılmıştır³⁴⁶.

Eğitim-öğretim faaliyetlerinin kesintiye uğramaması için muhacir çocukları, Osmanlı yetkilileri tarafından çeşitli okullara yerleştirilmiştir. Fakat bazı durumlarda okulun kapasitesinin yetersiz olması ya da inşaat halinde bulunması nedeniyle okul yöneticileri öğrenci gönderilmemesini yetkililerden istemiştir. Merkezdeki okullar çocukların eğitiminin aksamaması adına taleplere genelde olumlu yaklaşmıştır. Muhtemelen şartlardan kaynaklanan yetersizlikler, bazen taleplerin geri çevrilmesine neden olmuştur. Hüseyin Avni'nin Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği 20 Eylül 1913 tarihli dilekçe, koşulları aktarması bakımından önemlidir. Dilekçe şöyledir:

“Muhterem Nâzır Beyefendi Hazretleri, çakerleri Selanikli olup güzel memleketimizin Yunan ordusu tarafından istilâsı üzerine burayı hicrete mecbur olmuş garip bîkes bir vatan evladıyım. Öteden beri yegâne arzım bir sanat sabibi olarak yetişip vatanıma hizmet etmek olduğuna mebni Sultan Ahmed'deki Mekteb-i Sanayi'ye duhûle talip olarak müsabakaya dâhil olmuş isem de eğer kabul edilmeyecek olursam, fevkalade nevmid ve meyus olacağımdan maada bîkes olduğum için sokaklarda serseriyâne hayat geçirip sürüneceğimden ve mekteplerdeki bu kadar senelik tahsilim heba olacağı derkârdır. Mekteb-i mezkûrda kayıt ve kabulüm hususuna vesâtat-ı celile-i vatanperverânelerinin şâyân bulunmasını gözyaşlarıyla rica ve istirhâm eylerim efendi hazretleri.”

Bu dilekçe Dâhiliye Nezâretince karşılık bulmuş ve öğrencinin kaydının yapılması için Ticaret ve Zirâat Nezâreti'ne bir tezkire yazılmıştır. Muhacir kızların meslek edinmeleri için sanayi mekteplerine kayıtları yapılmıştır³⁴⁷.

346 Halaçoğlu, *Rumeli...*, s. 87-89.

347 Ağanoglu, *Göç...*, s. 241-243.

Ayrıca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti muhacir çocukları için bazı yerlerde geçici okullar açmıştır³⁴⁸.

Balkan Savaşları sırasında göç eden Rumeli muhacirler arasında dul kadınlar, genç kızlar ve şehit çocukları vardı. Bunları himaye etmek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi, Dârüssananın kurulması gerekliliğini 12 Haziran 1913 tarihinde Cemiyet Merkezine bildirmiş, 17 Haziran'da Hanımlar Merkezine olumlu cevap verilmiş ve gerekli hazırlıklar yapılarak 7 Ağustos 1913'te Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssanası açılmıştır. Dârüssananın amacı; “*gelinlik çağına gelmiş ve kimsesiz kalmış zavallı muhâcir genç kızları, bîçâre ihtiyar kadınları, kimsesiz çocukları korumak, onlara bir vâsıta-i mâîşet temin etmektir.*” Dolayısıyla bu müessesede el sanatları eğitimi verilecekti. Dârüssanayla fakir muhacir kızlarının meslek edinerek geçimlerini sürdürmeleri sağlanacaktı. Hanımlar Merkezine bağlı olarak faaliyet yürütecek olan müessesenin Hanımlar Merkezinden bağımsız bir bütçesi olacaktı. Fakat Hanımlar Merkezi, bütçeyi ayda bir kez görevlendirdiği dört kişi tarafından denetleme yetkisine sahipti. Müessese Sadıye Halil, Leyla Vahid, Nezihe Veli ve Macide Besim Hanım Efendilerden oluşan bir heyet tarafından idare edilecekti. Müessesenin faaliyetlerine başlaması için gerekli olan 500 lira, Cemiyet Merkezi tarafından tedarik edilmiştir. Dârüssana ile “*...kimsesiz muhâcir genç kızların, şehit çocukların ve dul kadınların burada barınmaları sağlanmış, yiyecekleri tedarik edilerek ve yevmiye verilerek ihtiyaçlarının giderilmesi için çaba sarfedilmiştir. Karşılığında ise onlar da hünelerine gösteren, ürünler ortaya koymuşlardır.*” İkdâm Gazetesi'nin 19 Nisan 1914 tarihli nüshasında; 90 şehit ve muhâcirin çocuğu ile dul kadının müessesede çalıştığı, bunlara her gün öğle yemekleri ve 5 kuruş yevmiye verildiği belirtilmektedir. Ayrıca müessesenin onlara sahip çıkarak koruduklarını ifade etmektedir. Fakat gazete, müessese gelirlerinin giderleri karşılayamadığını, bu nedenle müesseseye yardım edilmesi gerektiğini okuyucularına duyurmuştur.

348 Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-ı Hazırda Faaliyeti, s. 12.

Hatta Dârüssananın yöneticilerinden Nezihe Hanım'ın müessesede yer almak isteyen her kıza olumsuz cevap verdiğiinden kızların üzüntüden ağladıklarını da gazete nakletmektedir. Dârüssanada kızlara okuma-yazma ve görgü kurallarıyla ilgili eğitim de veriliyordu. Okuma-yazma eğitimine ilk başlarda pek rağbet olmamasına rağmen zamanla ihtiyar kadınlar dahi okuma-yazma eğitimi almaya başlamışlardı. Bunun yanı sıra hasta olan çalışanların her türlü tedavi ihtiyacı giderilmiş, gelmediği günlerin maaşları verilmiş, bayramlarda yevmiyeleri iki katına çıkarılmıştır. Ayrıca evlenme çağına gelmiş kızların ev ihtiyaçları da giderilmiştir³⁴⁹.

6. Kayıp Yakınlarını Arama

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Balkan Savaşları sırasında şehit ya da esir düşenlerin ailelerine ya da onların tanıdıklarına durumları hakkında bilgi vermeye çalışmıştır. Bu bilgilendirme, kayıp yakınlarının ailelerinin veya tanıdıklarının cemiyete müracaat etmeleriyle oluyordu. Edirne'de Vize'nin Hayrıbaşı Köyünden İsmail oğlu Mehmet Ali'nin hayat durumu hakkında köylüsü muhacir Halil oğlu Haşim 11 Nisan 1913 tarihli yazı ile cemiyetten bilgi istemiştir³⁵⁰. Bunun üzerine cemiyet, 20 Nisan'da Galata'daki Esir Komisyonu'na yazı göndermiştir³⁵¹. Yalova'ya bağlı Çalıcı Köyünde yaşayan muhacir Hüseyin, Edirne'de mahsur kalan kardeşlerinin durumlarının, cemiyet tarafından öğrenilmesini talep etmiştir³⁵².

349 Cemal Sezer, "Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-Sanâ'ası", Vol. 6/3, *History Studies*, Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı, Nisan 2014, s. 312-316; Çapa, *Kızılaiy...*, s. 46-50 ve dipnot 141; Akgün- Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer...*, C. I, s. 157-160.

350 KA, nr. 280/159.1.

351 KA, nr. 280/159.

352 KA, nr. 280/168, KA, nr. 280/168.1. Cemiyet muhacirlerin yakınlarını aramaya çalışmış, bunun yanısıra ölmüş olan muhacirlerin defin işlemleriyle de uğraşmıştır. Karabigâda ecelinden ölmüş olan bir muhâcîrînin mezar tahta ücreti için 480,20 kuruş ödenmiştir. Bkz. KA, nr. 72/57.59.

7. Gayrimüslimlere Yardım

Balkan Savaşları sırasında Müslümanlardan başka Gayrimüslimler de mezâlîme uğramamak için göç etmiştir. Genellikle Sırlar ve Karadağlılar Arnavutlara, Bulgarlar Musevi ve Rumlara, Yunanlılar ise Musevi ve Bulgarlara mezâlîmlerde bulunmuşlardır³⁵³. Bulgarların Edirne'yi ele geçirmeleri ile birlikte öldürülme korkusu Müslümanlarla birlikte Ermeniler ve Rumların da İstanbul'a göç etmelerine neden olmuştur. Edirne'nin Osmanlı Devleti tarafından geri alınması Müslüman ve Gayrimüslimleri fazlasıyla memnun etmiştir. Müslüman, Rum, Ermeni ve Museviler; Bulgarların Edirne'de yapmış olduğu katliamları protesto eden bir miting düzenlemişlerdir. Rumlar, Gelibolu'ya buradan da İstanbul, Bandırma ve Çanakkale'ye sevk edilirken, İstanbul'da kalan Gayrimüslim muhacirler ise çoğunlukla Beyoğlu'nda iskân edilmişlerdir³⁵⁴. İstanbul Yedikule Hastahanesinde yatan Rum muhacirleri için 20 sandık ilaç malzemesi cemiyetçe karşılanmıştır. Ayrıca yine Rum muhacirlere verilmesi amacıyla Hilâl-i Ahmer depolarından alınan sütlerin dağıtımını yine bir Rum olan Hâmil Varaka Efendi üstlenmiştir³⁵⁵.

Yunanlıların Selanik'i işgal etmesiyle şehirde gerçekleştirilen katliamlardan ve malları yağma edilenlerin içerisinde Müslümanların yanı sıra Museviler de yer almaktadır. Yunanlıları böyle bir davranışa iten neden; ticareti elinde bulunduran Musevileri korkutmak, yıldırma ve nihayetinde yerlerini terketmelerini sağlamaktır. Selanik'teki Museviler, Yunan katliamından kurtulmak için Fransa, İtalya, Almanya ya da Portekiz uyuğuna girmişlerdir. Bir kısım Musevi de yönetiminden hoşnut oldukları Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Hatta Selanik'te meydana gelen karışıklıklar üzerine Avrupalı temsilcilerden

353 Halaçoğlu, *Rumeli...*, s. 64.

354 Halaçoğlu, *Rumeli...*, s. 63-65.

355 KA, nr. 72/99. Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyeti, Dâhiliye Nezâreti'nden Rumların sınırdışı edilmelerini 24 Aralık 1913 tarihli yazısıyla istemiş ve Rumların bir kısmına bu istek uygulanmıştır. Bkz. Mehmet Kaya, "Balkan Savaşları Sırasında Anadolu'ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar", *History Studies*, Vol. 5/6, November 2013, s. 7.

oluşan bir komisyon gönderilmiş, Museviler onları ellerinde Yunan bayrakları yerine başlarında fesle karşılamışlardı. Bu durum Yunanlıları çok üzmüş ve Musevilere saldırmalarına neden olmuştur³⁵⁶. Dolayısıyla burada huzurlu bir yaşamı sürdüremeyeceğini anlayan Musevilerden 3.200'ü İstanbul'a göç etmişlerdir. Bunlar da İstanbul'da aynı Müslümanlar gibi zor şartlar içerisinde yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlardı. Bu nedenle Hahambaşılık, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne başvuruda bulunarak yardım istemiştir. Hahambaşılık tarafından muhacir Musevilerin ihtiyaçlarını gidermek için haftada yapılan masraf 550 kuruştur. Bunun yanı sıra belediyece ekmek ihtiyaçları karşılanıyordu. Fakat daha sonra ekmek dağıtımı kesilmiş ve bu durum onları iyice zor durumda bırakmıştı. Ayrıca savaş nedeniyle ekmek fiyatları da üç kat artmıştı. Dolayısıyla Musevilerin İstanbul'daki Hahambaşılığı, cemiyetin, Müslüman muhacirlere yaptıkları yiyecek, giyecek ve diğer yardımların Musevi muhacirlere de yapılmasını 14 Mart 1913 tarihli yazıyla talep etmiştir³⁵⁷. Aslında Hahambaşılık, Musevi muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için bir komisyon kurmuş, fakat ekonomik olarak başa çıkamayacağını anlayınca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım istemiştir. Cemiyet ise bugün Edirnekapı haricindeki barakalarda, Haşim Paşa Konağı ve Haydarpaşa İstasyonu çevresindeki muhacirlerin iâşelerini sağladıklarından şimdilik planlanmış bütçelerini aşamayacaklarını, bu nedenle yardım yapamayacağını bildirmiştir³⁵⁸.

Bu durum cemiyetin planlı ve programlı çalışmasından kaynaklanmaktadır. Önceden de ifade edildiği gibi yardım dağıtımı konusunda Şehremâne-tine bağlı Muhâcirîn Komisyonu ile de arasında zaman zaman anlaşmazlıklar çıkmıştır. Dolayısıyla bu durum Musevi muhacirler için de geçerliydi. Yalnız daha sonra cemiyet tarafından yardım eli onlara da uzatılmıştır. Hilâl-i Ahmer

356 Cengiz Mutlu, "Balkan Savaşları'ndan Sonra Selanik Musevileri (1912-1943)", *History Studies*, Vol. 5/6, November 2013, s. 71-84.

357 KA, nr. 72/60.

358 KA, nr. 74/12.

yetkilileri Musevi muhacirlerinin bir kısmını Kuzguncuk'ta iskân edip, iâşelerini sağlamıştır³⁵⁹.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bireysel olarak müracaat edenlere de yardım etmiştir. Kırklareli muhacirlerinden olan Madam Raşel, binbir zorlukla İstanbul'a gelerek, Ortaköy'deki İzmir Mahallesinde ikamet etmekte ve 7-8 aydır güçlkle geçimini sağlamaktaydı. Muhacirlere verilen ekmekten kendisi de faydalanmaktaydı, fakat yakın bir zamanda doğum yapacağından, doğacak evladının soğuktan korunması için ve diğer ihtiyaçlarını karşılayacak parası olmadığından cemiyete 18 Nisan 1913 tarihinde başvuruda bulunarak, her türlü ihtiyaçlarının karşılanması yönünde bir talebi olmuştur. Aynı gün verilen cevapta ise; kaldığı yerin belediyesinden alacağı bir belge ile hemen cemiyetin İstanbul'daki Hanımlar Merkezine müracaat etmesi istenmiştir³⁶⁰. Madam Raşel'in durumunu kanıtlayacak belediyeden alacağı bir belge ile vakit kaybetmeksizin cemiyete başvurulmasının istenmesi dikkat çekicidir. Çünkü bu durum yardım isteğinin karşılıksız kalmayacağını bir göstergesidir.

8. Diğer Cemiyet Yardımları

Yüz binlerce insan İstanbul ve Anadolu'ya aç, yoksul ve perişan bir halde akın akın gelirken, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti dışında gerek ülke içinde gerekse ülke dışındaki Müslüman cemiyetler de bu duruma kayıtsız kalmamış, muhacirlere yardım etmişlerdir. Yapılan yardımlar muhacirlere harcanmak üzere Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne nakdî olarak ya da cemiyetin bilgisi dâhilinde ya da yol göstermeleriyle iâşe, sağlık, nakliye gibi alanlarda gerçekleştirilmiştir. Yardım yapan cemiyetlerden biri Topkapı Fukarâperver Cemiyeti'dir. Cemiyetten yardım isteyen 202 aileden ancak 100 ailenin yardıma ihtiyacı olduğu anlaşılmış ve bunlara yardım olarak; 250 kıyie ekmek, 125 kıyie patates (eğer fasulye, nohut, bezelye, mercimek istenirse, patates olarak verilen miktardan

359 KA, nr. 72/27.1.

360 KA, nr. 72/94.

az olacaktır), soğan, tuz, sadeyağ ve her aileye bir miktar yevmiye ve 1 kuruş gaz ücreti verilmiştir. Cemiyet erkeklerin boşaltması, tartılması, dağıtılması ve kayıtlarının tutulması için 300 kuruş maaş ile bir ambar memuru görevlendirmiştir³⁶¹. Başka bir örnek olarak Rumeli Muhâcirîn-i İslamiye Cemiyeti verilebilir. Cemiyet, yardım biletleri bastırarak kazanılan paraları muhacirlere harcamıştır. 1892 yılından itibaren muhacir yerleşmelerinin olduğu Adana Seyhan'daki bir çiftlik işletmesinin yabancı bir şirkete devredilmesi doğrultusunda hazırlıklarının yapılması üzerine, cemiyet, Dâhiliye Nezâreti'ne bir dilekçe göndererek, burada yüzer haneli köylerin inşa edilmesinin daha faydalı olacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Nezâret, durumu Adana Vilayetine aktarmış ve bir değerlendirme yapmasını istemiştir. Bunun yanında cemiyet, muhacir katliamlarıyla ilgili yayınlar da yapmıştır. Böylece hem Türk hem de dünya kamuoyunun dikkati çekilerek, muhacirlerin içersinde bulunduğu zor şartların duyurulması amaçlanmıştır. Bu yayınlar şunlardır: *“Âlâm-ı İslam, Bulgar Vahşetleri İslamiyetin Enzâr-ı Basîretine ve İnsâniyet ve Medeniyetin Nazar-ı Dikkatine”*; *“Âlâm-ı İslam, Rumeli Mezâlîmi ve Bulgar Vahşetleri İslamî Enzâr-ı Basîretine ve İnsâniyet ve Medeniyetin Nazar-ı Dikkatine, Türk Katilleri ve Yunanlılar.”* Belki de bu yayınların ya da uğradıkları zulümlerin etkisiyle Rumeli Muhâcirîn-i İslamiye Cemiyeti'ne başvuran muhacirler, muaf tutulmalarına rağmen savaşa gönüllü olarak gitmek istediklerini belirtmişlerdir³⁶².

Muhacirlere yardım eden cemiyetler içerisinde Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesini de ifade etmek gerekir. Cemiyetin hanımlar kısmı Rusya Petersburg'ta üniversite eğitimi sürdüren Müslüman dört hanımın girişimleriyle kurulmuştur. Bunlar Kazanlı Ümmügülsüm Kemalova, Petersburglu Meryem Pataşova, Taşkentli Rukiye Yunusova ve Rostoflu Meryam Yakubadır. Ayrıca bu hanımlar, Balkan Savaşları esnasında Hilâl-i Ahmer Kadırğa Hastahanesinde hastabakıcı olarak çalıştıkları gibi, onların önerileriyle hem

361 KA, nr. 72/75, KA, nr. 72/75.1.

362 Ağanoğlu, *Göç...*, s. 155, 156 ve aynı sayfa dipnot 301, 157, 159.

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne hem de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yardım amacıyla Dârülfunun Konferans Salonunda 8 ve 15 Şubat 1913 tarihlerinde toplantılar yapılmıştır. Toplantıların ilki Mahmud Muhtar Paşa'nın eşi ve Hidiv İsmail Paşa'nın kızı aynı zamanda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Başkanı Nimet Muhtar Hanım'ın ve ikincisi Mazime Sultan'ın himayesinde gerçekleşmiştir. Toplantılara kadınlar rağbet göstermiş, salonu tamamen doldurmuşlardır. Hatta yer bulamadıklarından geri dönenler olmuştur. Katılanların sayısı 4-5.000'i bulmuştur³⁶³. Toplantılarda konuşma yapanlar arasında Tarihiçi Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye, Halide Edip gibi Hanımlar da vardır³⁶⁴. Toplantılardan sonra Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne ve Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne yardımlar yapılmıştır. Yardımlar içerisinde yüzük, küpe, bilezik, altın, mücevver gibi değerli takı ile paralar³⁶⁵ yer almaktadır. Ayrıca ikinci toplantı sonunda Halide Edip'in şu teklifleri kabul edilmiş ve uygulamaya sokulmuştur:

“1- *Bütün Osmanlı kadınları adına orduya telgraf çekmek,*

2- *Rumeli'deki cinayetlere karşı Müdâfaa-i Milliye'ye yardım etmeleri için Hindistan, Türkistan, Rusya vb. Müslüman kadınlarına telgraf çekmek,*

3- *Rumeli'deki olayları protesto ve durdurulması çalışmalarını için Avrupa Kraliçelerine telgraf çekmek.”*

Bunun dışında Osmanlı askerlerine moral olması açısından aşağıda belirtilen yazıyı telgraf çekmişlerdir:

“Asker Kardeşler!

Dinimiz, yurdumuz, nâmusumuz tehlikede. Düşmanları döver, bunları

363 Şefika Kurnaz, *Balkan Savaşında Kadınlarımız*, İstanbul 2012, s. 18-17 ,15 ve dipnot ,7 21; Nuray Özdemir, *Osmanlıdan Cumhuriyete Bir Cemiyet Kadını: Nakiye Elgün*, Ankara 2014, s. 30, 33-35.

364 Kurnaz, *Kadınlarımız...*, s. 28, 30; Özdemir, *Nakiye Elgün...*, s. 34.

365 Nakiye Hanım konuşmasının sonunda para yardımında bulunamayan kadınların sağlık müesseselerinde ya da Hilâl-i Ahmer adına çalışarak yardımlarda bulunabileceğini ifade etmiştir. Bkz. Kurnaz, *Kadınlarımız...*, s. 70; Özdemir, *Nakiye Elgün...*, s. 39.

kurtarırsanız Allah'ın rızasını, şehit dedelerimizin, ulu padişahlarımızın mirasını, kızlarınızın namusunu kurtarır, analarınızın duasını kazanırsınız.

Müslüman kadınları bu sefer ancak Müslümanlığın, Türklüğün namusunu kurtarmış, düşmanını kabretmiş bir ordu karşılayabilir.

Düşmana arkanızı çevirirseniz dünyanın zilletini Müslümanlık ve Türklük üzerine getireceksiniz.

Düşmana arkanızı çevirirseniz toprakları, dini ve namusu için ölmeye hazırlanmış bütün Müslüman kadınlarını çığnemededen dönemeyeceksiniz.

Allah ve Peygamber yardımcınız olsun.”³⁶⁶.

Ülke dışından gelen yardımların başında Mısır Hidivinin validesi ve kardeşi Mehmet Ali Paşa'nın himayesinde kurulan Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti gelmektedir. Cemiyetin Balkan Savaşları sırasında yaralı Osmanlı askerlerinin ve muhacirlerin tedavilerinin sağlanmasında önemli yardımları olmuştur. Mısır'dan tam donanımlı bir sıhhiye heyeti İstanbul'a gelerek muhacirler için Yedikule'de 52 yataklı bir hastahaneyi 21 Şubat 1913 tarihinde açmıştır. Hastahane 2 doktor, 2 eczacı, 2 erkek ve 1 kadın hastabakıcı ile 2 hademeden oluşan sağlık personeli vardı³⁶⁷. Ayrıca Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, yaralı Osmanlı askerlerini ve muhacirleri Rumeli'den Anadolu'ya nakletmek için “*Bahr-i Ahmer Hasta Nakliye Vapuru*”nu temin etmiştir³⁶⁸. Bu vapur 10 Ağustos 1913 tarihinde İstanbul'daki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bir yazı göndererek; üç güne kadar Preveze'de olacağını ve buradan alacağı yaralı askerler ile muhacirleri hangi iskeleye nakledeceğini iki gün içerisinde bildirilmesini istemiştir³⁶⁹.

366 Kurnaz, *Kadınlarımız...*, s. 49-50, 86.

367 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 128, 132; Çapa, “Balkan Savaşında...”, s. 100; Türkmen, “Sağlık Hizmetleri...”, s. 513. Mısır Hilâl-i Ahmer Teşkilatı dört heyetle yardım faaliyetlerini sürdürmüştür. Bkz. Çapa, “Balkan Savaşında...”, s. 99-100.

368 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 133.

369 KA, nr. 18/66.

Bahr-i Ahmer Vapuru'nda 5 doktor, 1 eczacı, 24 hastabakıcı ve 2 hademe bulunuyordu. Bu vapur aracılığıyla Selanik'ten İzmir'e 14.209, Preveze'den İzmir'e 700 ve İşkodra'dan İzmir'e 6.081 kişi taşınmıştır. Ayrıca otomobillerle Yanya'dan Preveze'ye nakledilen 2.350 kişiden 500'ü asker geri kalanı muhacirdir³⁷⁰. Bulgarların saldırısına uğrayan muhacirlerin bir kısmı Kavala İskelesi'ne gelmiş, buradaki 600 kişilik bir kabile İskenderiye'ye, kalanları ise İstanbul'a nakledilmişti³⁷¹. Bahr-i Ahmer Vapuru vasıtasıyla Selanik ile İzmir arasında seferler düzenlenerek 8 Mart 1913 tarihine kadar 1.000 kadar yaralı asker ile 10.000 muhacir sevk edilmiştir³⁷². Rumeli ve adalardan İzmir limanına Mayıs 1913 tarihine kadar 45.000 muhacir gemiler vasıtasıyla taşınmış, bunlardan 7.000'i İzmir'de kalmış geri kalanlar ise başka yerlere nakledilmişlerdir³⁷³.

Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından 28 Temmuz 1913 tarihinde Babaeski, Çorlu gibi yerlerde düşman mezâlimine uğramış muhacirlere dağıtılmak üzere şu malzemeler sağlanmıştı: 200 çuval un, 50 çuval pirinç, 2 çuval şeker, 5 sandık sadeyağ, 100 sandık tuz, 4 kilo mercimek, 10 kilo çay ve 240 litre süttür³⁷⁴. Fakat daha sonra bu vapur asker sevkiyatında kullanılmaya başladığı için Dâhiliye Nezâreti muhacirlerin nakledilmesinde kiralama bedeli 1.000 lirayı aşmayacak şekilde büyük bir geminin kiralanmasını 14 Ekim 1913 tarihli yazıyla cemiyetten istemiştir³⁷⁵. Yine Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, "*Bahr-i Amâl*" isimli vapurla muhacir taşımıştır³⁷⁶.

370 Çapa, "Balkan Savaşında...", s. 100.

371 Yılmaz, *Muhacir Yerleşmeleri...*, s. 259-260.

372 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 133.

373 Nuray Özdemir, "Balkan Savaşı Sırasında Yaşanan Göçlerde Kullanılan Ulaşım Araçları", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilafî Duruşlar*, C. II, Ed. Mustafa Türkes, Ankara 2014, s. 919.

374 KA, nr. 72/127.

375 KA, nr. 72/135.

376 Halaçoğlu, *Rumeli...*, s. 56.

Balkan Savaşları sırasında Mısır Hilâl-i Ahmer Başkanı olarak Rumeli bölgesini gezen Kamil Timur Bey izlenimlerini ve yapmış olduğu yardımları 12 Şubat 1913 tarihinde bir rapor haline getirerek Mısır Hidivliğine; bu raporun faydası olacağı inancından dolayı bir suretini de Sadarete sunmuştur. Raporun girişinde; İstanbul'daki yetkililerin bir kısmının Balkanlardaki Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanların yerinde kalmasını; diğer bir kısmının da Anadolu'ya göç ettirilmesini desteklediği yer almaktadır. Kamil Timur Bey bu hususta görüşünü belirtmekte ve ona göre daha makul olanın ikinci seçeneğin uygulanmasıdır. Öyle ki muhacirlerin dikkatli bir şekilde Rumların yoğun oldukları bölgelerde iskânları sağlanarak, buralarda Müslüman nüfus artırılabilir. Tabii ki bunu gerçekleştirmek için muhacirlerin yüzyıllardır yaşamış oldukları yerlerdeki imkanlarının yeni yerlerinde de sağlanmasıyla mümkün olabilirdi. Yoksa kimse evlerini, mallarını en önemlisi vatanlarını bırakmak istemezdi. Kamil Timur Bey İzmir'de bulunduğu sırada muhacirlere gerekli olanakların sunulmadığını ifade ederek, kendi imkanlarıyla ancak beş gün süreyle muhacirlerin her birine 300 dirhem eklemek vermeye muvaffak olduğunu sözlerine eklemiş, daha sonra vilayet dâhilindeki köylere dağıtılan muhacirlerin kendi hallerine terk edildiğini³⁷⁷ belirtmiştir. Bu nedenle muhacirlerden bazılarının Selanik'e dönmek istediklerini, bazılarının da ihtiyaçlarının karşılanması için valinin himayesinde kurmuş oldukları yardım komitesine başvurduklarını söylemektedir.

Kamil Timur Bey, raporunun devamında İzmir'de kurdukları yardım komitesi hakkında da bilgiler vermektedir. İzmir'deki yardım komitesinin üyeleri vilayetin önde gelen itibarlı kimselerinden oluşmaktadır. Örneğin içersinde

³⁷⁷ Yalnız her zaman için böyle sonuçların ortaya çıktığı söylenemez. Örneğin Gönen'de Korudeğirmenci Çiftliği'nde 50 hanelik bir köy kurulmuştur. Bkz. Kaya, "Balkan Savaşları...", s. 6. Ayrıca muhacirler için kurulan yerleşim yerlerine muhacirlerin geldikleri yerin ismi verilmiştir. Bir örnek verilirse, Hayrabolu'da 62 haneli muhâcirinin kaldığı yere "Filibe Mahallesi" resmi olarak denmiştir. Bkz. Sezer Arslan, *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008, s. 100.

Bank-i Osmâni şubesinin Müdürü Mösyö Lafayef bulunmaktadır. Yardım Komitesi, valinin başkanlığında ve Kamil Timur Bey'in gayretleriyle kurulmuştu³⁷⁸. Komitenin faaliyet yürütmesi için paraya ihtiyaç vardı. Bunun için bizzat Kamil Timur Bey hükümete göndermiş olduğu bir yazıyla para talep etmiş ve 300 lira gönderilmesini sağlamıştı. Fakat bu miktar yardım faaliyetlerinin yürütülmesi için yetersizdi. Bunun üzerine Mısır Hidivi'ne müracaat etmiş ve 500 lira kaynak sağlamıştır. Kamil Timur Bey paranın yanı sıra tedbir amaçlı sakladığı birkaç çuval erzakı da muhacirlere komite vasıtasıyla dağıtımını gerçekleştirmiştir. Yardım Komitesi, muhacirleri üç kısma ayırmaktadır. Bunlar Esnaf, Amele (Kadın ve Çocuklar da dâhil) ve zirâatçılardır. İlk iki sınıfa ait muhacirler ticaret ya da sanayide istihdam edilebilirdi³⁷⁹. Bunun için İzmir'de iki, üç şirket teşvik edilmiştir. Geriye en önemli sınıf ziraat kalmaktadır. Bunlara İzmir Valiliği araziler tahsis etmiştir. Fakat bu yeterli değildir. Bunlara kalacakları bir hane, bir çift öküz ile zirâet aletleri tedarik edilmelidir. Dolayısıyla Kamil Timur Bey muhacirlere kalıcı yardımların yapılmasını³⁸⁰ ve hükümetin muhacirlere arazilerini işletmesi için uzun vadeli krediler vermesini önermektedir.

378 Benzer bir yardım komisyonu Konya'da teşkil etmiştir. Konya Valisi Ali Rıza Bey'in başkanlığında Konya'nın ileri gelenlerinin üyesi oldukları komisyon aracılığıyla 1 Ocak 1913 tarihinde 300 yorgan, 50 yastık, 200 çorap, 50 çift ayakkabı, 30 hasır, 300'e yakın don ve gömlek muhacirlere verilmiştir. 24 Ocak'ta yine belirtilenlere benzer yardımlar dağıtılmıştır. Fakat ikinci dağıtım içerisinde mevsimin kış olması dikkate alınarak 3 vagon odun ve 27.000 kıyve mangal kömürü tedarik edilmiştir. Bkz. Yılmaz, *Muhacir Yerleşmeleri...*, s. 263-264.

379 Ticaret ve sanayiyle uğraşan muhacirler kasabalara yerleştirilecekti. Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*, C. II, s. 255.

380 20 Mart 1913 tarihli Meclis-i Vükelâ kararına göre muhacirlerin iskânı için köyler kurulacaktı. Her köy 100 haneden oluşacaktı. Köylerde bir cami ile okul yapılacaktı. Ayrıca muhacirlerin her birine harman makinesi, damızlık hayvan ve hane başına yeterli arazi verilecekti. Altı gün sonra yine Meclis-i Vükelâ'da çıkan kararda çiftçilikte uzmanlaşmış muhacirlere devlet arazilerinden bir kişiye en fazla 5.000 dönüm verileceği yer alıyordu. Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*, C. II, s. 229, 232.

İzmir'den başka Manastır'da görev yapan Kamil Timur Bey, buradaki izlenimlerini de raporunda aktarmaktadır. Burada Osmanlı Devleti'ni Avusturya Konsolosu Mösyö Şarl Halla temsil etmektedir. Mösyö Halla'dan başka İngiliz Konsolos Mösyö Grey de muhacirlerin durumu hakkında Kamil Timur Bey'e bilgiler vermiştir. Yalnız bilgi verenler içerisinde Manastır Müftüsünün de olduğunu ifade etmek gerekir. Müftünün verdiği bilgilere göre Manastır'da 15.000 muhacir bulunmaktadır. Bunlardan ancak üçte birine yardım sağlanmaktadır. Bu yardımlara baktığımızda; Londra'daki Kızılhaç Heyeti'nin göndermiş olduğu para, İngiliz Konsolosluğu aracılığıyla 1800, Amerikan Misyoner Cemiyeti 800, Sir De Şarite vasıtasıyla 1.000 muhacirin iâsesi sağlanıyor, Avusturya Konsolosluğu ise 800 kişiye yarım kıyye eklemek veriyordu. Bunlardan başka belediye tarafından 2.000 kişiye eklemek tahsis edilmesine rağmen, belediyenin geliri buna iki gün dayanmıştır. Diğer 10.000 muhacir arasında hergün açlık ve soğuktan ölümler yaşanmaktadır.

Kamil Timur Bey'e göre Manastır'daki görünüm İzmir ve Selanik'teki sefaletleri unutturmuştur. Manastır'ın siyasi belirsizliği de bu durumun daha da kötüleşmesini sağlayan en önemli etkidir. Yunanlılar ve Sırlar arasında herhangi bir anlaşma olmadığından, şehrin imarı gerçekleşmemiş, burası terk edilmiş bir haldeydi. Ayrıca buradaki muhacirler, çetelerin mezâlimine uğramaktaydı, çetelerden kaçabilenlerin durumu ise hiç de iyi sayılmazdı. Kemal Timur Bey, Avusturya ve İngiliz konsoloslarıyla yaptığı görüşmede, Manastır'ın savaştan önceki nüfusunun 150.000 olduğunu, fakat şimdi sadece 60.000 kişinin kaldığını, eksilen nüfusun akıbetinin ise bilinmediğini nakletmektedir.

Raporun sonlarında Manastır, Kırçova, Filorina, Serfice, Kayalar, Koçana, Alasonya, Grebene, Naslıç ve Kesriye kazalarındaki Müslüman köyleri ve çevresinin hemen hemen tümünün tahrip edildiği, Görice ve Debre'den Manastır'a kadar her yerin sefalet içerisinde bulunduğu, ahalinin açlıktan ölmek için yorgan, şilte ne varsa eşyalarını düşük bir fiyattan sattığı ve mezâ-

limden kurtulan köylerin de muhacirlerle dolduğu ifade edilmektedir. Kamil Timur Bey raporunu; “Müslüman köylerini dolaşırken her adımda birkaç uzvu koparılmış ve yanmış cesetler görülmektedir. Tahminen 40 santimetre karın altında gömülmüş, eksi sekiz derecede soğuşun etkisiyle çürümemiş kimbilir kaç ceset vardır.” ifadeleriyle tamamlamıştır³⁸¹.

Hristiyan yardım kuruluşlarının yanı sıra Mısır ve Hindistan'daki Müslümanlar da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne önemli yardımlar gönderilmiştir. Hindistan'dan gelen iki heyet Ömerli ve Kadırğa hastahanelerinde görev yapmış, ayrıca sağlık heyetinin bir kısmı Çanakkale'de hizmet vermiştir³⁸².

RESİM IV: Harbiye Nazırı İzzet Paşa Hazretleri'yle Hilâl-i Ahmer Heyeti'nin Hindistan Hilâl-i Ahmer Hastahanesini ziyareti (Kızılay Arşivi).

381 *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*, C. II, s. 218-225.

382 Çapa, “Balkan Savaşında...”, s. 101.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin en önemli ihtiyacı para idi. Bu doğrultuda cemiyetin gelir kaynağının bir kısmı Mısır ve Hindistan'daki Müslümanlar tarafından karşılanıyordu³⁸³. Bu Müslüman coğrafyalarından gelen yardımlara bakacak olursak; Mısır Prensi Mehmet Ali Paşa 102.000 İngiliz lirası, Hindistan'daki Müslümanlar, cemiyetin sağlık harcamaları için 80.000 ruble, Harbiye Nezâreti'nin hesabına Kalküta Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1.700 İngiliz lirası³⁸⁴ göndermiştir. Yine Hindistan'da Müslümanlar nezdinde önemli bir itibara sahip olan Emir Ali 26 Kasım 1912 tarihinde Osmanlı Bankası vasıtasıyla 1.800 İngiliz lirasını cemiyet adına göndermiştir³⁸⁵. Bunlardan başka Delhi'de Singer Fabrikası Acenteliği malûl ve yetimlere harcanmak üzere 7 İngiliz lirası, 27 Şubat 1913'te yine Delhi'deki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti toplam 5.410 İngiliz lirası ve 20 Mart'ta Kapotale eşrafından 273 İngiliz lirası gönderilmiştir³⁸⁶. 11 Mayıs 1913 tarihli Dâhiliye Nezâreti'den Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen bir yazıda; sayıları binleri bulan Edirne'deki muhacirlere yardım amacıyla Hint Müslümanlarının birkaç bin lira para göndereceği ifade edilmiştir³⁸⁷. Londra'da İttihad-i İslam Cemiyeti'nden 2.400 lira, Bosna'dan 190.000 kron cemiyete tahsis edilmiştir³⁸⁸.

383 Cemal Sezer-Ömer Metin, "Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Yardım Faaliyetleri (1912-1922)", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, C. XXXII/54, Ankara 2013, s. 170.

384 Karal- Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer...*, C. I, s. 115.

385 KA, nr. 96/42.

386 Berna Türkdoğan Uysal, "Balkan Harbi'nde Hint Müslümanlarının Yardımları", *100. Yılında Balkan Harbi*, Ed. Çağatay Özdemir, Ankara 2015, s. 159-160. Hindistan'daki Müslümanların yapmış olduğu yardımlara Osmanlı basını genişçe yer vermiştir. Bununla ilgili geniş bilgi için bkz. Serdal Soyluer, "Balkan Savaşları Sırasında Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne Yardım Kampanyalarının Osmanlı Basınına Yansımaları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, S. 13/2, İstanbul 2008, s. 91-117.

387 KA, nr. 72/101.

388 Karal- Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer...*, C. I, s. 115.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Hindistan ve Mısır'dan gelen yardımlara karşılık teşekkür etme mahiyetinde buralara cemiyet temsilcilerini göndermiştir. Ziyaretler için Merkezi Umûmî Başkâtibi Adnan Bey ile Merkezi Umûmî üyesi Kemal Ömer Bey görevlendirilmiş, Ocak 1914 tarihinde bu ziyaretler gerçekleştirilerek, Türk milletinin teşekkür ve minneti Hindistan ve Mısır halkına iletilmiştir³⁸⁹.

389 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umûmîsi Tarafından 330 Senesi Meclis-i Umûmîyesine Takdim Olunan Rapor*, s. 18-19.

SONUÇ

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti adına sırasıyla Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele (1912-1922) olarak adlandırılan ve on yıl aralıksız sürececek olan savaşların ilkinin Balkan Savaşları oluşturur. Osmanlı Devleti, bu savaşların neticesinde Balkan topraklarının sadece büyük bir bölümünü kaybetmemiş bunun yanı sıra yüzyıllarca Türk-İslam medeniyetini yerleştirmeye çalıştığı bölgelerdeki Türk-Müslüman nüfusun da Balkanlardan kopmasına mani olamamıştır.

Birinci Balkan Savaşında Osmanlı ordusunun aldığı yenilgi üzerine Balkan Türkleri; Sırp, Karadağ, Yunan ve Bulgar katliamlarına uğramamak için yüzyıllar boyunca yaşadıkları coğrafyayı terk ederek anavatanlarına doğru göçe zorlanmışlardır. Osmanlı Devleti ise hem savaşa devam etmiş hem de imkânları ölçüsünde Balkan muhacirlerinin yaşadığı sorunlarla mücadele etmiştir. Bu sorunların giderilmesi doğrultusunda ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin çok önemli katkıları olmuştur. İlk başta 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yaralı ve hasta askerlere yardım etmek amacıyla yardım faaliyetlerine başlayan cemiyet, zamanla sivilleri de kapsayan yardım faaliyetlerine dönüşecektir. Cemiyet, Balkan Savaşlarına kadar bazen ara vermiş olsa da yardım faaliyetlerini ara ara sürdürmüştür.

Muhacirlerin anavatanda karşılaştığı ilk sıkıntı, kış mevsimi olmasını da göz önünde bulundurulur ise konut problemi olmuştur. Sayıları yüz binleri bulan muhacirlerin hepsine konut sağlanması pek mümkün olmayacağından, en azından başlarını koyabilecekleri cami, medrese gibi kapalı alanlara yerleştirilmiştir. Bu yerleri ziyaret eden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, muhacirlerin her birine ulaşmaya çalışmış ve yardım elini uzatmıştır.

Yetersiz beslenme, sıhhi şartların elverişsizliği, ayrıca kalabalık ortamlarda bulunulması gibi nedenlerden dolayı muhacirler arasında bulaşıcı hastalıkların görülmesi kaçınılmazdı. Bu amaçla sadece muhacirlere hizmet veren hastaneler açarak, aşılarda tedarik ederek ya da mevcut hastanelere her türlü desteği

sağlayarak bulaşıcı hastalıkların etkisinin azaltılmasında cemiyetin önemli yardımları olmuştur.

Çalışmada da görüleceği üzere cemiyetin yardım faaliyetleri nakil, nakdî, yiyecek, giyecek, barınma, sağlık, eğitim gibi alanlarda gerçekleştirdiği söylenebilir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bazen yerel yetkililerle anlaşmazlık yaşamış olsa da onlarla koordineli bir şekilde yardım faaliyetlerini sürdürmüş, hatta yerel yetkililerin başa çıkamadığı bazı durumlarda cemiyetten yardım istenmiş, cemiyet de elinden geldiğince karşılık vermeye çalışmıştır.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardım faaliyetlerinden Müslüman muhacirlerinin yanı sıra Gayrimüslim tebaanın da ihtiyaçları karşılanmıştır. Bu durum yaşanan her türlü olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devlet yöneticilerinin tebaası arasında ayırım gözetmediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Balkan Savaşlarının ortaya çıkardığı ağır askeri ve sosyo-ekonomik bunalım karşısında, imkânlarının kısıtlılığına rağmen kendisini toparlamasını bilmiş, planlı ve programlı bir çalışma yürüterek, ihtiyaçların giderilmesinde büyük başarı göstermiştir. Bu nedenle önemli devlet görevlilerinin takdirini kazanmış ve övgü dolu sözlerine maruz kalmıştır. Öyle ki cemiyete ait yardım üsleri, Osmanlı yöneticilerin mutlaka uğrak yerlerinden birisi olmuştur. Ayrıca Balkan muhacirlerinin içerisinde buldukları kötü koşullar, dünyanın değişik yerlerindeki Müslümanların da dikkatini çekmiş, özellikle Mısır ve Hindistan'dan önemli miktarda yardımlar toplanmış ve Mısır ile Hindistan Hilâl-i Ahmer Cemiyetleri muhacirlere yardım dağıtımında bizzat aktif rol üstlenmişlerdir.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Kaynakları

Kızılay Arşivi

nr. 8/56; nr. 8/58; nr. 12/98; nr. 12/99; nr. 12/105; nr. 12/108; nr. 12/139; nr. 12/152; nr. 12/153; nr. 12/160; nr. 14/151; nr. 14/263; nr. 18/66; nr. 21/25; nr. 43/197; nr. 54/27; 71/2; nr. 72/5; nr. 72/15; nr. 72/16; nr. 72/18; nr. 72/19; nr. 72/22; nr. 72/23; nr. 72/24; nr. 72/25; nr. 72/26; nr. 72/27; nr. 72/28; nr. 72/32; nr. 72/36; nr. 72/39; nr. 72/40; nr. 72/41; nr. 72/42; nr. 72/44; nr. 72/45; nr. 72/48; nr. 72/49; nr. 72/53; nr. 72/56; nr. 72/57; nr. 72/58; nr. 72/59; nr. 72/60; nr. 72/61; nr. 72/62; nr. 72/63; nr. 72/64; nr. 72/65; nr. 72/66; nr. 72/67; nr. 72/68; nr. 72/70; nr. 72/71; nr. 72/73; nr. 72/75; nr. 72/77; nr. 72/78; nr. 72/79; nr. 72/80; nr. 72/82; 72/84; nr. 72/85; nr. 72/86; nr. 72/87; nr. 72/90; nr. 72/91; nr. 72/92; nr. 72/94; nr. 72/97; nr. 72/99; nr. 72/101; nr. 72/102; nr. 72/105; nr. 72/107; nr. 72/109; nr. 72/110; nr. 72/113; nr. 72/117; nr. 72/121; nr. 72/127; nr. 72/130; nr. 72/131; nr. 72/132; nr. 72/134; nr. 72/135; nr. 72/138; nr. 72/139; nr. 72/140; nr. 72/149; nr. 72/151; nr. 72/152; nr. 72/153; nr. 72/183; nr. nr. 72/200; nr. 72/223; nr. 74/12; nr. 74/17; nr. 74/21; nr. 74/23; nr. 74/25; nr. 74/26; nr. 74/39; nr. 78/20; nr. 78/221; nr. 83/2; nr. 96/42; nr. 105/1; nr. 105/2; nr. 137/1; nr. 137/3; nr. 137/4; nr. 137/5; nr. 137/8; nr. 137/10; nr. 137/11; nr. 137/13; nr. 137/14; nr. 137/15; nr. 137/16; nr. 137/17; nr. 137/18; nr. 137/19; nr. 137/20; nr. 137/22; nr. 137/23; nr. 137/24; nr. 137/25; nr. 137/26; nr. 137/27; nr. 137/28; nr. 143/4; nr. 147/17; nr. 147/18; nr. 147/19; nr. 156/18; nr. 162/1; nr. 162/65; nr. 191/41; nr. 196/24; nr. 232/30; nr. 232/31; nr. 232/37; nr. 234/50; nr. 234/52; nr. 234/62; nr. 234/95; nr. 234/97; nr. 234/99; nr. 234/103; nr. 244/8; nr. 258/2; nr. 266/3;

nr. 280/159; nr. 280/168; nr. 286/15; nr. 286/18; nr. 286/36; nr. 286/1892; nr. 286/156; nr. 287/33; nr. 287/19; nr. 287/23; nr. 287/27; nr. 287/70; nr. 287/89; nr. 287/113; nr. 287/125; nr. 287/217; nr. 287/237; nr. 287/298; nr. 287/320; nr. 287/333; nr. 295/8; nr. 413/120; nr. 989/2.

2- Diğer Kaynaklar

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihî Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.

AKGÜN, Seçil Karal-Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. I, Beyda Basımevi, Ankara 2000.

ARSLAN, Sezer, *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008.

Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans*, Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2009.

Cemal Paşa, *Hatıralar*, Hazırlayan ve Tertipleyen: Behçet Cemal, Selek Yayınları, (Basım Yeri Yok) 1959.

ÇAPA, Mesut, “*Balkan Savaşında Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti*,” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 1, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

-----, *Kızılay [Hilâl-i Ahmer] Cemiyeti (1914-1925)*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2010.

HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1995.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

İPEK, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1999.

KARACAKAYA, Recep, “Şarköy-Mürefte Depremi (1912)”, *Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Âfetler ve Deprem Semineri Bildiriler (22-23 Mayıs 2000)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 2. Baskı, İstanbul 2002.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Çev. Bahar Tırnakçı, Ed. Cüneyt Dalgakıran, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

-----, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Çev. Recep Boztemur, Ed. Zeynep Berkaş, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012.

KAYA, Mehmet, “Balkan Savaşları Sırasında Anadolu’ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar”, *History Studies*, Vol. 5/6, November 2013.

KUNTMAN, Mehmet Derviş, *Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları*, Derleyen: Metin Özata, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.

KURNAZ, Şefika, *Balkan Savaşında Kadınlarımız*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012.

MACAR, Oya Dağlar, *Balkan Savaşları’nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*, Libra Yayınları: 13, İstanbul (Basım Yılı Yok).

McCARTHY, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul 1998.

MUTLU, Cengiz, “Balkan Savaşları’ndan Sonra Selanik Musevileri (1912-1943)”, *History Studies*, Vol. 5/6, November 2013.

NOYAN, Abdülkadir, *Son Harplerde Salgın Hastalıklarla Savaşlarım*, Ankara Tıp Fakültesi Yayınları: 54, Ankara 1956.

Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları, C. I, Devlet Arşiv Genel Müdürlüğü Yayınları Nu: 127, İstanbul 2013.

Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları, C. II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları Nu: 128, İstanbul 2013.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-i Hazırda Faaliyeti, Ahmed İhsan Şürekkası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1328.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umûmîsi Tarafından 330 Senesi Meclis-i Umûmîyyesine Takdim Olunan Rapor, Hilâl Matbaası, Dersaadet 1330.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Dördüncü Meclis-i Umûmîyyesi İdâre Komisyonu Raporu, nr. 66, Hilâl Matbaası, İstanbul 25 Nisan 1330.

ÖZAYDIN, Zuhâl, "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları", *Türkler*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

ÖZDEMİR, Nuray, *Osmanlıdan Cumhuriyete Bir Cemiyet Kadını: Nakiye Elgün*, Phoenix Yayınları, Ankara 2014.

-----, "Balkan Savaşı Sırasında Yaşanan Göçlerde Kullanılan Ulaşım Araçları", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C. II, Ed. Mustafa Türkeş, TTK Yayınları, Ankara 2014.

Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı, Haz. Ahmet Zeki İzgöer-Ramazan Tuğ, Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2013.

PAKALIN, Mehmet Zeki, "Dirhem", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, MEB Yayınları, İstanbul 1993.

-----, "Okka", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB Yayınları, İstanbul 1993.

SEZER, Cemal-Ömer Metin, "Balkan Savaşlarında Milli Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Yardım Faaliyetleri (1912-1922)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXII/54, Ankara 2013.

SEZER, Cemal, "Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-Sanâ'ası", *History Studies*, Vol. 6/3, Nisan 2014.

SOYLUER, Serdal, "Balkan Savaşları Sırasında Hint Müslümanlarının

Osmanlı Devleti'ne Yardım Kampanyalarının Osmanlı Basınına Yansımaları", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası, S. 13/2, İstanbul 2008.

TETİK, Ahmet-Mehmet Şükrü Güzel, *Kızılây ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Suçları (1911-1921)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

Türkiye Kızılây Derneği 73 Yıllık Hayatı 1877-1949, Ankara 1950.

TÜRKMEN, Zekeriya, "Balkan Savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Ordusuna Yönelik Sağlık Hizmetleri", *Belleten*, C. LXVIII/252, TTK Yayınları, Ankara 2005.

UYSAL, Berna Türkdoğan, "Balkan Harbi'nde Hint Müslümanlarının Yardımları", *100. Yılında Balkan Harbi Özel Sayısı (C. 32/303, Kasım 2012 yazılarından ayrı derlenmiştir.)*, Ed. M. Çağatay Özdemir, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2015.

YILMAZ, Mehmet, *Konya Vilâyetinde Muhacir Yerleşmeleri 1854-1914*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996.

-----, "Balkan Savaşı'ndan Sonra Türkiye'den Yunanistan'a Rum Göçleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Konya 2001.

YILDIRIM, Nuran, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

EKLER

Ek 1) Tablo XIV: Farklı Tarihlerde Biga ve Çan'da Yapılan Nakdî Yardımlar

Kaza/ Nahiye	Köy	Muhacir Sayısı	Kişi Başı Ödenen Miktar (Kuruş)	Ödeme Yapılan Toplam Miktar (Kuruş)	Tarih
Biga Kazası	Lutfiye	20	5	95	25 Şubat 1913
Biga Kazası	Lutfiye	6	6	28,20	3 Ağustos 1912
Biga Kazası	Güleç	145	5	605	25 Şubat 1913
Biga Kazası	Güleç	29	10	275,20	19 Haziran 1913
Biga Kazası	Demirci Boğazı	50	5	237,20	24 Şubat 1913
Biga Kazası	Demirci Boğazı	20	10	190	26 Mayıs 1913
Biga Kazası	Danişmend kö- yünün Aşağı Ma- hallesi	45	5	213,30	23 Şubat 1913
Biga Kazası	Danişmend kö- yünün Yukarı Mahallesi	46	5	218,20	10 Mart 1913
Biga Kazası	Danişmend Ağa	22	5	209	21 Temmuz 1913
Biga Kazası	Karakör	50	5	237,20	23 Şubat 1913
Biga Kazası	Çelenk	40	5	190	23 Şubat 1913
Biga Kazası	Bozlar	37	5	175,30	22 Şubat 1913
Biga Kazası	Bozlar	33	10	313,20	2 Haziran 1913
Biga Kazası	Bozlar	19	5	90,10	29 Temmuz 1913
Biga Kazası	Şakir Bey Çiftliği	33	5	156,30	22 Şubat 1913
Biga Kazası	Akyaprak	17	5	80,30	12 Şubat 1913
Biga Kazası	Arapçeşme	24	5	114	2 Mart 1913
Biga Kazası	Arapçeşme	8	10	76	22 Haziran 1913
Biga Kazası	Selvi	100	5	475	1 Mart 1913
Biga Kazası	Selvi	51	10	484,20	7 Haziran 1913
Biga Kazası	Osmaniye	40	5	190	27 Şubat 1913
Biga Kazası	Osmaniye	47	10	446,20	10 Mayıs 1913
Biga Kazası	Osmaniye	47	10	446,20	16 Haziran 1913

Biga Kazası	Osmaniye	47	10	446,20	21 Haziran 1913
Biga Kazası	Maksûdiye	54	5	256,20	27 Şubat 1913
Biga Kazası	Maksûdiye	72	10	574,30	19 Mayıs 1913
Biga Kazası	Maksûdiye	49	10	465,20	23 Haziran 1913
Biga Kazası	Maksûdiye	46	5	218,20	22 Temmuz 1913
Biga Kazası	Feyli	50	5	237,20	27 Şubat 1913
Biga Kazası	Adliye	30	5	142,20	26 Şubat 1913
Biga Kazası	Şerefiye	42	5	199,20	26 Şubat 1913
Biga Kazası	Şerefiye	29	5	137,30	21 Temmuz 1913
Biga Kazası	Bekirli	8	5	38	26 Şubat 1913
Biga Kazası	Bekirli	11	10	104,20	18 Haziran 1913
Biga Kazası	Bekirli	13	5	61,30	26 Temmuz 1913
Biga Kazası	Kaldırım	64	5	304	26 Şubat 1913
Biga Kazası	Heşab	64	5	304	26 Şubat 1913
Biga Kazası	Heşab	43	10	408,20	8 Haziran 1913
Biga Kazası	Heşab	30	5	142,20	24 Temmuz 1913
Biga Kazası	Yenice	31	5	147,10	25 Şubat 1913
Biga Kazası	İhsaniye	46	5	218,20	25 Şubat 1913
Biga Kazası	İhsaniye	58	10	551	26 Mayıs 1913
Biga Kazası	İhsaniye	53	5	251,30	22 Temmuz 1913
Biga Kazası	Çınardere	32	5	152	25 Şubat 1913
Biga Kazası	Çınardere	26	10	247	8 Mayıs 1913
Biga Kazası	Kayapınar	37	5	175,30	10 Mart 1913
Biga Kazası	Emirormanı	60	5	285	10 Mart 1913
Biga Kazası	Emirormanı	14	10	133	26 Mayıs 1913
Biga Kazası	Emirormanı	17	5	66,20	26 Temmuz 1913
Biga Kazası	Tokatkırı	29	5	137	10 Mart 1913
Biga Kazası	Kör	27	5	128,10	10 Mart 1913
Biga Kazası	Tevfikkiye	50	5	237,20	8 Mart 1913
Biga Kazası	Yaniç	28	5	133	8 Mart 1913
Biga Kazası	Yaniç	10	5	47,20	28 Temmuz 1913
Biga Kazası	Akpınar	15	5	71,10	8 Mart 1913

Biga Kazası	Anbaroba	14	5	66,20	8 Mart 1913
Biga Kazası	Anbaroba	20	10	190	26 Mayıs 1913
Biga Kazası	Sarıkaya	75	5	356,10	8 Mart 1913
Biga Kazası	Akkayrak	21	5	99,30	8 Mart 1913
Biga Kazası	Gemicikırı	36	5	90	9 Mart 1913
Biga Kazası	Gemicikırı	20	10	190	26 Mayıs 1913
Biga Kazası	Gemicikırı	16	5	76	26 Temmuz 1913
Biga Kazası	Karacaali	36	5	171	9 Mart 1913
Biga Kazası	Karacaali	9	10	85,20	27 Mayıs 1913
Biga Kazası	Ovacık	49	5	232,30	8 Mart 1913
Biga Kazası	Ovacık	6	10	57	26 Mayıs 1913
Biga Kazası	Bosna	100	5	475	4 Mart 1913
Biga Kazası	Bezirgânlar	27	5	128,10	2 Mart 1913
Biga Kazası	Bezirgânlar	21	10	199,20	16 Haziran 1913
Biga Kazası	Yakacık	10	5	47,20	13 Mart 1913
Biga Kazası	Yakacık Çiftli- ğinde	13	5	61,30	10 Mart 1913
Biga Kazası	İpekli	62	5	294,20	12 Mart 1913
Biga Kazası	Sarıca	14	5	66,20	11 Mart 1913
Biga Kazası	Lofça-i Cedit	170	5	807,20	10 Mart 1913
Biga Kazası	Cihadiye	24	5	117	10 Mart 1913
Biga Kazası	Cihadiye	11	10	104,20	14 Haziran 1913
Biga Kazası	Sinekçi	20	5	95	10 Mart 1913
Biga Kazası	Filibeliler	58	5	275,20	10 Mart 1913
Biga Kazası	Filibeliler	11	10	104,20	23 Haziran 1913
Biga Kazası	İskender	40	5	190	10 Mart 1913
Biga Kazası	Kınalar	26	5	123,20	22 Şubat 1913
Biga Kazası	Çavuş	107	5	508,10	22 Şubat 1913
Biga Kazası	Çavuş	62	10	589	21 Mayıs 1913
Biga Kazası	Çavuş	64	10	608	21 Haziran 1913
Biga Kazası	Çavuş	61	5	289,30	21 Temmuz 1913

Biga Kazası	Göktepe	16	5	76	8 Mart 1913
Biga Kazası	Göktepe	11	10	104,20	5 Haziran 1913
Biga Kazası	Göktepe	17	5	80,30	28 Temmuz 1913
Biga Kazası	Kemer	71	5	337,10	10 Mart 1913
Biga Kazası	Çınarköprü	50	5	237,20	10 Mart 1913
Biga Kazası	Çınarköprü	41	5	389,20	18 Haziran 1913
Biga Kazası	Çınarköprü	39	5	185,10	23 Temmuz 1913
Biga Kazası	Geyikkırı	32	5	152	10 Mart 1913
Biga Kazası	Geyikkırı	7	10	66,20	23 Haziran 1913
Biga Kazası	Katırtepe	25	5	118,30	10 Mart 1913
Biga Kazası	İbkâiye	27	5	128,10	15 Mart 1913
Biga Kazası	İbkâiye	23	10	218,20	26 Mayıs 1913
Biga Kazası	İbkâiye	28	10	266	3 Temmuz 1913
Biga Kazası	Karahamzalar	59	5	280,10	15 Mart 1913
Biga Kazası	Karahamzalar	61	10	579,20	19 Mayıs 1913
Biga Kazası	Karahamzalar	46	10	437	18 Haziran 1913
Biga Kazası	Karahamzalar	45	10	427,20	21 Temmuz 1913
Biga Kazası	Hasan Bey Çiftliği	85	5	403,30	15 Mart 1913
Biga Kazası	Hasan Bey Çiftliği	49	10	465,20	2 Haziran 1913
Biga Kazası	Mecidiye	24	5	114	15 Mart 1913
Biga Kazası	Okçular	36	5	137,30	13 Mart 1913
Biga Kazası	Hacı Hüseyün Yayla	30	5	142,20	13 Mart 1913
Biga Kazası	Hacı Hüseyün Yayla	31	10	294,20	21 Mayıs 1913
Biga Kazası	Doğanca	32	5	152	13 Mart 1913
Biga Kazası	Doğanca	23	10	218,20	19 Mayıs 1913
Biga Kazası	Doğanca	21	10	199,20	19 Haziran 1913
Biga Kazası	Doğanca	22	5	104,20	21 Temmuz 1913
Biga Kazası	Pop	14	10	133	2 Haziran 1913
Biga Kazası	Pop	14	5	66,20	24 Temmuz 1913
Biga Kazası	Demirci	18	10	171	3 Temmuz 1913

Biga Kazası	Demirci	8	10	76	7 Temmuz 1913
Biga Kazası	Demirci	16	5	76	28 Temmuz 1913
Biga Kazası	Karamuslular	4	5	19	30 Temmuz 1913
Biga Kazası	Durali	6	5	28,20	10 Ağustos 1913
Biga Kazası	Hikmetiye	28	5	133	2 Nisan 1913
Biga Kazası	Hikmetiye	27	10	256,20	16 Haziran 1913
Biga Kazası	Hikmetiye	12	10	114	21 Temmuz 1913
Biga Kazası	Akköprü	28	5	133	16 Mart 1913
Biga Kazası	Akköprü	27	10	256,20	20 Mayıs 1913
Biga Kazası	Akköprü	33	10	313,20	20 Haziran 1913
Biga Kazası	Akköprü	34	10	323	21 Temmuz 1913
Biga Kazası	Orhaniye	73	10	693,20	3 Haziran 1913
Biga Kazası	Orhaniye	53	5	251,30	21 Temmuz 1913
Biga Kazası	Geredelli	17	10	161,20	27 Mayıs 1913
Biga Kazası	Geredelli	17	5	80,30	21 Temmuz 1913
Biga Kazası	Otlakdere	30	5	142,20	23 Temmuz 1913
Biga Kazası	Havantepe	18	10	171	1 Temmuz 1913
Biga Kazası	Mansûriye	14	10	133	4 Haziran 1913
Biga Kazası	Mansûriye	14	10	133	3 Temmuz 1913
Biga Kazası	Karaağaçlar	7	10	66,20	3 Temmuz 1913
Biga Kazası	Kocakör	11	10	104,20	14 Haziran 1913
Biga Kazası	Kocakör	11	10	104,20	17 Temmuz 1329
Biga Kazası	Kaldırımbaşı	8	10	76	3 Haziran 1913
Biga Kazası	Aziziye	12	10	114	20 Mayıs 1913
Biga Kazası	Aziziye	23	10	218,20	18 Haziran 1913
Biga Kazası	Ayadere	6	10	152	21 Haziran 1913
Biga Kazası	Hisarlı	16	10	152	4 Haziran 1913
Biga Kazası	Bekmezli	19	10	180,20	5 Haziran 1913
Biga Kazası	Ağaköy	15	10	142,20	8 Haziran 1913
Biga Kazası	Ağaköy	116	10	1.102	8 Haziran 1913
Biga Kazası	Tevfikiye	6	10	57	29 Mayıs 1913
Biga Kazası	Geyikli	18	5	66,20	31 Mayıs 1913

Biga Kazası	Eskibalıklı	22	5	104,20	16 Mart 1913
Biga Kazası	Eskibalıklı	26	10	247	24 Mayıs 1913
Biga Kazası	Savaştepe	18	10	171	26 Mayıs 1913
Biga Kazası	Maltepe	39	5	210	7 Mayıs 1913
Biga Kazası	Pazarköy	5	-	10	7 Mayıs 1913
Biga Kazası	Kürekdere	37	10	351,20	19 Mayıs 1913
Biga Kazası	Uzunca	17	5	80,30	17 Mart 11913
Biga Kazası	Elmalı	12	5	57	1 Nisan 1913
Biga Kazası	Merkez	850	5	4.037,20	10 Mart 1913
Karabiga Nahiyesi	-	785	5	3.925	7 Nisan1913
Çan Nahiyesi	Çavuş	11	10	110	18 Nisan 1913
Çan Nahiyesi	Helvacı	6	10	60	5 Nisan 1913
Çan Nahiyesi	Helvacı	14	5	70	25 Nisan 1913
Çan Nahiyesi	Mallı	13	-	90	22 Nisan 1913
Çan Nahiyesi	Sazak	18	5	90	26 Nisan 1913
Çan Nahiyesi	Karakadılar	3	10	30	29 Nisan 1913
Çan Nahiyesi	Maltepe	39	10	390	2 Nisan 1913
Çan Nahiyesi	Tepe-i Sagır	5	10	50	7 Nisan 1913
Çan Nahiyesi	Kocayayla	12	10	120	3 Nisan 1913
Çan Nahiyesi	Kocayayla	4	-	60	15 Nisan 1913
Çan Nahiyesi	Gölcük	7	10	70	15 Nisan 1913
Çan Nahiyesi	Pazar	4	10	40	16 Nisan1913

Çan Nahiyesi	Pazar	1	-	40	17 Nisan1913
Çan Nahiyesi	Küçükklü	10	10	100	16 Nisan1913
Çan Nahiyesi	Çaltı	6	10	60	17 Nisan1913
Çan Nahiyesi	Alkanlıbirün	16	10	160	18 Nisan1913
Çan Nahiyesi	Hacılar	4	10	40	19 Nisan1913
Çan Nahiyesi	Tahtaco	14	10	140	26 Nisan1913
Çan Nahiyesi	Muradlar	6	10	60	7 Nisan1913

Kaynak: KA, nr. 72/57; KA, nr. 72/57.80; KA, nr. 72/57.1; KA, nr. 72/57.118; KA, nr. 72/57.2; KA, nr. 72/57.151; KA, nr. 72/57.3; KA, nr. 72/57.54; KA, nr. 72/57.84; KA, nr. 72/57.4; KA, nr. 72/57.5; KA, nr. 72/57.6; KA, nr. 72/57.138; KA, nr. 72/57.78; KA, nr. 72/57.7; KA, nr. 72/57.8. KA, nr. 72/57.13; KA, nr. 72/57. 140; KA, nr. 72/57.14; KA, nr. 72/57.128; KA, nr. 72/57.15; KA, nr. 72/57.160; KA, nr. 72/57.110; KA, nr. 72/57.107; KA, nr. 72/57.16; KA, nr. 72/57.161; KA, nr. 72/57.97; KA, nr. 72/57.94; KA, nr. 72/57.17; KA, nr. 72/57.18; KA, nr. 72/57.19; KA, nr. 72/57.85; KA, nr. 72/57.20; KA, nr. 72/57.114; KA, nr. 72/57.73; KA, nr. 72/57.21; KA, nr. 72/57.21; KA, nr. 72/57.22; KA, nr. 72/57.130; KA, nr. 72/57. 70; KA, nr. 72/57.23; KA, nr. 72/57.24; KA, nr. 72/57.147; KA, nr. 72/57.93; KA, nr. 72/57.25; KA, nr. 72/57.158; KA, nr. 72/57.26; KA, nr. 72/57.27; KA, nr. 72/57.149; KA, nr. 72/57.74; KA, nr. 72/57.28; KA, nr. 72/57.29; KA, nr. 72/57.30; KA, nr. 72/57.31; KA, nr. 72/57.76; KA, nr. 72/57.32; KA, nr. 72/57.33; KA, nr. 72/57.150; KA, nr. 72/57.34; KA, nr. 72/57.35; KA, nr. 72/57.36; KA, nr. 72/57.148; KA, nr. 72/57.72; KA, nr. 72/57.37; KA, nr. 72/57.133;KA, nr. 72/57.38; KA, nr. 72/57.144; KA, nr. 72/57.39; KA, nr. 72/57.40; KA, nr. 72/57.111; KA, nr. 72/57. 41; KA, nr. 72/57.44; KA, nr. 72/57.42; KA, nr. 72/57.43; KA, nr. 72/57.45; KA, nr.

72/57.46; KA, nr. 72/57.131; KA, nr. 72/57.47; KA, nr. 72/57.48; KA, nr. 72/57.98; KA, nr. 72/57.49; KA, nr. 72/57.50; KA, nr. 72/57.51; KA, nr. 72/57.142; KA, nr. 72/57.121; KA, nr. 72/57.89; KA, nr. 72/57.52; KA, nr. 72/57.126; KA, nr. 72/57.75; KA, nr. 72/57.53; KA, nr. 72/57.55; KA, nr. 72/57.126; KA, nr. 72/57.96; KA, nr. 72/57.56; KA, nr. 72/57.99; KA, nr. 72/57.57; KA, nr. 72/57.63; KA, nr. 72/57.146; KA, nr. 72/57.102; KA, nr. 72/57.64; KA, nr. 72/57.162; KA, nr. 72/57.116; KA, nr. 72/57.88; KA, nr. 72/57.65; KA, nr. 72/57.139; KA, nr. 72/57.66; KA, nr. 72/57.67; KA, nr. 72/57.69; KA, nr. 72/57.141; KA, nr. 72/57.68; KA, nr. 72/57.163; KA, nr. 72/57.117; KA, nr. 72/57.91; KA, nr. 72/57.123; KA, nr. 72/57.71; KA, nr. 72/57.104; KA, nr. 72/57.105; KA, nr. 72/57.77; KA, nr. 72/57.79; KA, nr. 72/57.81; KA, nr. 72/57.181; KA, nr. 72/57.109; KA, nr. 72/57.86; KA, nr. 72/57.179; KA, nr. 72/57.164; KA, nr. 72/57.119; KA, nr. 72/57.87; KA, nr. 72/57.122; KA, nr. 72/57.90; KA, nr. 72/57.132; KA, nr. 72/57.92; KA, nr. 72/57.95; KA, nr. 72/57.100; KA, nr. 72/57.125; KA, nr. 72/57.101; KA, nr. 72/57.103; KA, nr. 72/57.108; KA, nr. 72/57.106; KA, nr. 72/57.112; KA, nr. 72/57.165; KA, nr. 72/57.113; KA, nr. 72/57.120; KA, nr. 72/57.124; KA, nr. 72/57.127; KA, nr. 72/57.129; KA, nr. 72/57.134; KA, nr. 72/57.135; KA, nr. 72/57.137; KA, nr. 72/57.177; KA, nr. 72/57.143; KA, nr. 72/57.145; KA, nr. 72/57.156; KA, nr. 72/57.157; KA, nr. 72/57.159; KA, nr. 72/57.178; KA, nr. 72/57.180; KA, nr. 72/57.191, KA, nr. 72/57.192, KA, nr. 72/57.193, KA, nr. 72/57.194, KA, nr. 72/57.195, KA, nr. 72/57.196; KA, nr. 72/57.190; KA, nr. 72/57.174; KA, nr. 72/57.183; KA, nr. 72/57.153; KA, nr. 72/57.152; KA, nr. 72/57.154; KA, nr. 72/57.155; KA, nr. 72/57.181a; KA, nr. 72/57.166; KA, nr. 72/57.182; KA, nr. 72/57.167; KA, nr. 72/57.168; KA, nr. 72/57.169; KA, nr. 72/57.172; KA, nr. 72/57.170; KA, nr. 72/57.171; KA, nr. 72/57.173; KA, nr. 72/57.175; KA, nr. 72/57.176; KA, nr. 72/57.184.

Ek 2) Tablo XV: Hubyar Camii'nde Yapılan Nakdî Yardımlar (14 Ocak 1913)

Sıra No	Aile Adı	Yaş	Miktar (Kuruş)
1	Çatalcalı Ahmed bin Ahmed'in Kız kardeşi Gülsüm	16	45
2	Çorlulu İbrahim bin Mustafa'nın Zevcesi Emine	22	45
3	Vizeli Receb bin Mehmed'in Hemşiresi Emine	10	45
4	Çorlulu Hasan bin Mehmed'in Zevcesi Hamîde	30	45
5	Çorlulu Mehmed bin İbrahim'in Vâlidisi Fâtıma	70	45
6	Tekfurdağlı Şefika bint-i Ali	60	45
7	Edirneli Hüseyin'in Zevcesi Kırkkiliselî Zehrâ	16	45
8	Edirneli Mahmud'un Zevcesi Kırkkiliselî Zeliha	20	45
9	Kırkkiliselî Ahmed bin Mehmed'in Vâlidisi Hanîfe	40	90
	Kız kardeşi Fâtıma	12	
10	Çatalcalı Receb bin Osman'ın Zevcesi Şefika bint-i Şaban	40	90
	Baldızı Emine	15	
11	Silivrilî Ali bin Ahmed'in Zevcesi Zehrâ	20	90
	Kızı Nefîse	15 Aylık	
12	Kırkkiliselî Ali bin Osman'ın Zevcesi Aliyye	20	90
	Kızı İrfan	2	

13	Çatalcalı Ali bin İsmail'in Zevcesi Ayşe	18	90
	Hemşiresi Hatice	13	
14	Çorlulu Ahmed bin Mehmed	60	90
	Zevcesi Naime	55	
15	Çorlulu Halil bin Ahmed'in Zevcesi Firdevs	21	90
	Oğlu İsmail	1	
16	Çatalcalı Mehmed bin Ahmed'in Zevcesi Hatice	26	135
	Oğlu Ahmed	4	
	Kızı Ayşe	Yeni doğmuş	
17	Kırkkiliseli Mehmed bin Abdullah'ın Zevcesi Ayşe	30	135
	Kızı Bahriye	9	
	Kızı Şâdiye	7	
18	Çorlulu Ali bin Tâhir'in zevcesi Havva	27	135
	Oğlu Sâlih	11	
	Oğlu Hüseyin	7	
19	Kırkkiliseli Selim bin Ali'nin Zevcesi Fâtıma	19	135
	Oğlu Ârif	1	
	Kayın biraderi Yaşar	15	
20	Veli bin Ahmed'in Zevcesi Esmâ	25	135
	Oğlu Ömer	9	
	Kızı Hatice	9 Aylık	
	Kayın vâlidesi Hatice bint-i Selim	40 (Has-tahânededir)	

21	Tekfurdađlı Őevket bin Hűseyin'in Zevcesi Nisa	33	180
	Kızı Behice	11	
	Kızı Mihriye	7	
	Ođlu Hűseyin	3	
22	Çatalcalı Rukiye bint-i Emir Sűleyman	30	180
	Oğlu Şâkir	18	
	Oğlu Hayri	14	
	Oğlu Saïd	13	
23	Vizeli Mehmed bin Ahmed'in Zevcesi Ayşe	25	180
	Babası Ahmed	60	
	Vâlidesi Zeyneb	57	
	Baldızı Emine	18	
24	Çorlulu Meyve bin Mennan	30	180
	Oğlu Musa	5	
	Kızı Sultâniye	4	
	Kızı Nâdiye	1	
25	Vizeli Melik bin Abdullah	33	180
	Oğlu Mehmed bin Hasan	15	
	Kızı Fâtıma	12	
	Kızı Mefharet	6	
26	Tekfurdağlı Nuri bin Vefa'nın Zevcesi Şâdiye	24	180
	Oğlu Fâik	10	
	Kızı Zehrâ	8	
	Vâlidesi Zeliha	7	

27	Çatalcalı Hasan bin Mehmed'in Zevcesi Şâhsene	28	225
	Oğlu Hüseyin	13	
	Kızı Mükerrerem	10	
	Oğlu Receb	6	
	Kızı Münevvere	3	
28	Çorlulu Mehmed bin Ali'nin Zevcesi Rukiye	33	225
	Oğlu Şevket	13	
	Kızı Hatice	10	
	Oğlu Mustafa	6	
	Oğlu Râsim	1	
29	Çerkesköylü Hilmi bin Esad'ın Zevcesi Kâmile	18	225
	Vâlidesi Şâhsene	50	
	Hemşiresi Havva	20	
	Hemşiresi Hafize	18	
	Oğlu Mustafa	15	
30	Çorlulu İbrahim bin Mehmed	40	225
	Zevcesi Fâtıma	26	
	Kızı Saide	12	
	Oğlu Ahmed	8	
	Oğlu Ali	5	
31	Çatalcalı Yusuf bin Şaban'ın Zevcesi Vasfiye	25	270
	Oğlu Eşref	8	
	Kızı Elmas	5	
	Baldızı Emine	15	
	Kayın biraderi Receb	18	
	Kayın vâlidesi Naciye	40	

32	Vizeli Bekir bin Mehmed'in Vâlidisi Fâtıma	70	315
	Zeliha	35	
	Oğlu Mustafa	14	
	Oğlu Mehmed	12	
	Oğlu Zekeriyeye	9	
	Oğlu Hasan	7	
	Oğlu Bilal	3	
33	Vizeli İsmail bin Ömer'in Zevcesi Fethiye	23	405
	Kızı Şerife	6	
	Oğlu Ahmed	4	
	Vâlidisi Ayşe	50	
	Hemşiresi Kadriye	13	
	Büyük vâlidisi Rukiye	70	
	Büyük pederi Mehmed	75	
	Hemşiresi Fâtıma	30	
	Fâtıma'nın Halil	6	
34	Çatalcalı Kadri bin Ali'nin Vâlidisi Rukiye	50	225
	Hemşiresi Fâtıma	20	
	Hemşiresi Kâmile	18	
	Biraderi Receb	15	
	Biraderi Mehmed	13	
	Midyeli Ali bin Osman'ın Vâlidisi Muhibbe Hanım bin Ali	60	45
TOPLAM		109	4.905

Kaynak: KA, nr. 72/15.1-6.

Ek 3) Tablo XVI: Çavuşzâde Camii'nde Yapılan Nakdî Yardımlar (15 Ocak 1913)

Sıra No	Aile Adı	Yaş	Miktar (Kuruş)
1	Çorlulu Hüseyin bin Ahmed'in Zevcesi Gülizar	23	45
	Akpınarlı Râşid Ağa bin Hüseyin'in Hemşiresi Fâtıma	70	45
2	Lüleburgazlı Sünbül bint-i Mehmed	60	135
	Gelini Penbe	25	
	Penbe'nin kızı Fâtıma	10	
3	Çorlulu Hasan bin Ahmed'in Zevcesi Emine	30	180
	Oğlu Şükrü	10	
	Oğlu Hamdi	5	
	Kızı Nadiye	9 Aylık	
4	Çatalcalı Ârif bin Muharrem'in Zevcesi Emine	24	180
	Oğlu Yusuf	8	
	Kızı Hikmet	6	
	Kızı Seniye	1	
5	Çorlulu Numan bin Murad'ın Zevcesi Leyla	26	180
	Oğlu Şükrü	8	
	Kızı Ayşe	4	
	Vâlidesi Fâtıma	60	
6	Çorlulu İbrahim bin Osman'ın Zevcesi Kerîme	30	225
	Kızı Şadiye	12	
	Kızı Mahiye	6	
	Pederi Ahmed bin Bekir	60	
	Baldızı Vasfiye	12	

7	Çorlulu Şaban bin Selim'in Zevcesi Fâtıma	30	225
	Oğlu Ali	13	
	Kızı Gülizade	6	
	Oğlu Ahmed	5	
	Oğlu Mehmed	9 Aylık	
8	Çorlulu Hoca Emrullah Efendi bin Halil	45	225
	Zevcesi Safinaz bint-i Mehmed	35	
	Kızı Emine	13	
	Oğlu Ali	6	
	Oğlu Ahmed	10 Aylık	
9	Çorlulu Haşim bin Feyzullah'ın Zevcesi Hayriye	27	225
	Kızı Kâniye	7	
	Kızı Kadriye	2	
	Baldızı Zeliha	35	
	Zeliha'nın kızı Hamide	11	
10	Çorlulu Seyfeddin bin Ali'nin Zevcesi Ayşe	25	225
	Oğlu Süleyman	10	
	Kızı Sebîle	1	
	Hemşiresi Cemîle	15	
	Vâlidese Zehrâ bint-i Abdullah	55	
TOPLAM		42	1.890

Kaynak: KA, nr. 72/16.1-2.

Ek 4) Tablo XVII: Sultan Ahmed Camii'nde Yapılan Nakdî Yardımlar
(24 Ocak 1913)

Sıra No	Aile Adı	Yaş	Miktar (Kuruş)
1	Manastır'da Kuyulu'da İmam Ahmed Efendi bin Hüseyin	60	144
	Zevcesi Asiye	40	
	Kızı Ayşe	18	
	Kızı Mihraciye	15	
	Kızı Zeyneb	12	
	Baldızı Hatice	60	
2	Menekli A'şâr Kâtibi Ahmed Efendi bin Mahmud	40	144
	Zevcesi Paşa bint-i Abdul	35	
	Oğlu Mustafa	13	
	Oğlu İbrahim	11	
	Kızı Nazife	5	
	Oğlu Mehmed	1,5	
3	Keşanlı Mahmud bin Ömer	60	48
	Zevcesi Fâtuma	50	
4	Üsküblü Hüseyin bin Ahmed	25	168
	Kardaşı Hıfzı	19	
	Hemşiresi Sıddıka	16	
	Hemşiresi Hasibe	14	
	Hüseyin'in zevcesi Hatice bint-i Hasan	27	
	Kıymet (Kızı)	8	
	Şükriye (Kızı)	3	

5	Menekli Mehmed bin Mustafa	60	216
	Zevcesi Hatice	40	
	Oğlu Yusuf	17	
	Oğlu Şevket	13	
	Oğlu İsmail	15	
	Yusuf'un zevcesi Fâtıma	20	
	Oğlu Sadullah	5	
	Oğlu İbrahim	3	
	Oğlu Osman	altı aylık	
6	Selanikli Osman bin Sâlih	42	48
	Zevcesi Fâtıma bint-i Ömer	27	
7	Babaeskili Hâşim bin Süleyman'ın kızı Kızı Sadriye	10	48
	Vâlidesi Nazife	60	
8	Kırkkiliseli Hasan bin Ömer	56	48
	Kızı Fâtıma	12	
9	Devletli Nuri bin Süleyman	16	48
	Refiki Selanikli Ruşen	30	
10	Selanikli Samin bin Bedri	50	48
	Akrabası Kemaleddin bin İbrahim	16	
11	Kırkkiliseli Mehmed bin Hasan	40	48
	Zevcesi Fâtıma bint-i Mustafa	35	
12	Kırkkiliseli Ahmed bin Emin	36	48
	Oğlu Şevki	6	

13	Cuma-i Bâlâli Mevtûş bin Ahmed	40	144
	Zevcesi Muhsine	25	
	Kayın vâlidesi Âbide	60	
	Vâlidesi Fâzıla	60	
	Oğlu Sâlim	5	
	Oğlu Sami	1	
14	Selanikli Arab Hasan bin Ali	48	72
	Refiki İştibli Mustafa bin Ahmed	18	
	Refiki Ahmed bin Ali	18	
15	İştibli Zerâfe bint-i Hasan	55	96
	Oğlu İsmail bin İbrahim	30	
	Oğlu Hasan	18	
	Kızı Şefika	25	
16	İştibli Hüseyin bin Şaban'ın Zevcesi Gülsüm	20	72
	Kızı Zâhid	1	
	Birâderi Ahmed	17	
17	İştibli Hanife bint-i Halim	60	96
	Oğlu Receb bin Ali	19	
	Oğlu Ahmed	13	
	Receb'in zevcesi Hatice	16	
18	İştibli Mustafa bin Hasan	53	120
	Zevcesi Hüsniye bint-i Ahmed	18	
	Oğlu Mehmed	5	
	Oğlu Ahmed	3	
	Kızı Bahriye	1	

19	İştibli Hacı Yaşar bin Zahrâb	45	72
	Zevcesi Atıka bint-i Ahmed	25	
	Oğlu Rıza	3	
20	Pirlepeli Telgraf Çavuşu Hacı Feyzullah bin Mahmud	45	216
	Zevcesi Rabia	35	
	Oğlu İşhak	5	
	Kızı Pakize	20	
	Kızı Naciye	13	
	Akrabası Telgraf Çavuşu Hasan bin İbrahim	30	
	Orman Memuru Selanikli Abdülkerim bin Sadık	35	
	Zevcesi Rifan	22	
	Kızı Mevhibe	3	
21	Serfice Evkaf Müdürü Mehmed Bey bin Mustafa	60	264
	Zevcesi Mihriye bint-i Cemal	30	
	Kerimesi Fâtıma	18	
	Kerimesi Penbe	13	
	Kerimesi Nefise	9	
	Mahdümü Mustafa	8	
	Kayın biraderi Mehmed	38	
	Kayın vâlidesi Ayşe	60	
	Kayın biraderi Sâlih	40	
	Baldızının çocuğu Cemal	13	
	Baldızının çocuğu Avni	4	
22	Köprülülü Mahmud Ali bin Hüseyin	32	48
	Zevcesi Fâtıma bint-i Ahmed	20	
23	Kavalalı Azime bint-i Muharrem	27	48
	Oğlu Mehmed	5	

24	Kırkkiliseli Ayşe	30	72
	Oğlu Ahmed	6	
	Diğeri		
25	Edirneli Şaban bin Ömer	16	48
	Kardaşı Hasan	10	
26	Edirneli Zeyneb bint-i Asım	45	144
	Oğlu Hüseyin bin Hüseyin	12	
	Oğlu Hasan	10	
	Kızı Selime	9	
	Oğlu Selim	8	
	Akrabası Mustafa bin Ali	15	
27	Edirneli Hayko bint-i Selim	50	72
	Oğlu Hüseyin bin Yusuf	20	
	Kızı Tahir	8	
28	Piriştineli Feyzullah bin İsmail	55	240
	Zevcesi Ayşe bint-i Mustafa	45	
	Oğlu Hasib	19	
	Oğlu Tevfik	13	
	Kızı Bedriye	11	
	Kızı Nergizar	14	
	Oğlu Lutfi	8	
	Kızı Gâdire	5	
	Ahmed Hüseyin Efendi'nin zevcesi Fâtıma	18	
	Ahmed Hüseyin'in Hemşiresi Behcet	1	

29	Edirneli Ahmed bin Ömer	35	240
	Zevcesi Emine bint-i Hasan	33	
	Oğlu Receb	18	
	Oğlu Ahmed	17	
	Kızı Ayşe	13	
	Oğlu Hasan	10	
	Oğlu Hüseyin	8	
	Oğlu Ali	7	
	Kızı Fâtıma	3	
	Öksüzü Cemal bin Süleyman	14	
30	Köprülülü Emin bin Mehmed	65	144
	Damadı İzzet Efendi bin Mehmed	45	
	İzzet'in zevcesi Asiye	32	
	Torunu Güllü	4	
	Torunu Bahriye	14	
	Torunu Niyazi	15	
31	Manastırlı İffet bint-i Ali	40	96
	Oğlu Şevki	27	
	Oğlu Şevki [aynı isim]	15	
	Kızı Nuriye	12	
32	Kırkkiliseli Ömer bin Ahmed	65	120
	Damadı Mehmed bin Halil	47	
	Mehmed'in zevcesi Ayşe	30	
	Mehmed'in kerimesi Fâtıma	16	
	Ömer'in oğlu Ahmed	10	
33	Kırkkiliseli Halil bin Tahir'in Zevcesi Gülsüm	28	24

34	Kırkkiliseli Murad bin Hasan'ın Zevcesi Fâtıma	27	48
	Kızı Meryem	6	
35	Pravadinli Hasan bin Osman	80	48
	Zevcesi Meryem bint-i Salim	60	
36	Babaeskili Lebîbe bint-i Emin	70	48
	Hemşiresi Ali bin Hasan	50	
37	Tekfurdağlı Râife bint-i Osman	60	72
	Kızı Şerîfe	25	
	Torunu Şükriye	6 aylık	
38	Tekfurdağlı Hatice bint-i Hasan	40	96
	Oğlu Ali	16	
	Oğlu Osman	12	
	Oğlu Mustafa	8	
39	Tekfurdağlı Sıdika bint-i Mestan	22	120
	Oğlu Emin	5	
	Oğlu Rahmî	4	
	Oğlu Süleyman	1,5	
	Üvey kızı Kadriye	15	
40	Tekfurdağlı Kâmile bint-i Süleyman	24	72
	Kızı Şükriye	5	
	Oğlu Ali	2,5	

41	Tekfurdağlı Emin bin Ali	47	120
	Zevcesi Hatice	35	
	Oğlu Neşet	15	
	Oğlu Hüseyn	9	
	Kızı Rahîme	6	
42	Tekfurdağlı Kadriye bint-i Mehmed	45	72
	Oğlu Ahmed bin Hasan	16	
	Kızı şerife	4	
43	Tekfurdağlı Emine bint-i Salim	45	96
	Kızı Fâtıma bint-i Mehmed	21	
	Fâtıma'nın kızı Aliye	6	
	Fâtıma'nı Oğlu Mehmed	2	
44	Lüleburgazlı Zahrab bin Hayrullah'ın Zevcesi Gülsüm	23	72
	Oğlu Sadullah	8	
	Oğlu Musa	6	
45	Lüleburgazlı Muhsin bin Ahmed'in Zevcesi Behiye	18	120
	Oğlu Ahmed	Ku- cakta	
	Baldızı Zübeyde	16	
	Kardaşı Hüseyn	10	
	Vâldesi Adeviye	40	
46	Lüleburgazlı Hüseyn bin Mehmed'in Zevcesi Nefise	24	96
	Oğlu Mehmed	1	
	Üvey oğlu Kâmil	8	
	Üvey kızı Hatice	4	

47	Lüleburgazlı Şükrü bin Ali'nin Zevcesi Selime	20	48
	Oğlu Hüsni	2	
48	Kırkkiliselî İsmail bin Ali	30	96
	Zevcesi Ayşe bint-i Ahmed	20	
	Oğlu Remzi	5	
	Oğlu Mahmud	3	
49	Kırkkiliselî Vâhid bin Hacı oğlu Salim'in Zevcesi Fâtıma	20	120
	Oğlu Emin	2	
	Biraderi Receb	16	
	Biraderi Ahmed	14	
	Vâlidesi Hafze	50	
50	Kırkkiliselî Ali bin Hüseyin	35	120
	Zevcesi Fâtıma bint-i Salim	30	
	Oğlu Faik	10	
	Oğlu Sadullah	7	
	Oğlu Mustafa	4	
51	Babaeskili Halil bin Mustafa	48	72
	Zevcesi Ayşe bint-i Ramazan	35	
	Kızı Kâfiye	10	
52	Koçaneli İlyas Hoca	40	120
	Zevcesi Baldız	30	
	Oğlu Nâzım	10	
	Kızı Ulviye	8	
	Kızı Gül	6	

53	Koçaneli Hatice bint-i İbrahim	60	96
	Oğlu Recai	18	
	Kızı Zarife	20	
	Üvey oğlu Şükrü	10	
54	Kırkkiliseli Hüseyin bin Mahmud	60	96
	Zevcesi Zübeyde	40	
	Oğlu Ahmed	25	
	Ahmed'in zevcesi Lutfiye	24	
55	Malkaralı İsmail bin Hüseyin	50	168
	Zevcesi Emine	30	
	Oğlu Said	16	
	Oğlu Ali	11	
	Oğlu Hüseyin	6	
	Kızı Zeyneb	14	
	Kızı Zehrâ	3	
56	Menlekli Mehmed bin Salih	50	240
	Zevcesi Fâtıma	40	
	Oğlu Salih	25	
	Oğlu Mustafa	22	
	Oğlu İsmail	20	
	Oğlu Ahmed	16	
	Oğlu Süleyman	14	
	Oğlu Numan	12	
	Kızı Melek	10	
	Salih'in zevcesi Asiye	20	

57	Cuma-i Bâlâli İlyas bin İsmail	26	96
	Zevcesi İlmiye	21	
	Kayın biraderi Halil	12	
	Kayın vâlidesi Sıdıka	40	
58	Edirneli Hüseyin bin Hüseyin	52	20
	Zevcesi Ayşe	42	
59	Kırkkiliselî Fâtıma bint-i Süleyman	28	60
	Kızı Ayşe	13	
	Kızı Havva	10	
	Kızı Feride	8	
	Oğlu Hasan	4	
	Oğlu Mehmed	1	
60	Kırkkiliselî Ayşe bint-i Süleyman	24	40
	Kızı Fâtıma	9	
	Kızı Ayşe	5	
	Kızı Ümmü	1	
61	Lüleburgazlı Rabia bint-i Ömer	30	30
	Oğlu Ali Osman	8	
	Oğlu Yakub	5	
62	Lüleburgazlı Fâtıma bint-i Hasan	40	30
	Kızı Hayriye	12	
	Kızı Zehrâ	5	
63	Tekfurdağlı Refia bint-i Ahmed	20	40
	Oğlu İsmail	5	
	Biraderi Mehmed	18	
	Biraderi Kâmil	11	

64	Lüleburgazlı Naciye bint-i Salih	18	20
	Hemşiresi Selime	12	
65	Keşanlı Sünbül bint-i Receb	40	30
	Vâlidesi Zeyneb bint-i Bekir	60	
	Oğlu Mustafa	16	
66	Tekfurdağlı Sâbire bin Ahmed	65	30
	Gelini Nazik	26	
	Oğlu Halil	42	
67	Tekfurdağlı Hasan	70	40
	Zevcesi Münîre	60	
	Oğlu Mahmud	40	
	Gelini Rukiye	25	
68	Mustafa bin Hasan	30	50
	Şarköylü zevcesi Ayşe Kerîmesi Nazîfe	20	
	Kerîmesi Nazîfe	8	
	Kerîmesi Nebile	5	
	Kerîmesi Hatice	2	
69	Tekfurdağlı Semine bint-i Ali	60	20
	Kızı Fâtıma	20	
70	Lüleburgazlı Ahmed bin Ali	45	40
	Zevcesi Zeyneb bint-i Ömer	30	
	Oğlu Ali	18	
	Oğlu Hüseyin	5	

71	Kırkkiliseli Osman bin Ahmed	39	40
	Zevcesi Zekiye	34	
	Oğlu Ahmed	10	
	Kayın vâlidresi Fâtıma	70	
72	Lüleburgazlı Mehmed bin Hüseyin	35	40
	Zevcesi Hatice	30	
	Oğlu Süleyman	15	
	Kızı Vasfiye	10	
73	Manastırlı Hüseyin bin İsmail	27	30
	Zevcesi Lutfiye	25	
	Kayın biraderi İsmail	30	
74	Türbedereli Feride bint-i Salih	70	10
75	Kalkandelenli Ayşe bint-i Abdullah	60	10
76	Kırkkiliseli Ömer bin Ömer	55	20
	Oğlu Âsaf	15	
77	Çorlulu Hasan bir Murad	80	20
	Oğlu Ahmed	13	
78	Kosovalı Faik bin Osman	19	20
	Biraderi Abdullah	35	
79	Bosnalı Osman bin Mehmed	30	20
	Oğlu Cemal	11	

80	Kırkkiliseli Hâfız Kadir bin İbrahim	53	30
	Damadı Ahmed bin Mehmed	18	
	Kızı Sıdıka	17	
81	Koçanalı Şerif bin Kâmil	48	40
	Zevcesi Fâtıma	35	
	Kerîmesi Belkis	18	
	Kerîmesi Rukiye	10	
82	Koçanalı Şükrü bin Mustafa	35	60
	Vâlidisi Melek	60	
	Zevcesi Şükriye bint-i Hasan	30	
	Kerîmesi Naciye	12	
	Kerîmesi Fâtıma	5	
	Kerîmesi Fethiye	1	
83	Tekfurdağlı Ahmed bin Süleyman	55	30
	Zevcesi Fâtıma	35	
	Kızı Ayşe	7	
84	Tekfurdağlı Zübeyde bint-i Ahmed	21	30
	Oğlu Kadir	5	
	Oğlu Hasan	5 aylık	
85	Edirneli Hasan bin Ahmed	35	40
	Zevcesi Zehrâ	25	
	Kızı Zehra	6	
	Oğlu Mehmed	1	

86	Çarovalı Mehmed Ali bin Ömer	26	80
	Pederi Ömer	70	
	Vâlidesi Necibe	60	
	Biraderi Şerîf	25	
	Biraderi Münir	19	
	Zevcesi Feride	20	
	Hemşiresi Fevziye	11	
	Kerimesi Dildâr	1	
87	Taşlıcalı Aziz bin Abdullah	35	10
88	Akvalı Hamo bin Noşko	40	50
	Zevcesi Ba' de-mâ	30	
	Oğlu İsmail	15	
	Kızı Cevli	8	
	Oğlu Mehmed	6	
89	Akvalı Ahmed bin Noşko	35	20
	Zevcesi Zülo	30	
90	Akvalı Arif Ramazân	25	20
	Validesi Marika	60	
91	Kolaşinli Yusuf Süleyman	40	30
	Zevcesi Fatıma	35	
	Kızı Hanife	5	
92	Kolaşinli Ali bin Ramazân	35	30
	Zevcesi Yahya	30	
	Oğlu İlyas	6	

93	Kolaşinli Nasuh bin Seyid	25	20
	Zevcesi Zade	20	
94	Koçaneli Cafer bin Ahmed	50	100
	Zevcesi Şevket	45	
	Oğlu Vehbi	20	
	Oğlu Fehmi	18	
	Oğlu Rahmi	13	
	Oğlu Nuri	9	
	Kızı Safvet	27	
	Torunu Faik	2	
	Amcazadesi Hüsnü	40	
	Amcazadesi Niyazi	15	
TOPLAM		369	7.106

Kaynak: KA, nr. 72/18.1-14.

Ek 5) Tablo XVIII: Sultan Ahmed Camii'nde Yapılan Nakdî Yardımlar
(29 Ocak 1913)

Sıra No	Aile Adı	Yaş	Miktar (Kuruş)
1	Manastır'da Kayalarlı İmâm Ahmed Efendi bin Hüseyin	60	288
	Zevcesi Asiye	40	
	Kızı Ayşe	18	
	Kızı Mihraciye	15	
	Kızı Zeyneb	12	
	Baldızı Hatice	60	
2	Menekli Aşâr Kâtibi Ahmed Efendi bin Mahmud	40	288
	Zevcesi Paşa	35	
	Oğlu Mustafa	13	
	Oğlu İbrahim	11	
	Kızı Nazîfe	5	
	Oğlu Mehmed	1,5	
3	Keşanlı Mahmud bin Ömer	60	96
	Zevcesi Fâtıma	50	
4	Üsküplü Hüseyin bin Ahmed	25	336
	Kardaşı Hıfzı	19	
	Hemşiresi Sıdıka	16	
	Hemşiresi Hasibe	14	
	Hüseyin'in zevcesi Hayriye	27	
	Kızı Kıymet	8	
	Kızı Şaziye	3	
5	Selanikli Osman bin Sâlih	42	96
	Zevcesi Fâtıma	27	

6	Menekli Mehmed bin Mustafa	60	432
	Zevcesi Hatice	40	
	Oğlu Yusuf	27	
	Oğlu Şevket	23	
	Oğlu İsmail	15	
	Yusuf'un zevcesi Fâtıma	20	
	Oğlu Süleyman	5	
	Oğlu İbrahim	3	
	Oğlu Osman	Kucakta	
7	Babaeskili Hâşim bin Kara Süleyman'ın kızı Sadriye	10	96
	Vâlidesi Nazife	60	
8	Kırkkiliselî Hasan bin Ömer	56	96
	Kızı Fâtıma	12	
9	Devletli Nuri bin Süleyman	16	96
	Refiki Ruşen	30	
10	Selanikli Sami bin Bedri	50	96
	Akrabâsı Kemaleddin bin İbrahim	16	
11	Kırkkiliselî Mehmed bin Hasan	40	96
	Zevcesi Fâtıma	35	
12	Kırkkiliselî Ahmed bin Emin	30	96
	Oğlu Şevki	6	
13	Cuma-i Bâlâlî Zarife bint-i Hasan	40	144
	Oğlu Halil	12	
	Kızı İlmiye	20	

14	Cuma-i Bâlâlı Mevтуş bin Ahmed	40	288
	Zevcesi Muhsine	25	
	Kayın vâlidesi Âbide	60	
	Vâlidesi Fâzıla	60	
	Oğlu Salim	5	
	Oğlu Sami	1	
15	Selanikli Arab Hüseyin bin Ali	48	144
	Refiki İştibli Mustafa bin Ahmed	18	
	Refiki Ahmed bin Ali	18	
16	İştibli Zerâfe bint-i Hasan	55	192
	Oğlu İsmail bin İbrahim	30	
	Oğlu Hasan	18	
	Kızı Şefika	25	
17	İştibli Hüseyin Şaban Beyin zevcesi Gülsüm	20	144
	Kızı Zehrâ	1	
	Biraderi Ahmed	17	
18	İştibli Atıka bint-i Alim	60	192
	Oğlu Receb bin Ali	19	
	Oğlu Ahmed	13	
	Receb'in zevcesi Hatice bint-i Mehmed	16	
19	İştibli Mustafa bin Hasan	53	240
	Zevcesi Hüsniye	28	
	Oğlu Ahmed	5	
	Oğlu Ahmed	3	
	Kızı Bahriye	1	

20	İştibli Hacı Yaşar bin Zahrab	45	144
	Zevcesi Atıka	25	
	Oğlu Rıza	3	
21	Pirlepli Telgraf Çavuşu Hacı Fezullah	45	240
	Zevcesi Rabia	35	
	Oğlu İshak	5	
	Kızı Pakize	20	
	Kızı Naciye	13	
22	Telgraf Çavuşu Hasan bin İbrahim	30	48
23	Selanikli Orman Memuru Abdülkerim	35	144
	Zevcesi İrfan	22	
	Kızı Mevhibe	3	
24	Köprülülü Mehmed Ali bin Hüseyin	32	96
	Zevcesi Fâtıma bint-i Ahmed	20	
25	Kavalalı Azime bint-i Muharrem	27	96
	Oğlu Mehmed	5	
26	Seficeli Evkâf Müdîri Mehmed Bey	60	528
	Zevcesi Mihriye	30	
	Kerimesi	18	
	Kerimesi Penbe	13	
	Kerimesi Nefise	9	
	Mahdûmu Mustafa	8	
	Kayın biraderi Mehmed	38	
	Kayın vâlidisi Ayşe	60	
	Kayın biraderi Sâlih	40	
	Baldızının çocuğu Cemal	13	
	Baldızının çocuğu Avni	4	

27	Kırkkiliselî Ayşe	30	144
	Oğlu Ahmed	6	
	Oğlu Ali	3	
28	Edirnelî Şaban bin Ömer	16	96
	Kardeşi Hasan	10	
29	Edirnelî Zeyto bint-i Asım	45	288
	Oğlu Hüseyin	12	
	Oğlu Hasan	10	
	Kızı Selime	9	
	Oğlu Selim	8	
	Akrabası Mustafa bin Ali	15	
30	Edirnelî Hayko bint-i Selim	50	144
	Oğlu Hüseyin bin Yusuf	20	
	Kızı Tahire	8	
31	Piriştinelî Feyzullah bin İsmail	55	480
	Zevcesi Ayşe	45	
	Oğlu Ahmed bin Hasib	19	
	Oğlu Tevfik	13	
	Kızı Bedriyes	11	
	Kızı Nergizâr	14	
	Oğlu Lutfi	8	
	Kızı Nâdire	5	
	Ahmed Hüseyin'in zevcesi Fâtıma	18	
	Ahmed Hüseyin'in hemşiresi Behcet	1	

32	Lüleburgazlı Osman bin Hüseyin	73	192
	Kızı Fâtıma	25	
	Torunu Zâde	3	
	Torunu Aziz	6 aylık	
33	Dramalı Ahmed bin Ömer	35	480
	Zevcesi Emine	33	
	Oğlu Receb	18	
	Oğlu Ahmed	17	
	Oğlu Hasan	10	
	Oğlu Hüseyin	8	
	Oğlu Ali	7	
	Kızı Ayşe	13	
	Kızı Fâtıma	3	
	Öksüzü Cemal	14	
34	Manastırlı İffet bin Ali	40	192
	Oğlu Şevki	27	
	Oğlu Şevki (aynı isimdedir)	15	
		12	
35	Köprülülü Emin bin Mehmed	65	288
	Damadı İzzet Efendi	45	
	İzzet'in zevcesi Asiye	32	
	Torunu Güllü	4	
	Torunu Bahriye	14	
	Torunu Niyazi	15	

36	Kırkkiliselî Ömer bin Ahmed	65	240
	Damadı Mehmed bin Halil	47	
	Mehmed'in zevcesi Ayşe	30	
	Mehmed'in kerimesi Fâtıma	16	
	Ömer'in oğlu Ahmed	10	
37	Kırkkiliselî Halil bin Tâhir'in zevcesi Gülsüm	28	48
38	Kırkkiliselî Murad bin Hasan'ın zevcesi Fâtıma	30	96
	Kızı Meryem	6	
39	Pravadinli Hasan bin Abdullah'ın zevcesi Meryem	60	48
40	Babaeskili Lebibe bint-i Emin	70	96
	Hemşiresi Ali bin Hüseyin	50	
41	Tekfurdağlı Raife bint-i Osman	60	144
	Kızı Şerife	25	
	Torunu Şükriye	6 aylık	
42	Tekfurdağlı Hatice bint-i Hasan	40	192
	Oğlu Ali bin Süleyman	16	
	Oğlu Osman	12	
	Oğlu Mustafa	8	
43	Tekfurdağlı Sıdika bint-i Mestan	22	240
	Oğlu Emin	5	
	Oğlu Rahmi	4	
	Oğlu Süleyman	1,5	
	Üvey kızı Kadriye	15	

44	Tekfurdağlı Kâmile bint-i Süleyamn	24	144
	Kızı Şükriye	5	
	Oğlu Ali	3	
45	Tekfurdağlı Emin bin Ali	47	240
	Zevcesi Hayriye	35	
	Oğlu NeŐet	15	
	Oğlu Hüseyyin	9	
	Kızı Rahıme	6	
46	Tekfurdağlı Kadriye bint-i Mehmed	45	144
	Oğlu Ahmed	16	
	Kızı Şerife	4	
47	Tekfurdağlı Emine bint-i Salim	45	192
	Kızı Fâtıma bint-i Mehmed	21	
	Fâtıma'nın kızı Aliye	6	
	Fâtıma'nın oğlu Mehmed	2	
48	Lüleburgazlı Zehrâb'ın zevcesi Gülsüm	23	144
	Oğlu Sadullah	8	
	Oğlu Musa	6	
49	Lüleburgazlı Őükriü'nün zevcesi Selime	20	96
	Oğlu Hüsnü	2	

50	Lüleburgazlı Memiş'in zevcesi Behiye	18	240
	Oğlu Ahmed	Kucakta	
	Baldızı Zübeyde	16	
	Kardeşi Hüseyin	10	
	Vâlidesi Adeviye	40	
51	Lüleburgazlı Hüseyin bin Mehmed'in zevcesi Nefise	24	192
	Oğlu Mehmed	1	
	Üvey oğlu Kâmil	8	
	Kızı Hatice	4	
52	Kırkkiliselî İsmail bin Ali	30	192
	Zevcesi Ayşe bint-i Ahmed	20	
	Oğlu Remzi	5	
	Oğlu Mehmed	3	
53	Kırkkiliselî Davud bin Arab-oğlu Salim zevcesi Fâtıma	20	240
	Oğlu Emin	2	
	Biraderi Receb	16	
	Biraderi Ahmed	14	
	Vâlidesi Hafize	50	
54	Kırkkiliselî Ali bin Hüseyin	35	240
	Zevcesi Fâtıma bint-i Sâlim	30	
	Oğlu Fâik	10	
	Oğlu Sadullah	7	
	Oğlu Mustafa	4	
55	Babeskili Halil bin Mustafa	48	144
	Zevcesi Ayşe	35	
	Kızı Kâfiye	10	

56	Koçanalı İlyas Hoca	40	240
	Zevcesi Yıldız	20	
	Oğlu Názım	10	
	Kızı Ulviye	8	
	Kızı Gül	6	
57	Koçanalı Hatice bint-i İbrahim	60	192
	Oğlu Recai	18	
	Kızı Zaríf	20	
	Üvey oğlu Şükrü	20	
58	Kırkkiliselı Hüseyin bin Mehmed	60	192
	Zevcesi Zübeyde	40	
	Oğlu Ahmed	25	
	Ahmed'in zevcesi Lutfiye	14	
59	Malkaralı İsmail bin Hüseyin	50	336
	Zevcesi Emine	30	
	Oğlu Said	16	
	Kızı Zeyneb	14	
	Oğlu Ali	11	
	Oğlu Hüseyin	6	
	Kızı Zehrâ	3	
60	Manastırlı Hüseyin bin İsmail	27	144
	Zevcesi Lutfiye	25	
	Kayın biraderi İsmail	30	
61	Kosovalı Faik bin Mehmed	22	48

62	Menekli Mehmed bin Sâlih	50	480
	Zevcesi Fâtıma	40	
	Oğlu Sâlih	25	
	Oğlu Mustafa	22	
	Oğlu İsmail	20	
	Oğlu Ahmed	16	
	Oğlu Süleyman	14	
	Oğlu Numan	12	
	Kızı Melek	10	
	Sâlih'in zevcesi Asiye	20	
63	Edirneli Hüseyin bin Hüsmen	54	96
	Zevcesi Ayşe	50	
64	Kırkkiliselı Osman bin Ahmed	39	192
	Hemşiresi Zekiye	35	
	Oğlu Ahmed	11	
	Kayın vâlidesi Fâtıma	70	
65	Lüleburgazlı Mehmed Onbaşı bin Hüseyin	35	192
	Zevcesi Hatice	30	
	Oğlu Süleyman	14	
	Kızı Vasfiye	7	
66	Koçanalı Şerif Kâmil bin	48	192
	Zevcesi Fâtıma	35	
	Kerimesi Belkıs	18	
	Kerimesi Rukiye	10	

67	Koçanalı Şükürü bin Mustafa	35	288
	Vâlidesi Melek	65	
	Zevcesi Şükriye	30	
	Kerimesi Naciye	12	
	KerimesFâtıma	5	
	Kerimes Fethiye	1	
68	Çarovalı Mehmed Ali bin Ömer	26	384
	Pederi Ömer Çavuş	70	
	Vâlidesi Necibe	55	
	Biraderi Şerîf	22	
	Biraderi Münir	20	
	Zevcesi Mezîde	18	
	Hemşiresi Fevziye	11	
	Kerimesi Dildâr	1	
69	Tekfurdağlı Hasan bin Ahmed'in zevcesi Refia	20	192
	Oğlu İsmail	5	
	Biraderi Kâmil	12	
	Biraderi Mehmed	18	
70	Koçanalı Cafer bin Ahmed	50	432
	Zevcesi Şevket	40	
	Oğlu Vehbi	22	
	Oğlu Fehmi	18	
	Oğlu Rahmi	13	
	Oğlu Nuri	9	
	Kızı Suhut	27	
	Mahdûmu Fâik	2	
	Mahdûmu Niyazi	13	

71	Kırkkiliselî Mustafâ'nın zevcesi Fâtıma	28	288
	Kızı Ayşe	13	
	Kızı Havva	10	
	Kızı Feride	8	
	Oğlu Hasan	4	
	Oğlu Mehmed	1	
72	Bosnalı Ayşe Kadın	60	48
73	Kırkkiliselî Ârif bin Ali'nin zevcesi Ayşe	25	192
	Kızı Fâtıma	10	
	Kızı Ayşe	5	
	Kızı Ümmü	1	
74	Demirhisarlı Mehmed bin Sadık	35	288
	Zevcesi Hatice	25	
	Kızı Seniha	10	
	Kızı Dürdâne	20	
	Kızı Makbûle	7	
	Vâlidesi Fâtıma	60	
75	Lüleburgazlı Ahmed'in zevcesi Rabia	30	144
	Oğlu Ali Osman	8	
	Oğlu Yakub	4	
76	Keşanlı Zeyneb bin Bekir	60	144
	Kızı Sünbül	40	
	Torunu Mustafa	16	

77	Koçanalı İbrahim bin Ahmed	26	192
	Zevcesi Zerâfe bint-i Şaban	24	
	Oğlu Nazmi	1	
	Kızı Murad	5	
78	Şarköylü Mustafa bin Hasan	30	240
	Zevcesi Ayşe	25	
	Oğlu Nazîf	7	
	Kızı Nebiye	6	
	Kızı Hatice	2	
79	Tekfurdağlı Kerim bin Tahir	40	192
	Hemşiresi Nazmiye	25	
	Hemşiresi Hüsne	8	
	Vâlidisi Ayşe	60	
80	Kavalalı Hüseyin bin Tahir	22	96
	Zevcesi Âkile	20	
81	Taşlıcalı Aziz bin Abdullah	28	48
82	Akovalı Haco bin Nuh	40	240
	Zevcesi Bademah	35	
	Oğlu İsmail	15	
	Kızı Cevliye	8	
	Oğlu Mehmed	6	
83	Edirneli Hasan bin Ahmed	45	192
	Zevcesi Zehrâ	40	
	Kızı Zehrâ	4	
	Oğlu Mehmed	1	

84	Kolaşinli Nasuh bin Seydi	25	96
	Zevcesi Zola	20	
85	Akovalı Ahmed bin Musko	35	96
	Zevcesi Zâde	30	
86	Kolaşinli Yusuf bin Süleyman	45	144
	Zevcesi Hatice	40	
	Kızı Hanife	5	
87	Tekfurdağlı Semine	60	96
	Kızı Fâtıma	20	
88	Kırkkiliseli Ömer bin Ömer	55	96
	Oğlu Hasib	15	
89	Çorlulu Hasan bin Murad	60	48
90	Koçanalı Mehmed bin Ahmed	30	480
	Zevcesi Eşref	25	
	Oğlu Ali	12	
	Oğlu Salahaddin	5	
	Kızı Ulviye	15	
	Biraderi Hâfız İbrahim	25	
	Hâfız İbrahim'in zevcesi Makbûle	20	
	Kızı Rûveyde	3	
	Vâlidesi Reşide	60	
	Hemşiresi Fâtıma	25	

91	Kırkkiliselî Hasan bin Mehmed	50	144
	Zevcesi Gülsüm	40	
	Oğlu Ramazan	9	
92	Trbedereli Feride bint-i Salih	80	48
93	Tekfurdağlı Aşir bin Hasan	40	288
	Zevcesi Lutfiye	22	
	Oğlu Hüseyin	10	
	Kızı Zehrâ	5	
	Kayın vâlidesi Emine,	40	
	Kayın biraderi Kemal	12	
94	Kırkkiliselî Mustafa bin Ahmed	40	336
	Zevcesi Sünbül	36	
	Oğlu Kadir	12	
	Oğlu Ahmed	11	
	Oğlu Hüseyin	10	
	Kızı Pakize	6	
	Kızı Hafize	3	
95	Kolaşinli Zekeriya	80	240
	Oğlu Hüseyin	48	
	Hüseyin'in Zevcesi (Dalve?)	26	
	Oğlu Mehmed,	9	
	Kızı Baldıra	12	
TOPLAM		384	18.848

Kaynak: KA, nr. 72/19.1-14.

DİZİN

A

- ABD 19
Adana 18, 62, 92, 102
Ahmed Rasim 21
Akhisar 62
Aksaray 19, 71
Alasonya 108
Almanya 14, 99
Amerikan Misyoner Cemiyeti 108
Ankara 13, 14, 17, 21, 24, 25, 27, 30,
46, 61, 72, 103, 105, 110, 116,
117, 118, 119
Antalya 92
Atik Ali Paşa 55
Avusturya 12, 22, 43, 108
Ayasofya 17, 46
Ayastefanos 46, 69
Aydın 22, 30, 61, 92, 95
Ayvacık 32, 33, 34
Aziziye 19, 127

B

- Babaeski 41, 105
Bağdat 93
Bahr-i Ahmer Hasta Nakliye Vapuru
104
Bahr-i Amâl 105
Bakırköy 18, 91
Bandırma 3, 34, 35, 61, 84, 99
Besim Ömer 14, 16, 17, 18, 23, 27, 44,
53, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 82, 83,
84, 89, 90, 94, 116
Beşler Komitesi 13
Beyoğlu 17, 99

- Biga 33, 36, 123, 124, 125, 126, 127,
128
Bilecik 31
Bingazi 19
Bodrum 18
Bolayır 54
Bosna 19, 110, 125
Bulgaristan 24, 42
Bursa 18, 27, 30, 31, 62, 86, 87, 92, 94

C

- Cemal Paşa 21, 22, 24, 116
Cemil Paşa 62
Cemiyet-i Tibbiye 15
Cenevre 13, 14, 15, 19, 81, 84
Cenevre Cemiyet-i Hayriyye 13
Cenevre Sözleşmesi 13, 14, 15, 81, 84
Cenevre Uluslararası Kızılhaç Komitesi
15

Ç

- Çan 33, 123, 128, 129
Çanakkale 30, 33, 36, 85, 99, 109
Çavuşzâde Camii 39, 48, 50, 70, 136
Çayırbağçe 45
Çerkezköy 45
Çorlu 45, 105

D

- Danimarka 19
Darphâne Muhacir Nisâ Hastahanesi
17
Dârülaceze 94
Dârüşşafaka 95
Debre 108

Dedeâğaç 27, 30, 59, 80, 92
 Delhi 110
 Demirkapı 66, 71, 87, 88
 Derebağı 45
 Dikran Pastırmacıyan 15
 Diyarbakır 62
 Doktor Abdullah Bey 14
 Doktor Appia 13
 Doktor Arif Bey 19
 Doktor Bahattin Şakir 83
 Doktor Besim Ömer 17, 18, 23, 53,
 73, 90
 Doktor Emin Bey 19
 Doktor Kerim Sebati 19
 Doktor Kırımlı Aziz Bey 14
 Doktor Mahir Bey 19
 Doktor Maunoir 13
 Doktor Rıfat Efendi 81
 Drama 27, 61
 Dr. Celaleddin Bey 28
 Dufour 13

E

Edirne 3, 25, 27, 37, 42, 43, 54, 55, 59,
 61, 62, 83, 84, 89, 94, 98, 99,
 106, 110, 116
 Emir Ali 110
 Ereğli 61
 Erenköy 18
 Eskişehir 61, 86, 171
 Eyüp Sultan Camii 46

F

Fatih 28, 53
 Fatma Aliye 103
 Felemenk 13
 Fetvâ Emîni 55
 Filorina 108
 Fransa 12, 13, 14, 15, 19, 99

G

Gelibolu 30, 32, 54, 80, 85, 86, 99
 Gemlik 18
 Giresun 61, 62
 Girit 95
 Giryan 19
 Golos 17
 Gönen 35, 106
 Görice 108
 Göztepe 18
 Grebene 108
 Güney Afrika 19
 Gustave Moynier 13

H

Hadımköy Hastahanesi 68
 Hakkı Paşa 18
 Halep 93
 Halide Edip 103
 Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar
 Merkezi Dârüssanası 97
 Hindistan 17, 19, 103, 109, 110, 111,
 113
 Hisar 59
 Hubyar Camii 39, 48, 50, 131
 Humus 19

I

Ispartakule 46, 66, 67, 69, 87, 88
 Ispartakule Hastahanesi 66, 67

İ

İnebolu 61
 İngiliz Kızılhaç Teşkilatı 69
 İskân-ı Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyeti
 59
 İskân-ı Muhâcirin Komisyonu 24, 35
 İskân-ı Muhâcirin Nizâmnamesi 24

İskenderiye 105
 İspanya 12, 13
 İstanbul 7, 11, 12, 15, 17, 18, 19, 21,
 23, 24, 25, 27, 28, 30, 35, 36, 37,
 38, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 53, 54,
 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66,
 69, 70, 71, 72, 80, 81, 85, 86, 89,
 90, 91, 94, 95, 99, 100, 101, 103,
 104, 105, 106, 110, 116, 117,
 118, 119, 120, 172, 173
 İşkodra 85, 105
 İtalya 12, 13, 99
 İzmir 18, 27, 29, 30, 61, 62, 91, 92, 101,
 105, 106, 107, 108
 İzmit 71, 72
 İznik 18
 İzzet Paşa 109

J

Japonya 19
 Jean Henry Dunant 12, 13

K

Kadıköy 18
 Kadirga 48, 50, 51, 55, 56, 57, 59, 76,
 85, 88, 102, 109
 Kadirga Camii 48, 50, 51
 Kalküta Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 110
 Kamil Timur Bey 106, 107, 108, 109
 Karadağ 7, 15, 94, 112
 Karahisar 31
 Kavak 63
 Kavala 61, 105
 Kayalar 108
 Kırımlı Aziz Bey 14
 Kırklareli 21, 23, 53, 87, 101
 Kızılay 7, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18,
 19, 21, 26, 27, 30, 32, 33, 37, 44,

46, 51, 55, 58, 59, 66, 68, 69, 73,
 74, 81, 82, 83, 84, 85, 98, 104,
 105, 110, 115, 116, 118, 119
 Kızılhaç 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 69,
 81, 108, 119
 Kızılhaç Teşkilatı 14, 15, 19, 69
 Konya 21, 24, 25, 30, 60, 61, 95, 107,
 119
 Kuleliburgaz 45
 Kuzguncuk 45, 47, 95, 101
 Küçüküsu 55
 Kütahya 18, 31

L

Lafayef 107
 Lazarköyü 32
 Londra 14, 18, 108, 110
 Lüleburgaz 45, 46

M

Madam Raşel 101
 Mahmut Muhtar Paşa 18
 Makedonya 24, 42
 Makriköy 31
 Malta Kışlası 52, 95
 Manastır 38, 85, 94, 108, 138, 154
 Manastırağzı 63
 Manisa 61
 Marko Paşa 14, 15
 Mecrûhi ve Marda-yı Askeriyeye İmdât
 ve Muâvenet 14
 Mehmet Ali Paşa 104, 110
 Mehmet Derviş 61, 117
 Meryam Yakuba 102
 Meryem Pataşova 102
 Mısır 19, 104, 105, 106, 107, 109, 110,
 111, 113
 Midilli 32

Mudanya 61, 92

Muhâcirin Hastahanesi 52, 73, 74, 76,
79, 88, 90

Muhâcirin Müdüriyeti 24, 25, 59, 99

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti 102, 103

Mürefte 19, 91, 117

N

Naslıç 108

Niğde 95

Nimet Hanım 18

Norveç 13

O

Osmanlı Bankası 16, 31, 83, 110

Ö

Ömerli 88, 109

P

Parmakkapı 73

Pavlı 45, 46

Portekiz 99

Pozantı 61

R

Rıfat Paşa 18

Romanya 19

Rukiye Yunusova 102

Rumeli 11, 17, 22, 23, 24, 28, 31, 42,
62, 63, 71, 72, 73, 76, 91, 94, 96,
97, 99, 102, 103, 104, 105, 106,
116

Rumeli Muhâcirin-i İslamiye Cemiyeti
102

Rusya 102, 103

S

Selanik 3, 17, 23, 25, 27, 38, 42, 59, 80,
81, 82, 84, 92, 94, 95, 99, 100,
105, 106, 108, 117

Serfice 108, 141

Seyhan 102

Sinop 61

Sirkeci İskelesi 17, 63

Sultan Abdülaziz 14

Sultan Ahmed Camii 39, 40, 41, 45,
47, 49, 52, 76, 138, 154

Ş

Şarköy 19, 91, 117

Şarl Halla 108

Şehremâneti 25, 28, 37, 40, 45, 46, 62,
63, 72

Şehsuvar Camii 56

T

Takyeci Camii 47, 49, 53

Talat Bey 22

Tekirdağ 27, 43, 91, 92

Telkih Müdüriyeti 70

Tokatlıyan Oteli 18

Topkapı Fukarâperver Cemiyeti 101

Toyran 94

Trabzon 18, 61

U

Ulukışla 61

Ü

Ümmügülsüm Kemalova 102

Ünye 61

Üsküdar 48, 50, 52, 63

Üsküp 85, 89

V

Vaniköyü 59
Vefa Hastahanesi 88
Vefa İdadisi 85

Y

Yanya 27, 38, 85, 105
Yedikule 37, 40, 48, 49, 50, 52, 53, 71,

73, 76, 91, 99, 104

Yeşilköy Hastahanesi 69
Yugoslavya (Sırbistan) 24
Yunanistan 17, 24, 119
Yusuf İzzeddin Efendi 18

Z

Zincirliköy 55

HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN BALKAN SAVAŞLARINDA MUHACİRLERE YARDIMLARI

Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasında varlığını tamamen ortadan kaldıran Balkan Savaşları sırasında Yunan, Bulgar, Sırp ve Karadağlıların mezâlimine uğramak istemeyen Müslüman halk yollara düşüp, daha güvenli gördükleri İstanbul ve Batı Anadolu'ya aç ve perişan bir halde ulaşmaya çalışmıştır. Bu göçler şüphesiz birçok acı ve trajediyi de beraberinde getirmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yani bugünkü adıyla Kızılay, muhacirlerin acılarını azaltmak, ihtiyaçlarını gidermek için yoğun bir mesai harcamıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Balkan Savaşlarının ortaya çıkardığı ağır askeri ve sosyo-ekonomik bunalım karşısında, imkânlarının kısıtlılığına rağmen kendisini toparlamasını bilmiş, planlı ve programlı bir çalışma yürüterek, ihtiyaçların giderilmesinde büyük bir başarı göstermiştir. Elinizdeki kitap, bu konuda Kızılay Arşivi'nde bulunan kayıtların titizlikle incelenmesiyle ortaya çıkmış olup, Hilâl-i Ahmer'in muhacirlere yaptığı yardımların hangi boyutlarda olduğunu anlatma çabasındadır.

Cemal Sezer - Ömer Metin

